

DE VESTINGOORLOG BIJ NAARDEN IN SEPTEMBER 1885.

Daar met ingang van 1 Mei een Generaal, Commandant der Nieuwe Hollandsche Waterlinie ook voor vreedstijd is benoemd en krachtens diens instructie aan hem de leiding is opgedragen van alle oefeningen door bezettings- of bewakingstroepen in de Linie te houden, zoo was het sinds 1881 voor het eerst dat niet de Kolonel der genie KROMHOUT met de leiding der fortoefeningen was belast. Dit brengt er ons vanzelf toe, hier dien hoofd-officier met dankbaarheid te gedenken, die de schepper van die voor het Nederlandsche leger zoo hoogst nuttige oefeningen is, en door zijn kennis, wilskracht en soldatengeest aan die oefeningen zulk een groote beteekenis wist te geven en daarop tevens een eigenaardig Nederlandschen stempel wist te drukken.

Voor de oefeningen van dit jaar was een vrij belangrijke troepenmacht ter beschikking van den Commandant der Nieuwe Hollandsche Waterlinie gesteld; bovendien was dit jaar voor het eerst ook vestingartillerie tot het bouwen van belegeringsbatterijen aan de aanvallende partij toegevoegd. In 1882 was wel op het glacis van het fort *Vechten* door een compagnie genietroepen een bekroning van den bedekten weg, gevolgd door een open grachtsafdaling, tijdens de toenmalige fortmanoeuvres gemaakt; doch overigens hadden sinds 1881 de fortoefeningen in hoofdzaak bestaan in het in staat van verdediging brengen van gedeelten van één of twee fortengroepen en het verdedigen der forten tegen stormenderhandsche aanvallen bij dag en bij nacht.

Van een eigenlijken vestingoorlog was nimmer sprake geweest en was het terrein waarop de fortoefeningen werden gehouden daartoe dan ook niet bijzonder geschikt, daar men zich tot de wegen moest bepalen, en het terrein buiten die wegen om die reden als geïnundeerd werd beschouwd.

Het is alleen tegenover Naarden dat zich in de onmiddellijke nabijheid der Nieuwe Hollandsche Waterlinie een terrein bevindt, hetwelk zonder groote kosten ten gebruike kan worden verkregen en reeds ten deele rijkgrond is.

Het zijn de heiden van Gooiland, in hoofdzaak gemeenschappelijk eigendom der zes Gooische gemeenten: Naarden, Huizen, Laren, Blaricum, Hilversum en Bussum, die een uitmuntend terrein opleveren om in vreedstijd oefeningen in den vestingoorlog op groote schaal te houden.

De keerzijde der medaille is dat daardoor de gemeenten van Gooiland telken jare, of ten minste zeer dikwijls, met inkwartiering worden belast. In hoofdzaak kan dit echter voor de troepen te voet worden vermeden, hetzij door deze onder tenten te legeren, hetzij door die elken dag per trein aan te voeren. Dit laatste is echter min verkieslijk omdat de oefening er bepaald onder lijdt, doordat men een groot gedeelte van den dag en den geheelen nacht over te weinig troepen op het terrein beschikt om gedurende dien tijd iets degelijks te verrichten.

Voor de troepen te paard is er grooter bezwaar; wil men deze niet inkwartieren, dan zullen er verplaatsbare noodstallen moeten worden aangeschaft, die bij andere manoeuvres ook te pas zullen komen en waarvan het gebruik op den duur goedkooper zal uitkomen dan de inkwartiering bij de inwoners.

Het terrein om Naarden eigent zich zoozeer tot oefening der troepen, bestemd tot verdediging der Nieuwe Hollandsche Waterlinie dat men na afloop der manoeuvres van dit jaar, door allen die daaraan deelnamen, den wensch hoorde uiten, een volgend jaar op dezelfde terreinen weder te manoeuvreeren. Doch steeds werd er bijgevoegd dat men dan hoopte dat er meer troepen beschikbaar zouden worden gesteld om minder met gemarkeerde bataljons en batterijen te behoeven te werken.

Het manoeuvreerterrein werd ten noordoosten begrensd door den straatweg van Naarden op Laren; al wat noordoostelijk van die grens was gelegen werd buiten beschouwing gelaten of wel verondersteld dat door andere troepen was bezet. Slechts voor Werk N°. 5, het Linkervleugelwerk van het zoogenaamde Offensief, dat aan den straatweg naar Laren, dus aan het manoeuvreerterrein grenst, werd in zoover een uitzondering gemaakt, dat op het rechtergedeelte van dat open aardewerk twee vuurmonden in batterij werden gebracht ter flankering der stelling tusschen de Werken N°. 4 en N°. 5.

Met het oog op de eischen van het publiek verkeer, werd van Naarden zelf slechts het zuidoostelijk deel, van den hoofdwal van den saillant van bastion Oranje tot den saillant van bastion Turfpoort in staat van verdediging gebracht. De beide werken aan de Karnemelksloot, de Werken N°. 1 (Koedijk), N°. 2 (Vooruit Bussum) en N°. 4 (Middenwerk Offensief) werden eveneens in staat van verdediging gebracht, waarbij in hoofdzaak de bekende officieele memoriën werden gevolgd. Werk N°. 3 (Rechternvleugelwerk) werd als een gewoon open aarden werk beschouwd, dat door een wacht uit de bewakingstroepen werd bezet en dat bovendien ter flankering van de rechts en links gelegen bezette stelling twee kanonnen aan weerszijden ontving.

Als bezettingstroepen onder den groepscommandant waren aangewezen: het 5de bataljon 7de regiment infanterie, twee compagnieën van het 2de regiment vestingartillerie en een détachement genietroepen. Zoowel de commandant der vesting, in welke functie de commandant van bovengenoemd bataljon optrad, als de commandanten der werken N°. 1, 2, 4 en van die aan de Karnemelksloot, stonden onmiddellijk onder de bevelen van den groepscommandant. De kolonel, commandant van het 2de regiment vestingartillerie was als zoodanig aangewezen, en hield met zijn staf verblijf in het bomvrije gebouw in het bastion Oud-Molen.

Onder den groepscommandant stond buitendien een luitenant-kolonel der artillerie, die den titel voerde van: »commandant der artillerie in de lijn der voorwerken», en die als zoodanig belast was met het commando van alle te bouwen tusschenbatterijen en tevens met de leiding van het vuur uit Naarden op het terrein vóór de voorwerken. Tot het bouwen der tusschenbatterijen was één compagnie vestingartillerie aangewezen en tot het versterken der stelling tusschen de voorwerken en tot hulp bij het in staat van verdediging brengen dier werken, één compagnie genietroepen, deze laatste echter verminderd met het détachement dat tot de bezettingstroepen behoorde. Beide compagnieën waren, om Bussum niet te sterk met inkwartiering te belasten, gelegerd in tenten achter Werk N°. 4.

Den 10den Augustus was een détachement genietroepen naar Naarden en voorwerken gezonden om te zorgen dat, als den 24sten Augustus de werken werden bezet, aldaar zooveel doenlijk al het benoodigde tot logies der troepen en tot het in staat van verdediging brengen der werken aanwezig was.

Er werd aangenomen dat de groepscommandant, die te Amsterdam in garnizoen is, in den vroegen morgen van den 24sten Augustus bevel kreeg, zich onmiddellijk naar Naarden te begeven en vooraf telegraphisch den last te verstrekken aan den in Naarden aanwezigen vestingcommandant om dadelijk met kracht te beginnen aan het in staat van verdediging brengen van Naarden en voorwerken. Uit hetgeen toch omtrent den vijand bekend was, bleek, dat er vermoedelijk slechts een zestal dagen beschikbaar zouden zijn, eer het aanrukkende zuidelijke legerkorps Naarden zou hebben bereikt.

Gedurende dien tijd van voorbereiding, tijdens men druk bezig was, alles in staat van verdediging te brengen, ontving de groepscommandant, om den toestand nader te kenschetsen, nog de volgende berichten omtrent den naderenden vijand: Donderdag morgen 27 Augustus vernam de groepscommandant van den liniecommandant dat de vijand in drie of vier dagen tegenover Naarden kon worden verwacht, doch dat een gedeelte van het veldleger hem bleef waarnemen en op Naarden zou teruggaan ter bezetting van de lijn der voorwerken. Zaterdag morgen 29 Augustus kwam het bericht dat een gedeelte van het veldleger zich in de lijn Hilversum—Eemnes bevond, en tijdig zou waarschuwen als het op Naarden moest teruggaan.

Veel was er die week van 24 tot 30 Augustus door de bezettingstroepen

verricht; al het geschut was in batterij gebracht voorzoover dit reeds niet in vredestand gereed staat; bij elken vuurmond was een kleine nis gemaakt ter berging van eenige schoten in de onmiddellijke nabijheid; laad- en bediening-gereedschap, benevens per vuurmond eenige schoten, waren gereed gezet; taluds werden op verschillende wijzen bekleed; infanterieborstweringen afgestoken en van zandzakschietgaten voorzien; palissadeeringen op de bermten geplaatst daar waar geen levende heg voorhanden was, enz. Het meeste werk gaf echter, het stellen der blindeeringen, waartoe dikwerf eerst een groot gat moest worden gegraven in een reeds bestaande travers, het met balken, boomstammen en aarde dekken dier tijdelijke bomvrije ruimten en het bekleeden harer taluds.

Ook dit jaar, evenals alle vorige jaren dat fortoefeningen zijn gehouden, was het voor een ieder duidelijk, dat tijdelijke bomvrije ruimten in werken, welke in eerste linie liggen, slechts bij uitzondering te huis behooren; alleen in tweede linie is tijd genoeg voorhanden, ze met zorg te vervaardigen en van een voldoende gronddekking te voorzien, hetgeen als een bepaalde voorwaarde moet worden gesteld; want liever geen bomvrije ruimten, dan zulke welke dien naam dragen, doch niet bestand zijn tegen 's vijands projectielen.

Het meeste werk was te verrichten aan de Werken N°. 1 en N°. 2 vóór Naarden; zooals uit de Militaire Aardrijkskunde van PLANTENGA en uit andere werken bekend is, heeft alleen Werk N°. 4 bomvrije ruimten; in alle andere voorwerken worden zij gemist; terwijl alleen Werk N°. 1 (Koedijk) een natte gracht heeft.

Om bomvrij logies aan de bezettingen te verschaffen, zouden zoo ontzaglijk veel werkkrachten vereischt zijn geworden, dat daaraan niet te denken viel; de bezettingen werden eenvoudig in tenten gelegerd. Indien men over veel troepen had kunnen beschikken, zou men de bezettingen elken dag hebben moeten aflossen; thans bleven ze permanent. Voor de vuurmonden werden remise-blindeeringen gemaakt, terwijl Werk N°. 2 van bomvrije geblindeerde caponnières in de gracht werd voorzien.

Een viertal tusschenbatterijen, elk voor 2 vuurmonden werden gebouwd, en hiervan één bewapend met kanonnen van 12 cM. K. A., één met kanonnen van 8 cM. Br., en twee met getrokken mortieren van 10 cM. Daar deze laatste vuurmonden echter nog niet in genoegzamen getale in de magazijnen van oorlog voorhanden zijn, zoo werd hun rol vervuld door Coehoornmortieren, hetgeen daar er toch niet met scherp werd geschoten, dezelfde uitkomst opleverde. Buitendien werden nog vier andere tusschenbatterijen gemarkeerd, elk door 2 Coehoornmortieren.

Daar, met het oog op het gebruik van terreinen, de hoofdverdediging in de lijn der voorwerken moest worden gelegd, zoo werd veel zorg besteed om niet alleen Naarden met de werken aan de Karnemelksloot, en met het Middenwerk telegraphisch te verbinden, doch werden ook de voorwerken onderling en met de tusschenbatterijen telefonisch verbonden. Op de lijn

Naarden—Middenwerk kon zelfs, door gebruik te maken van het bekende stelsel *Rijsselberghe*, te gelijk getelegrafeerd en getelefoneerd worden. Over het algemeen werd bij beide partijen een zeer ruim gebruik van telefonen gemaakt; slechts door zulks bij oefeningen aanhoudend te doen, zal in de werkelijkheid al het nut uit de versprekers getrokken kunnen worden dat daarin in zoo menig opzicht voor militaire doeleinden is gelegen.

Nog een nieuw element trad bij den vestingoorlog bij Naarden voor het eerst op, en wel het electriche licht; de electriche lamp met alle toebehooren van het fort *de Ruijter* was onder leiding van een luitenant van het korps torpedisten ter beschikking van den groepscommandant gesteld. Daar het hier slechts een proef gold, zoo werd niet op dekking van de lamp tegen 's vijands vuur gelet en werd de lichtbron permanent opgesteld op den walgang van het Middenwerk; aan verplaatsing van den zwaren wagen met lamp om die zoodoende aan 's vijands vuur te onttrekken, kon niet worden gedacht.

Zeer ten onpas vielen er na die eerste week van voorbereiding twee feestdagen onmiddellijk na elkander in, de Zondag en de Maandag, welke laatste dag den datum van 31 Augustus droeg en als zoodanig een nationale feestdag was.

Daardoor moest op Dinsdag 1 September vriend en vijand te gelijk vóór Naarden aankomen, terwijl anders de gelegenheid had bestaan om Maandags de troepen der verdedigers die het terugtrekkend veldleger voorstelden, reeds in de lijn der voorwerken te doen aankomen. Die troepen, welke wij gemakshalve bewakingstroepen zullen noemen, stonden onder den groepscommandant onder onmiddellijk bevel van een luitenant-kolonel der infanterie, die zijn hoofdkwartier in het kampement achter het Middenwerk vestigde. Het 3de bataljon van het 1ste regiment en het 3de bataljon van het 7de regiment infanterie waren met de 5de batterij van het 2de regiment veldartillerie tot bewakingstroepen bestemd. De batterij kwam te Bussum in kwartier, de bataljons losten elkander om de twee dagen af; een der bataljons was gekazerneerd te Naarden, het andere lag met twee compagnieën in het kampement achter het Middenwerk en met de beide andere compagnieën op voorposten.

Het 3de bataljon 7de regiment kwam den 1sten September des morgens ten 7 uur, de batterij veldartillerie des morgens ten 9 uur en het 3de bataljon 1ste regiment des morgens ten 11 uur te Bussum aan; al deze troepen werden na aankomst dadelijk in stelling gebracht in en vóór de lijn der voorwerken.

In den vroegen morgen van den 1sten September had de groepscommandant het bericht ontvangen dat de voorhoede van het vijandelijke legerkorps in den avond van Maandag 31 Augustus tot op één uur afstand van Hilversum was genaderd, en dat het gedeelte van het eigen veldleger dat zich in

de lijn Hilversum—Eemnes bevond, nog dienzelfden morgen op Naarden zou terugtrekken.

Een gevolg van dat telegram was een vervroegde reveille voor de bezettingstroepen om te trachten dat wat nog niet geheel in staat van tegenweer was, zooveel doenlijk nog in dien toestand te brengen.

Wenden wij ons nu tot de aanvallende partij. De kolonel-commandant van het 7de regiment infanterie was aangewezen als commandant der troepen op het aanvalsterrein; hij werd verondersteld te staan onder den commandant van het zuidelijke legerkorps. De leider der oefeningen trad daar waar het noodig was tevens als commandant van dat legerkorps op, evenals hij ten opzichte van den groepscommandant c. q. zijn functie van commandant der linie vervulde.

De commandant der aanvalstroepen, die zijn hoofdkwartier te Laren vestigde, fungeerde den 1sten September als commandant der voorhoede van het zuidelijke legerkorps; later als generaaldu jour op het aanvalsterrein. Om den aanval te markeeren waren te zijner beschikking gesteld: het 5de bataljon 5de regiment en het 1ste en 4de bataljon 7de regiment infanterie, benevens de 1ste en 2de batterij van het 2de regiment veldartillerie. Er werd tevens aangenomen dat een mobiele belegeringstrein het legerkorps op den voet volgde; daar zulk een trein zelfs voor betrekkelijk weinig vuurmonden een zeer groot aantal paarden vereischt en daar tevens slechts een viertal compagnieën vestingartillerie (de 3de en 5de van het 1ste regiment, de 2de van het 2de regiment en de 4de van het 3de regiment), benevens één compagnie genietroepen (de 6de) beschikbaar waren gesteld, zoo werd buiten het eigenlijke manoeuvreerterrein ten noorden van Larenberg in de week van 24 Augustus tot 30 Augustus een belegeringspark op de zoogenaamde Blaricumsche heide bijeengebracht.

Als directeur van het belegeringspark werd een kapitein der artillerie aangewezen aan wien een luitenant der genietroepen benevens eenig personeel vestingartilleristen en geniesoldaten werd toegevoegd. In het eerst waren 8 span, van 1 September af 16 span en van 3 September 19 span treinpaaarden met de noodige bereden geleiders beschikbaar tot het vervoer van geschut en materieel ten behoeve van het belegeringspark. Behalve de noodige materialen tot het bouwen van een zestal batterijen (van 2 vuurmonden elk) en voor den sappe-arbeid van een 600 man, werden in dat park vereenigd met al hun toebehooren: 4 kanonnen van 15 cM. L., 4 kanonnen van 12 cM. L. A. en 24 getrokken mortieren van 15 en 10 cM. (voorgesteld door Coehoornmortieren). De directeur van dat park had met het geringe personeel waarover hij vooral in den aanvang beschikte, een zeer moeilijke taak. Aan het hoofd der 5 vermelde compagnieën technische troepen werd een luitenant-kolonel der artillerie gesteld.

De bataljons infanterie werden elken dag per trein van en naar het

manoeuvreterrein vervoerd, één der bataljons bleef den nacht over en betrok de voorposten, waarbij alles zooveel mogelijk in eerste linie werd gebracht. Deze maatregel van heen en weer zenden der bataljons, zeker genomen met het doel de omliggende gemeenten niet te veel met inkwartiering te belasten, was voor de betrokkenen verre van aangenaam en gaf gedurende den tijd dat er slechts één bataljon op het terrein aanwezig was, tot zeer gewrongen toestanden aanleiding, die men zoo goed en kwaad als het ging, door het aangeven van door vlaggen gemarkeerde bataljons trachtte te verhelpen. Doch hoe weinig vertooning zulk een, door een sectie infanterie op één gelid voorzien van een roode of blauwe vlag gemarkeerd bataljon ook maakt, 's nachts is alle vertooning weg, daar de vlag, niet wordt gezien en het bataljon de afneningen en de kracht van een veldwacht aanneemt. Het ware dan ook zeker beter geweest, indien men de bataljons infanterie op de heide ten oosten van den straatweg van Hilversum naar Laren in een tentenkamp had gelegerd.

Eveneens om inkwartieringsbezwaren te voorkomen, werden de technische troepen, die den 2den September op het manoeuvreerterrein aankwamen, gelegerd in het bekende kamp van het 7de regiment infanterie bij Laren, hetgeen tegen had dat men met het bloote oog uit Werk N°. 4 (Middenwerk) vóór Naarden het geheele kamp zeer duidelijk voor zich had.

Een der batterijen veldartillerie kwam in kwartier te Eemnes; de andere batterij eerst te Huizen, later te 's-Graveland en Hilversum.

Zooals reeds vermeld is, begon den 1sten September de eigenlijke manoeuvre; de voorhoede van het vijandelijke zuidelijke legerkorps kwam in den morgen van dien dag te Hilversum aan, en wel het eerst het 1ste bataljon van het 7de regiment infanterie ten 7 uur. Dit bataljon kreeg in last stelling te nemen om de uitlading der beide andere bataljons en der beide batterijen, die per spoor ten 9 uur te Hilversum aankwamen, te dekken. Daarom werden rechts en links van den spoorweg van Hilversum naar Bussum en op den grintweg van Hilversum naar Laren een compagnie vooruitgeschoven met een compagnie als algemeene reserve te Hilversum.

Nadat de voorhoede te Hilversum was geformeerd, kreeg de voorhoedecommandant, den last, de stelling des verdedigers te verkennen tusschen de Werken N°. 2 en N°. 5, waartoe hij, behalve over de 3 bataljons en de 2 batterijen, nog over 3 gemarkeerde bataljons kon beschikken. Omstreeks half elf rukte de voorhoede in twee colonnes voorwaarts; die ten westen van den spoorweg, welke door het bedekte terrein avanceerde, was 2 bataljons, waarvan één gemarkeerd, en één batterij sterk; die ten oosten van den spoorweg, welke op de Werken n°. 3 en 4 aanrukte, was 4 bataljons infanterie, waaronder twee gemarkeerde, en één batterij sterk. Deze laatste colonne kon, door een heuvelrug gedeekt, ongezien tot den Crailooschen weg naderen en zich daar uitbreiden om verder voorwaarts te gaan. De beide batterijen veldartillerie

openden weldra hun vuur op de zichtbaar wordende voorwerken, om daardoor den verdediger tot machtsontwikkeling te noodzaken, en hem te verleiden om, door terug te vuren, nu reeds de opstelling zijner vuurmonden te verraden.

Uit alles bleek dat de verdediger niet op dat stoute voorwaartsrukken van den aanvaller reeds dien eersten dag bedacht was, anders ware het voor dezen niet mogelijk geweest, zoover door te dringen als nu plaats had. Wel is waar rukken bataljons tegen de losse schoten der tegenpartij veel sneller voorwaarts dan in de werkelijkheid het geval zal zijn; wel is waar zijn gemarkeerde bataljons veel gemakkelijker verplaatsbaar dan volle bataljons, maar daarentegen zal een vijand die stoutmoedig voorwaarts rukt en niet schroomt de verliezen door versche troepen aan te vullen, ook betrekkelijk snel handelen. Evenals bij de manoeuvre van 1 September vóór Naarden, zal dat snel handelen meestal ten gevolge hebben dat de verdediger verrast wordt en voordeelen worden behaald, die later veel meer verliezen kosten. Dat snel voorwaarts rukken heeft daarenboven nog het groote voordeel dat er veel kans bestaat dat het raderwerk der verdediging nog niet zoo in elkander zit als voor een goede samenwerking der deelen noodig is, en dat dus niet alle hulpmiddelen der verdediging worden aangewend om den vijandelijken aanval te keeren en de verkenning van nabij te beletten. Zelfs is in zulk een geval een doordringen tusschen de werken niet onmogelijk te achten. Dat het raderwerk bij den verdediger nog niet juist in elkander paste, bewees o. a. het geheel zwijgen van Naardens wallen, terwijl juist het geschutvuur uit de aldaar opgestelde zware vuurmonden den opmarsch des vijands zoo al niet geheel had kunnen beletten, dan toch zeer had kunnen vertragen. De tusschenbatterijen, die trouwens nog niet alle geheel voltooid waren, zwegden wijselijk en bespaarden hunne krachten tot later.

Op last van den generaal, leider der oefeningen, werd de voortrukkende beweging tegen half één uur gestaakt; de beide bataljons infanterie die per spoor des namiddags om 3 uur naar hun garnizoen terug moesten, marcheerden naar Hilversum af, de beide batterijen veldartillerie naar hunne kantonnementen. Het bataljon infanterie des aanvallers dat de voorposten betrok, stelde 8 veldwachten uit, de lijn dier veldwachten volgde van den Laarder-straatweg de richting van den Craillooschen weg tot de Renbaan en daarna iets meer in oostelijke richting tot de gemeentegrens tusschen 's Graveland en Hilversum, de westelijke grens van het manoeuvreerterrein. De vier compagniescommandanten gaven met enkele manschappen de voorpostendetachementen aan, de bataljonscommandant evenzoo het gros der voorposten.

De verdediger zette van de twee compagnieën op voorposten eveneens 8 veldwachten uit, de lijn dier veldwachten liep van kilometerpaal 24 aan den Laarder-straatweg boogsgewijze over de heide in de richting van Kamphoeve en van daar langs den kunstweg naar Luie Gat. Twee voorposten-

detachementen werden eveneens als bij den aanvaller voorgesteld, terwijl de twee compagnieën in het kampement achter Werk N°. 4 het gros der voorposten uitmaakten. Veldwachten en posten dekten zich door ingravingen.

Aan weerszijden waren de voorposten veel te zwak, een noodzakelijk gevolg van de te kleine troepenmacht waarover in 't geheel werd beschikt en die men slechts binnen zekere grenzen door gemarkeerde bataljons en batterijen kon uitbreiden.

Aan den verdediger werd van nu af ter verdediging van het terrein tusschen en vóór de Werken N°. 1 tot N°. 5 de beschikking gegeven over 2 volle bataljons, waarvan steeds 2 compagnieën op voorposten waren, 3 gemarkeerde bataljons, 1 batterij veldartillerie en 1 gemarkeerde batterij veldartillerie, daarenboven gaf het garnizoen van Naarden des voormiddags nog één compagnie infanterie ter versterking dier troepen. Deze macht stond elken morgen ten 7 uur bij Bussum gereed en moest dan om 8 uur de stelling in en vóór de voorwerken bezet hebben en die, waar gegraven mocht worden, door loopgraven en hindernissen versterken. Ook deze macht was veel te klein voor de te bezetten terreinstrook, de verdediger wist toch nooit vooruit, en weet zulks in de werkelijkheid evenmin, waar de aanvaller zal trachten door te dringen en heeft dus nog al veel troepen noodig om in korten tijd op de bedreigde punten een genoegzame macht bijeen te hebben, terwijl hij buitendien nog door schijnaanvallen kan worden misleid.

De lijn van verdediging was tusschen de werken gekozen en hiervan werd alleen afgeweken waar het particulier eigendom zulks noodzakelijk maakte; met veel welwillendheid werd hier en daar voor weinig geld en zelfs voor niets de vergunning verkregen om op particuliere terreinen te mogen graven. Ten westen van den spoorweg liep dan ook langs Werk N°. 2 tot dicht bij Werk N°. 4 een doorlopende versterkte linie, die steeds verbeterd werd door het maken van gemeenschapsloopgraven naar achteren, door het aanbrengen in de loopgraven van gedekte ruimten van allerlei aard, door het maken van hindernissen vóór de lijn van verdediging enz.

Woensdag, Donderdag en Vrijdag 2, 3 en 4 September werd elken morgen door den aanvaller, na aankomst der beide bataljons infanterie ten half acht per spoor te Hilversum, de insluitingslinie, die kort achter de lijn der veldwachten liep, bezet door 3 bataljons infanterie, 3 of meer gemarkeerde bataljons, 2 batterijen veldartillerie en 4 gemarkeerde batterijen; een vol bataljon was op voorposten, terwijl de twee andere volle bataljons en de twee volle batterijen op een bepaald terreingedeelte geconcentreerd werden en wel dan op dit, dan op dat gedeelte.

De bataljons werkten dan aan de versterking der insluitingslinie door het maken van loopgraven, het aanbrengen van hindernissen enz.; de veldartillerie bouwde een geschutemplacement voor 6 vuurmonden. Omstreeks 10 uur had alsdan door de twee volle bataljons met de noodige gemarkeerde batal-

jons en één of meer batterijen, een poging plaats om tusschen de werken door te dringen, welke pogingen vooral afstuiten door het hevige vuur uit Naarden, uit de voorwerken en uit de tusschenbatterijen.

Woensdag 2 September werd de aanval op de verdedigende stelling voortgegaan door een hevig bombardement van de voorwerken en van het tusschengelegen terrein uit een groot aantal, natuurlijk grootendeels gemarkeerde veldbatterijen. Dit bombardement dat ook 's nachts geregeld werd voortgezet en aangegeven werd door nu en dan eenige uren achter elkander met tusschenpoozen langzaam te vuren, was niet voldoende te achten om het geschutvuur des verdedigers te verlammen en kon tegen dat uit Naarden niets uitrichten. Het geschut van den mobielen belegeringstrein moest dus in werking worden gebracht.

In den morgen van den 2den September waren de 4 compagnieën vestingartillerie en de compagnie genietroepen in het kamp van Laren aangekomen en in het belegeringspark onmiddellijk aan het werk gesteld om bekleedingsmiddelen te maken, terwijl middellerwijl de commandant der technische troepen met de betrokken compagniescommandanten het terrein verkende waar de batterijen der eerste artillerie-opstelling zouden komen. De algemeene richting dier batterijen was door de terreingolven aangegeven en liep nagenoeg evenwijdig aan den Crailooschen weg, doch meer in boogvorm, op een afstand van 2000 tot 3000 M. van Werk N°. 4. De batterijen die op Naarden zelve moesten vuren (afstand 4500 M.) werden aangegeven door 2 batterijen elk van 2 kanonnen van 15 cM. L., die te beginnen met Donderdag middag 3 September gebouwd werden en op Vrijdag 4 September des namiddags ten 3 uur geheel gereed het vuur op Naarden openden. De overige batterijen waren bewapend met getrokken mortieren van 15 cM. om in vereeniging met het veldgeschut de voorwerken en het tusschengelegen terrein duchtig onder vuur te nemen; één dier batterijen voor 2 vuurmonden werd werkelijk gebouwd, de andere aangegeven door 2 Coehoornmortieren (1). Ook deze batterijen openden Vrijdag 4 September des namiddags te 3 uren hun vuur. Voor de vestingartillerie en de genietroepen geldt hetzelfde als voor de infanterie, de beschikbare compagnieën waren te weinig in getal en te zwak voor al het werk dat moest worden verricht, zoodat van de technische troepen een buitengewone inspanning werd geeischt en verkregen.

Aan den verdediger werd telkens bericht gegeven hoe sterk hij zich eerst het bombardement uit veldgeschut, daarna dat uit het belegeringsgeschut moest denken. Tengevolge van dat vuur en van de herhaalde aanvallen des vijands was de verdediger genoodzaakt geworden, in den nacht van Donderdag 3 op Vrijdag 4 September zijn veldwachten tot op den rand der heide, ongeveer 1000 tot 1200 M. van de werken terug te trekken. Doch ook

(1) Door op de lading een zodenprop te plaatsen, was het schot uit den Coehoornmortier op eenigen afstand hoorbaar.

daar was het op den duur niet houdbaar en werden de veldwachten in den namiddag van Zaterdag 5 September tot in de lijn der voorwerken of zeer kort daarvoor teruggetrokken.

Het had echter niet aan pogingen des verdedigers ontbroken om de insluitingslinie te doorbreken en te trachten, de achter die versterkte lijn gelegen belegeringsbatterijen te bereiken. Tweemaal werd des nachts beproefd, met eenige compagnieën door te dringen en wel beide keeren langs den Doodweg in de richting van den Crailooschen weg; de eerste keer in den laten avond van Donderdag 3 September, de tweede keer in den vroegen morgen van Zaterdag 4 September. Beide keeren drong de uitvalscolonne tusschen de veldwachten door, dit zou in de werkelijkheid ook zeer goed plaats kunnen hebben, doch hetgeen dan volgde kwam minder met de werkelijkheid overeen. De voorpostendetachementen die de versterkte insluitingslinie bezet hadden, waren door gebrek aan troepen, zooals reeds vermeld is, slechts gemarkeerd, terwijl ook de insluitingslinie verre van voltooid was en op vele gedeelten niet bestond; het was dus voor de uitvalstroepen zeer gemakkelijk door de insluitingslinie heen te dringen, te meer daarin het duister het gemarkeerde voorpostendetachement niet werd bespeurd. Daar die nachtgevechten al een zeer slecht beeld van de werkelijkheid gaven werden ze niet meer gelast; doch den verdediger wel de vrijheid gelaten tot het doen of beramen van nachtelijke ondernemingen, mits vooraf tijdig daartoe vergunning vragende aan den leider der oefeningen. Al naarmate der omstandigheden had die vergunning dan gegeven of geweigerd kunnen worden; er is echter daartoe geen aanvraag ingekomen.

Donderdag 3 September moest de verdediger tegen 10 uur 's morgens een uitval doen met 2 bataljons infanterie, waarvan één gemarkeerd en 1 batterij veldartillerie, om te trachten de insluitingslinie te doorbreken in de richting van de Renbaan. Die uitval viel samen met een aanvallende beweging des vijands met het doel om tusschen de Werken n°. 4 en 5 door te dringen. Hierdoor kwamen de vijandelijke troepen op elkanders flank waarvan een frontverandering, een gevecht op de heide en de mislukking van beider voornemen het gevolg was.

Het bombardement met belegeringsgeschut, nu en dan gepaard met een beschieting door veldgeschut, dat Vrijdagmiddag was aangevangen en steeds voortduurde, had niet voldoende uitwerking om het vijandelijke vuur te dempen, terwijl tevens de afstand die de aanvalscolonne ongedekt moesten doorloopen bij hunne pogingen om tusschen de werken door te dringen, te groot werd geacht om met hoop op goed gevolg nieuwe aanvallen te wagen. Er werd dus besloten, meer voorwaarts een gedekte infanteriestelling of 1ste parallel tegenover de voorwerken van Naarden te openen en, gedekt door die parallel, op korter afstand de batterijen der 2de artillerieopstelling te bouwen. In de werkelijkheid zou de eerste parallel (als die namelijk ooit tegen de voorwerken gemaakt wordt, hetgeen niet zeer waarschijnlijk is) ongeveer half

weg tusschen den rand der heide en de insluitingslinie (Crailoosche weg) komen op nagenoeg 1250 M. van Werk n°. 4, terwijl dan een tweede parallel aan den rand der heide op ongeveer 750 á 800 M. kan worden geopend. Beide parallellen zouden dan onderling en de 1ste parallel daarenboven met de insluitingslinie door gemeenschapsloopgraven moeten verbonden worden, terwijl zeer zeker om de insluitingslinie ongezien te bereiken, ook achterwaarts gemeenschapsloopgraven tot achter de dekkende heuvelrug, tusschen den Crailooschen weg en den straatweg van Hilversum naar Laren gelegen, zouden moeten voeren.

Dit net van loopgraven eischt echter zoovele arbeidskrachten en zooveel tijd dat daaraan voor deze oefening niet kon worden gedacht. Het plan tot het aanleggen van een eerste parallel, die op ongeveer 800 M. van de voorwerken zou loopen en met de achtergelegen insluitingslinie door loopgraven verbonden was, werd dus goedgekeurd. Van dat plan zou echter alleen worden uitgevoerd een gedeelte parallel met een gedeelte gemeenschapsloopgraaf, te zamen ongeveer 600 M. lang tegenover Werk n°. 4. Hoewel de heidebodem overal de normale diepte voor de sappe toeliet, zoo zou een gedeelte van 20 M. lengte slechts op een diepte van 0,2 M. en een gedeelte van 50 M. lengte tot op een diepte van 0,5 M. worden uitgegraven, ten einde op die wijze te laten zien de groote vermeerdering in arbeid bij laag terrein. Ook voor de belegeringsbatterijen en voor de tusschenbatterijen waren verschillende peilen aangenomen van het veronderstelde grondwater, zoodat de diepte der kuil respectievelijk op 1 M., 0,75 M., 0,5 M. en 0,25 M. werd genomen. De details van den batterijbouw gedurende den vestingoorlog bij Naarden hooren hier minder te huis, terwijl het daarenboven beter is dat een der artillerie-officieren, die bij den bouw tegenwoordig waren, de taak op zich neemt, dit belangrijke onderwerp in den *Spectator* ter sprake te brengen; ik twijfel er niet aan of een dergelijk opstel zal der Redactie zeer welkom zijn. De tweede artillerie-opstelling zou gemarkeerd worden door twee te bouwen batterijen elk met 2 kanonnen van 12 cM. L. A. achter den rechtervleugel der eerste parallel en verder door een zeker aantal batterijen van getrokken mortieren van 10 cM., elk aangegeven door 2 Coehoornmortieren, terwijl bovendien het plan bestond om in de parallel een emplacement voor 2 getr. mortieren van 10 cM. en een voor 2 veldstukken tegen uitvallen te bouwen.

Voor het openen van de parallel en het bouwen der bovenbedoelde twee kanonbatterijen werd de nacht van Maandag 7 op Dinsdag 8 September bestemd. Om den verdediger te misleiden werden, te beginnen met den avond van Zaterdag 5 September, de voorposten vooruitgeschoven tot den rand der heide, met de lijn der veldwachten ter hoogte waar de 1ste parallel ongeveer moest komen; die voorposten groeven zich ter dier plaatse in, doch werden met het aanbreken van den dag weder in de vroegere stelling teruggetrokken.

Het 1ste bataljon 7de regiment infanterie, dat bestemd was om als werkers

bij het openen van de parallel op te treden, werd zoowel Zaterdag 5 als Maandag 7 September na aankomst per trein te Hilversum ter beschikking van den commandant der technische troepen gesteld om tot dit werk te worden voorbereid. Daar er buitendien nog een bataljon op voorposten was, zoo was er, behalve de veldartillerie, op Zaterdag en Maandag slechts één bataljon infanterie tot het houden van een of andere manoeuvre beschikbaar; Zaterdag werd dat bataljon gebezigd om de insluitingslinie ter hoogte van de Renbaan te versterken en Maandags om in vereeniging met 2 batterijen veldartillerie en 3 gemarkeerde bataljons een aanval te doen op Werk n°. 1 (Koedijk) en op het terrein tusschen de Werken n°. 1 en 2. Hierbij werd een compagnie ter bedreiging van de werken aan de Karnemelksloot over Ankeveen langs de Naardermeerkade in de richting dier werken gezonden; van die compagnie zou in de werkelijkheid niet veel zijn teruggekomen.

Wegens de Zondagsrust werd er den 6den September van 12 uur 's nachts tot 12 uur 's nachts niet met geschut gevuurd en was er Zondags wapenstilstand van 's morgens 4 uur tot 's nachts 12 uur, gedurende welken tijd de wederzijdsche voorposten werden ingetrokken. Het bataljon dat Zondag avond per trein uit Utrecht ten ongeveer half elf te Hilversum aankwam, moest dan ook in volslagen duisternis de voorposten opnieuw uitzetten, terwijl, toen zulks verricht was, genie- en artillerie-officieren, gedekt door de vooruitgeschoven veldwachten, de richting van de parallel met gemeenschapsloopgraaf en van de vuurlijnen der batterijen door enkele kleine paaltjes aangaven.

Eindelijk was de Maandag-avond (7 September) aangebroken; ten 6 uur 's avonds stonden in en achter den Crailooschen weg bij het kamp van Laren gereed: het 4de bataljon 7de regiment infanterie, dat met zeer kleine afdeelingen de veldwachten markeerde en overigens met een paar gemarkeerde bataljons beschikbaar was, als dekkingstroepen voor den te verrichten loopgraafarbeid; het 1ste bataljon 7de regiment infanterie met de 6de compagnie genietroepen als loopgraafarbeiders, verdeeld in 3 colonnes voor de twee deelen van de parallel en voor den gemeenschapsloopgraaf. De arbeiders ontvingen in het genie-depot aan het einde van den Crailooschen weg de noodige gereedschappen en droegen het geweer aan den geweerriem over den schouder. Daar het in de eerste dagen van September eerst na 7 uur donker wordt, konden eerst op dat uur de dekkingstroepen, door de duisternis aan 's vijands oog onttrokken, voorwaarts gaan, op den voet gevolgd door de genie-officieren die met eenige onderofficieren en minderen de loopgraven moesten traceeren. Als die taak verricht was, zouden de genie-officieren naar den Crailooschen weg terugkeeren om de arbeiderscolonnes te halen en te geleiden naar de getraceerde parallel. Ook voor den batterijbouw moest op dergelijke wijze gehandeld worden; door een of ander misverstand rukten echter de arbeiders voor den bouw der beide batterijen reeds op voordat de dekkingstroepen op hun plaats waren gekomen; gelukkig dat door de plotseling en vroeger dan gewoonlijk invallende duisternis hiervan door den verdediger niets werd gemerkt.

De oorzaak van die vroeger dan gewoonlijk invallende duisternis was gelegen in het in drie richtingen opkomen van onweersbuien; eerst hoorde men het ratelen van den donder nog slechts in de verte en verliep er geruimen tijd tusschen het zien van het weerlicht en den daarop volgenden donderslag, doch allengs werd die tijdduur al korter en korter; hevige regenbuien vielen neder; in de richting van Hilversum was een felle brand zichtbaar; het was noodweer. En in dat noodweer, waarbij men geen hand voor oogen kon zien, moest het 4de bataljon 7de regiment infanterie zich als dekkingstroepen vóór de te graven parallel nederleggen en moest de parallel worden getraceerd. Geen wonder dat de vier compagnieën dekkingstroepen niet allen juist op de op de kaart aangegeven plaats lagen en dat niemand er aan dacht, de 3 bataljons reserven der dekkingstroepen te markeeren.

Een korten tijd hielden de regenbuien op, men hoorde en zag niets, alleen als de bliksem een oogenblik het tooneel verlichtte, kon men eenige genie-soldaten bij het tracé van de parallel neergehurkt zien, de genie-officieren waren reeds weg om de arbeiderscolonnes te halen; omstreeks kwartier voor negenen kwam de eerste colonne aan, doornat evenals de beide anderen die weldra volgden. Van de eerste colonne was een gedeelte afgedwaald geraakt en op een andere plaats, waar reeds veldwachtingravingen waren, aan 't werk begonnen. De arbeiders namen hunne onderlinge afstanden en het woord *overal* zou juist worden uitgesproken toen met vernieuwde woede het onweder losbarstte; het was niet alleen regen, het was ook hagel die pijnlijk in het aangezicht sloeg, zoodat alles te zamen wel geschikt was om aan het gelukken van den arbeid te doen twijfelen. Doch nauwelijks was de eerste heftigheid van de bui wat bedaard of op aansporing der officieren werd de spade in den grond gestoken en brak het pikhouweel de harde met grint gemengde aardkorst open. Aangenaam was de taak der doornatte arbeiders niet, doch de gravers waren nog te benijden in vergelijking met de dekkingstroepen, die doodstil op den natten grond in den regen vóór de parallel lagen. Het weder was, zooals men zulks in de werkelijkheid zou wenschen, om ongezien en ongehoord te kunnen werken.

Nu en dan dwaalde een sterk licht van Werk N°. 4 komende over de vlakte, en deed vreezen dat men met behulp van de electriche lamp den arbeid zou ontdekken. Dit was echter niet het geval, geen uitval kwam het werk storen. Tegen 1 uur 's nachts had parallel en gemeenschapsgang het in de reglementen voorgeschreven profiel; een wapenstilstand werd tot den anderen morgen 9 uur gelast; de loopgraafarbeiders en de dekkingstroepen, en aan de zijde des verdedigers de voorposten, werden teruggetrokken en groote bivakvuren deden den damp uit de natte kleederen slaan, terwijl tegen den morgen een door de intendancé verstrekt glas vaderlandsch jenever ook inwendig eenige warmte veroorzaakte.

De batterijbouw had nog al onder het slechte weder geleden, te meer daar beide batterijen slechts ten deele ingezonken waren en wel de eene

0,5 en de andere 0,25 M.; zij waren dan ook met het aanbreken van den dag niet tot vuren gereed, doch openden toch in den loop van den morgen hun vuur.

Het bataljon dat de parallel had geopend, vertrok Dinsdag 8 September reeds des morgens, in plaats van, zooals gewoonlijk, 's middags, naar zijn garnizoen; het dien morgen te Hilversum aankomende bataljon, dat ten 1 uur op voorposten moest komen, werd met aflossing des morgens gebezigd tot verbreding van de 's nachts geopende sappe tot loopgraaf. Tot dusverre had steeds elk bataljon dat 's morgens op het manoeuvreerterrein aankwam per compagnie 10 man als werkers aan den commandant der technische troepen afgestaan; van nu af gaf het bataljon dat de loopgraafwacht had 20 man per compagnie ter verbreding van de loopgraaf, waarin bovendien voortdurend een veertigtal geniesoldaten werkzaam waren. Over dag stond de loopgraafwacht in de parallel met de reserven in de gegraven en gedachte gemeenschapsloopgraven, 's nachts werden de veldwachten vóór de parallel vooruitgeschoven.

Zowel Dinsdags als Woensdags en ook nog Donderdag morgen 10 September werd voortdurend gewerkt om de parallel geschikt te maken tot operatiebasis voor verder gedekt voorwaartsgaan en tot opstelling van troepen. In de parallel werd een granaatvrij verblijf voor den sappecommandant gemaakt, tevens telefoonstation, dat de sappe met het bureel van den commandant der technische troepen in spreekverbinding moest brengen. Een granaatvrije verbandplaats werd in den haak van de gemeenschapsloopgraaf gebouwd; in de parallel werden op drie plaatsen scherfvrije dekkingen voor de loopgraafwacht gemaakt; uitvalstrappen hier en daar aangebracht. In den nacht van Dinsdag 8 op Woensdag 9 September werd in het linkergedeelte van de parallel een emplacement voor twee getrokken mortieren van 10 cM. gebouwd met schuilplaats, tevens verbruiksmagazijn; dienzelfden nacht bouwde de veldartillerie op den rechtervleugel van de parallel een emplacement voor 2 veldvuurmonden ter flankering van de loopgraaf en tegen uitvallen.

De verdediger was middellerwijl voortgegaan met zijn stelling tusschen de werken meer en meer te versterken en door hindernissen van allerlei aard moeilijk bereikbaar te maken. Het vuur uit de voorwerken en uit eenige tusschenbatterijen werd al minder en minder, doordat verschillende vuurmonden als gedemonteerd moesten worden beschouwd; dit kon bij achterlaadgeschut zeer goed worden aangegeven door de sluitstukken te laten uitnemen. Doch ook het aangeven van de uitwerking der vijandelijke granaten op blindeeringen en bekleedingen bleef niet achterwege; reeds Zaterdag 5 September waren 25 stormzakken over de verschillende werken en batterijen des verdedigers verdeeld, op verschillende plaatsen ingegraven en door Bickford-vuurkoord tot ontploffing gebracht. De aldus aangebrachte schade was den daarop volgenden nacht weder hersteld. Woensdag 9 September brachten wederom 25 stormzakken veel schade aan de werken en batterijen

des verdedigers toe; deze schade werd op hooger last niet hersteld om aan de officieren van zee- en landmacht en der schutterij, die Donderdags toegang tot de werken hadden, een beter beeld van de werkelijkheid te geven.

Ook bij den aanvaller werd, eveneens Woensdag, de schade door 's vijands vuur veroorzaakt, aangegeven door het doen springen van 25 stormzakken, verdeeld over twee kanonbatterijen, één van de eerste en één van de tweede artillerieopstelling; beide batterijen waren nagenoeg onbruikbaar te noemen.

Woensdag 9 September marcheerden van de beide bataljons, die op den gewonen tijd des morgens tegen half acht uur per trein te Hilversum aankwamen, 2 compagnieën naar het kamp bij Laren om, na aldaar in het genie-depot van gereedschap te zijn voorzien, als arbeiders in de 1ste parallel aan 't werk te worden gesteld. De overige 6 compagnieën dier beide bataljons begaven zich naar het getraceerde gedeelte der parallel oostwaarts van en onmiddellijk aansluitende aan de ingraving van den Oosterspoorweg en markeerden die parallel door een tirailleurloopgraaf voor knielende schutters. Tegen 10 uur was dit werk gereed, 2 compagnieën bleven als loopgraafwacht in de gemaakte ingraving, één bataljon stelde zich gedekt door een terreinplooi meer achterwaarts in reserve op.

Om 10 uur stonden aan de zijde des verdedigers, tot het doen van een uitval, achter Werk N°. 3 gereed: 4 bataljons infanterie, waarvan 2 gemarkeerd, één compagnie genietroepen en één compagnie infanterie (uit Naarden) als werkers; de stelling tusschen de werken was door gemarkeerde bataljons bezet. Om de aandacht des vijands van den eigenlijken uitval af te leiden gingen om 10½ uur twee colonnes, elk van 2 compagnieën vooruit, de eene westwaarts van den spoorweg, richting nemende op Kamphoeve, de andere langs den Doodweg in de richting van de Renbaan. Om half elf volgde tusschen den spoorweg en den Doodweg de hoofdcolonne met het volle bataljon in eerste, de beide gemarkeerde bataljons in tweede linie en daarachter de werkers; in het eerst ging het snel en zonder vuren voorwaarts, doch dit was over de open vlakte tegen het vuur der 6 compagnieën infanterie, die de door den tirailleurloopgraaf gemarkeerde parallel bezet hadden, niet vol te houden. Het voorste bataljon der uitvalscolonne wierp zich neder en begon terug te vuren, de beide gemarkeerde bataljons kwamen ook in eerste linie en nu ging het weder voorwaarts, de uit de parallel wijkenden vijand achterna. De parallel werd overschreden en een tweehonderd meter verder stelling genomen om de intusschen aangerukte compagnieën werkers gelegenheid te geven de aanvalwerken te slechten. Doch weldra kreeg de tegenpartij versterking door oprijdende batterijen veldartillerie en door eenige gemarkeerde bataljons; de terugtocht moest worden aangenomen, eerst gingen de compagnieën werkers en daarna de overige troepen echelons-gewijze in goede orde terug. In de werkelijkheid zou een dusdanige uitval over dag al zeer weinig kans van slagen hebben gehad, wellicht wel indien zij met het aanbreken van den dag ware ondernomen; bij de manoeuvres

had men echter bij het aanbreken van den dag slechts de beschikking over 1 bataljon des aanvallers, de beide andere bataljons kwamen eerst later op het manoeuvreerterein en men moest dus of niet laten uitvallen, of wel de uitval moest, door den nood gedwongen, later op den dag plaats hebben.

Donderdag 10 September was de laatste manoeuvredag; dienzelfden dag nog moest de infanterie des aanvallers naar hare garnizoenen terugkeeren, en daar om den soldatengeest op te wekken het eind der manoeuvres een revue over al de troepen dient te zijn, zoo was er Donderdag morgen slechts weinig tijd beschikbaar om voor 't laatst een aanval, doch nu een algemeen aanval op de stellingen des verdedigers te doen. Aan den aanvaller werd daartoe de beschikking gegeven over 10 bataljons infanterie, waarvan 7 gemarkeerd, benevens over de noodige batterijen veldartillerie; met deze macht werd de geheele parallel van den Laarder-straatweg tot aan het Luie Gat bezet en om 9 uur, na een hevig bombardement uit alle belegerings- en veldbatterijen, op alle punten voorwaarts gerukt, waarbij aan de drie volle bataljons detachementen genietroepen, met gereedschappen om hindernissen op te ruimen, waren toegevoegd. Sprongsgewijze ging het voorwaarts tot op ongeveer 200 M. van de stellingen des verdedigers; deze had echter versterking gekregen en telde 10 bataljons infanterie en 4 batterijen veldartillerie, natuurlijk grootendeels gemarkeerd. Tegen deze macht in een goed versterkte stelling, ondersteund door het geschutvuur van Naardens wallen was een verder voortdringen onmogelijk; ten 10 uur werd door den generaal, leider der oefeningen, de manoeuvre voor geëindigd verklaard, de oorlogstoestand opgeheven en aan de officieren van beide partijen, voorzoover ze bij den troep konden gemist worden, de vergunning gegeven elkanders aanvals- en verdedigingswerken te gaan bezien.

Was het weder over het algemeen tijdens de manoeuvres regenachtig geweest en was de morgen van Donderdag 10 September in dit opzicht ook niet vrij te spreken, tegen den middag trokken de wolken weg en ten 1 uur bescheen de zon de troepen die op de Renbaan in gesloten colonne naast elkander waren opgesteld en de talrijke toeschouwers die op den tegenover gelegen heuvelrand het militaire schouwspel gaden sloegen. Zes bataljons infanterie, zeven compagnieën vestingartillerie, twee compagnieën genietroepen en drie batterijen veldartillerie waren vereenigd en gaven bij het defileeren voorbij den generaal en diens staf geenszins blijk dat ze vermoeid waren of geleden hadden door de werkelijk zware diensten, die de laatste tien dagen onder ongunstige omstandigheden van hen waren gevergd. Welverdiend was de dank hun bij dagorder toegebracht voor hun betoonden ijver, hun krijgstucht en hun flink militair optreden en werkelijk was opnieuw bewezen dat men van den Nederlandschen soldaat veel kan en mag verwachten.

Utrecht, September 1885.

A. L. W. SEYFFARDT.

IV. S. 10. D. N°. 11.

2.

Indische legerbelangen.

(Vervolg en slot van N°. 10, bladz. 673.)

Het onderwerp, waarop BRUTUS thans onze aandacht vestigt »het militair weduwen- en weezenfonds» verdient zeker ten volle onze aandacht. Bij deze quaestie toch heeft elk officier, onverschillig wie, bijzonder belang. Des te meer moet de onbekendheid *met*, de onverschilligheid *voor* dit fonds, bevreemding wekken. Gelukkig is in den laatsten tijd op dit gebied, zoowel hier te lande als in Indië, eenige meerdere belangstelling waar te nemen, en heeft ook BRUTUS een goed werk verricht, dit onderwerp aan de orde te stellen.

De schets, die BRUTUS ons van het fonds levert, is zeker niet bijzonder opwekkend. »De toestand zou van jaar tot jaar hachelijker worden, de buitengewone toeneming van deelgerechtigden geen gelijken tred met de inkomsten houden, het kapitaal tengevolge van de door de Regeering gemaakte beperkende bepalingen op de belegging nimmer ten volle productief kunnen worden gemaakt, terwijl toch ondanks alle voorzorgen niet zelden geldelijke verliezen worden geleden. Neemt men hierbij in aanmerking, dat sedert de opheffing van de belemmerende bepalingen op het huwelijk, het aantal gehuwden tot een verontrustend cijfer is gestegen, de schaal der uit te keeren pensioenen voor de weduwen der lagere officieren bijzonder hoog gesteld, de Atjeh-oorlog het cijfer bedeeden in korten tijd sterk heeft doen toenemen, en eindelijk de buitengewone contributiën door het meerendeel der gehuwden, de subalterne officieren, bij te dragen slechts gering zijn, dan zal het niemand verwonderen, dat de stand van het fonds zorgwekkend is.»

BRUTUS wenscht daarom, dat de Regeering een enquête instelle van bevoegde personen om zich omtrent den toestand te vergewissen, en de middelen te beramen om het op soliede grondslagen terug te brengen.

Hij beveelt hiervoor voornamelijk vier middelen aan, en wel:

- 1°. verhooging der buitengewone contributiën bij het aangaan van huwelijken;
- 2°. verhooging der gewone contributiën door de deelgerechtigden;
- 3°. herziening van de schaal der uit te keeren pensioenen en onderstanden;

4°. jaarlijksche subsidie, gewaarborgd door de Regeering, indien de middelen 1—3 niet voldoende baten.

Door het eerste middel stelt BRUTUS zich voor, te gelijk de huwelijksmanie der officieren eenigermate te beperken; het draagvermogen der traktementen en pensioenen zou, wat het tweede middel betreft, die verhooging, mits bepaalde grenzen niet overschrijdende, niet in den weg staan; terwijl door het derde middel aan de onbillijkheid, dat de weduwen van subalterne officieren wier echtgenooten slechts zeer kort contribueerden, een betrekkelijk hoog pensioen genieten — ten nadeele dus van de weduwen der andere officieren — een einde zou worden gemaakt. Waar de Regeering eindelijk het fonds heeft bevolen, moet zij ook de zedelijke verantwoording daarvan dragen, en zorgen, dat het aan zijn bestemming voldoet.

Tot zoover BRUTUS.

Alvorens een oordeel over den geschetsten toestand van het fonds en de voorgeslagen middelen ter verbetering uit te spreken, komt het ons noodig voor, het uitgangspunt, het standpunt waaruit men de quaestie kan beschouwen, nader aan te geven.

Wij zullen hierbij de geschiedenis en de inrichting van dit door DAENDELS gestichte fonds als bekend onderstellen (1).

Wij merken dus al dadelijk op, dat men ook op dit gebied van staatszorg, wat de instelling van een fonds voor ambtenaren, resp. voor hun weduwen en weezen betreft, in den laatsten tijd duidelijk twee verschillende stroomingen kan waarnemen. De eene richting, waarvan wij, voorzoover de quaestie de *militaire* ambtenaren aangaat, bovengenoemden schrijver in het *Ind. Milit. Tijdschr.* van 1879 als de meest radicale vertegenwoordiger kunnen beschouwen, wil opheffing van het bestaande fonds en vervanging door een volkomen vrije officiers-levensverzekering-maatschappij, opgericht en beheerd zonder bemoeienis van de Regeering en op dezelfde grondslagen berustend als de andere particuliere maatschappijen voor gelijk doel. De andere richting blijft tusschenkomst van den Staat wenschelijk achten, en het tot nu toe gevolgde standpunt der Regeering om het fonds als een inrichting voor onderling hulpbetoon gepaard met onderlingen waarborg te beschouwen, toegedaan.

Wij moeten erkennen, dat, hoezeer wij ook in 't algemeen tegen overdreven zorg en inmenging van den Staat in de particuliere aangelegenheden zijner

(1) Zie omtrent den oorsprong van het weduwen- en weezenfonds, waartoe aanvankelijk de voorgeschreven portie van den Gouverneur Generaal in de voordeelen van den Amfoen-handel was aangewezen, later door toekening der krijgskas door DAENDELS de grondslagen waren gelegd, zoomede van de verschillende lotgevallen, wijzigingen enz., die dit fonds onderging, voornamelijk: DAVID in het *Ind. Milit. Tijdschr.* jaargang 1879, II, alsmede H. A. A. N(ICLOU) in hetzelfde tijdschrift, jaargang 1880, I en II.

Het nog tegenwoordig van kracht zijnde reglement werd bij G. B. dd. 5 Oct. 1841, N°. 5, gearresteerd en 1 Januari 1842 ingevoerd. Een beknopt en volledig overzicht van de sedert gemaakte wijzigingen, vindt men ook in het *Ind. Milit. Tijdschr.* 1884, II, het Militair weduwen- en weezenfonds van N(ICLOU)?

dienaren zijn gestemd, waardoor deze allicht in een soort van onmondigheid zouden worden gehouden, wij echter voor de bijzondere categorie van *militaire* ambtenaren die Staatstusschenkomst op dit punt niet afkeuren, integendeel zeer heilzaam achten. Wij zeggen het den schrijver van het artikel »Ambtenaarsbelangen» in het Mei-nummer van *de Gids* van 1883, den Majoor KIELSTRA, na: »Indien ergens dan is voor deze categorie — de officieren van het Indische leger — een weduwen- en weezenfonds noodig, omdat de militair daar, door den aard van zijn beroep o. a. in oorlogstijd, dikwijls feitelijk in de onmogelijkheid is, zelf voor de toekomst van zijn gezin zorg te dragen. De in beginsel af te keuren Staatszorg (1) is dus hier door buitengewone omstandigheden gerechtvaardigd.»

Zoo gaan wij dan ook geheel mede met bovenvermelden schrijver in het *Ind. Milit. Tijdschr.* van 1880 de heer H. A. A. N(ICOLOU): »Maar, — zoo wordt gezegd — de Regeering heeft niet het recht te vorderen, dat hare dienaren een gedeelte hunner inkomsten afzonderen ten behoeve van een fonds, dat zij niet zelve in het leven riepen. Waarom niet? Staat het den industrieel die ziet, dat zijne werklieden huwelijken sluiten zonder maatregelen te nemen voor de toekomst, tengevolge waarvan weldra lasten op de arbeiders zullen drukken, die zeer waarschijnlijk ontzenuwend op hunne bruikbaarheid zullen werken, en den wetgevers zullen blootstellen aan zich telkens herhalende aanvragen om loonsverhooging dan wel ondersteuning voor de betrekkingen van overledenen, niet volkomen vrij te vorderen, dat zij, die in zijn dienst treden, deelnemen aan een fonds ten doel hebbende de rampen, die uit lichtvaardig gesloten huwelijken kunnen voortvloeien te verzachten? Wordt de fabrikant, of wie ook, die zich de toekomst zijner ondergeschikten op die wijze aantrekt, niet algemeen geprezen? En waarom handelde een Regeering, die overgaat tot het nemen van een dergelijken maatregel, dan verkeerdt, toen zij een fonds oprichtte, welks doel is officiers-weduwen en weezen, dat wil zeggen de nagelaten betrekkingen der overleden kameraden van hen, die bijdragen, te behoeden voor armoede, en daarom de uitkeering vaststelde, niet in volkomen verhouding tot hetgeen wordt gestort (want ware dat het geval, dan zouden de weduwen van subalterne officieren een in evenredigheid tot de behoefte, bespottelijk geringe som ontvangen), maar naar hetgeen werd noodig geoordeeld, in de eerste plaats om overeenkomstig den stand, dien de man of vader in de maatschappij bekleedde, en tevens hoewel slechts in de tweede plaats overeenkomstig den rang, die daar door hem werd ingenomen, te kunnen blijven leven»?

(1) Zie de beschouwingen van genoemden schrijver omtrent de verslagen van de beide Staatscommissiën van 1879 en 1882; de eerste noemt »het verleen van pensioenen aan weduwen en weezen van 's Rijks burgerlijke ambtenaren,» en omtrent »het weduwenfonds voor de ambtenaren van het algemeen bestuur»; de tweede ten aanzien van »den toestand van het bestaande pensioenfonds voor burgerlijke ambtenaren» en aangaande »een nadere wettelijke regeling van het pensioenfonds in het algemeen»; door welke beide commissiën het beginsel van Staatszorg geheel werd gehuldigd.

Op deze wijze zijn we vanzelf gekomen op de tweede quaestie, de *inrichting* van het fonds, waarop wij een nog grooter aantal bestrijders ontmoeten.

Hier treffen wij niet alleen DAVID, maar ook de Majoor KIELSTRA, als mede de Commissie aan, »belast geweest met de herziening van de grondslagen, waarop de Weduwen- en Weezenkas voor de Officiëren der Landmacht berust», in hoofdzaak met de inrichting van het fonds voor de Indische Officiëren overeenkomende. Niet gering zijn de aanvallen, talloos de beschuldigingen tegen het fonds gericht.

Zoo wisselen bij DAVID de bewoordingen willekeur, onbillijkheid en dwang als zoovele daarop toepasselijke benamingen elkander af (1).

Zoo lezen wij bij Majoor KIELSTRA in bovengenoemd Gidsartikel:

Het fonds is geheel ingericht op »leven bij den dag». Is het in een jaar achteruitgegaan (d. i. is het kapitaal verminderd), dan wordt de contributie het volgend jaar verhoogd; is het belangrijk vooruitgegaan, dan wordt zij verminderd; voor elk jaar wordt zij opnieuw door den Gouverneur-Generaal bepaald. Het gevolg van zoodanige regeling is, dat bij een algemeene verbetering van tractementen (bij elke verhooging wordt deze gedurende twee maanden in het fonds gestort) de overwinst van het jaar, waarin deze valt, belangrijk en dus de contributie, die oorspronkelijk op 6°/_o van de tractementen bepaald, thans afwisselend 2, 3 en 4°/_o bedraagt *en van lieverlede aanzienlijk zal moeten stijgen*, omdat de huwelijken onder de Indische officieren in de laatste 20 jaren zeer belangrijk zijn toegenomen. Zij, die thans in dienst treden, zullen dus moeten boeten voor de trouwlustigheid hunner oudere wapenbroeders.”

Zoo antwoordde bovenvermelde Commissie — voorzoover haar bezwaren tegen het Nederlandsche Weduwen- en Weezenfonds ook toepasselijk op het Indische zijn, — op de vraag (zie bladz. 26 van haar rapport) of de kas aan den eisch voldoet, dat uit de *behoorlijk geregelde bijdragen van de deelgenooten* en de daarvan afgeworpen renten, ten allen tijden de vastgestelde pensioenen enz. kunnen worden betaald: »Een oppervlakkige beschouwing der statuten van de Kas, is slechts noodig om dit ontkennend te beantwoorden, want:

1°. de Kas wordt gestijfd door andere ontvangsten dan die van de deelgenooten, nl. door contributiën van officieren van het leger, die niet tot de deelgenooten behooren;

2°. de bijdragen van de officieren-*deelgenooten* zijn niet behoorlijk geregeld.” Na een en ander nader te hebben uiteengezet, komt de Commissie tot het besluit dat de regeling der *bijdragen* den toets van een wetenschappelijk onderzoek niet kan doorstaan (bladz. 32), en de Weduwen- en Weezenkas zooals zij nu is, iederen wetenschappelijken grond mist (bladz. 35).

Het valt zeker moeilijk te ontkennen, dat die verschillende beoordeelingen

(1) Zie vooral de bladz. 426 en 427.

van de inrichting van de weduwen- en weezenkas alles behalve vleiend mogen heeten.

Daarbij stond, wat de uitspraak der Nederlandsche commissie betreft, deze nog altijd tegenover een fonds, dat in zeer gunstigen toestand verkeerde, een batig saldo van millioenen telde, een omstandigheid, die toch altijd eerder tot een meer toegevend oordeel had kunnen stemmen.

Hoe staat 't echter met het Indische fonds?

Daarvan bedroeg het kapitaal op (1) 1 Januari 1877: f 3.289.450; op 1 Januari 1878: f 3.255.168; op 1 Januari 1879: f 3.231.369; op 1 Januari 1880: f 3.227.779; op 1 Januari 1881: f 3.183.960; op 1 Januari 1882: f 3.190.791 nagenoeg; constante achteruitgang dus gedurende de laatste 7 jaren. Wel trachtte men in 1881 het kwaad te stuiten door de gewone contributie met 1 $\frac{1}{2}$ % te vermeerderen van 3 op 4 $\frac{1}{2}$ % te brengen, overeenkomende met een vermeerdering van ongeveer f 70.000 's jaars, maar ook dit bleek onvoldoende, zoodat men in 1884 wederom genoodzaakt was de contributie met 1 $\frac{1}{2}$ % te verhoogen.

Toch laat het zich o. i. aanzien, dat ook hiermede het doel nog niet zal worden bereikt.

Aanvankelijk langzaam, maar later omstreeks het midden van deze eeuw, toen de Regeering aanving, de voorschriften betreffende de huwelijken der officieren in vrijzinnigen geest te wijzigen (1853, 1855, enz.) zien wij het aantal huwelijken zeer snel toenemen. In het tweejarig tijdperk ult. Maart 1853—55 telde men toch gemiddeld 40, van 1856—60 60, van 61 tot en met 65 gemiddeld 70 huwelijken per jaar. Bedroeg het aantal gehuwde officieren in 1830 slechts 7 $\frac{1}{2}$ %, of na invoering van het thans nog vigeerend reglement in 1842, 9 $\frac{1}{2}$ %, zoo was dit in 1879 reeds tot 55 $\frac{1}{2}$ % gestegen, (1) welk cijfer zeker zijn maximum nog niet heeft bereikt.

Met deze toename van het aantal huwelijken ging echter ook noodzakelijkerwijze een vermeerdering van het aantal weduwen en weezen gepaard. (2)

Op 1 Jan. 1878 bedroeg toch het aantal weduwen 491, dat der weezen 305;

» » » 1879 » » » » » 525, » » » 647;

» » » 1880 » » » » » 552, » » » 709;

» » » 1881 » » » » » 568, » » » 718;

» » » 1882 » » » » » 581, » » » 756;

in weinig jaren tijds dus een vermeerdering van 90 weduwen en 151 weezen, of resp. 18 en 25 $\frac{1}{2}$ %, cijfers, die hun hoogste punt nog lange niet nabij zijn.

Neemt men nu in aanmerking, dat volgens berekening van den heer N (ICLOU) in het *Ind. Milit. Tijdschrift* 1880 voor elke weduwe met inbegrip

(1) Zie het Artikel van den Majoor KIELSTRA in het *Vaderland* van 28 Juli 1884 „Het Weduwen- en Weezenfonds der Indische officieren”.

(2) Zie den staat vervat in Bijlage IV van David's geschrift.

(3) Volgens de berekeningen van DAVID sterft van alle officiersgezinnen slechts bij 14 $\frac{1}{2}$ % de vrouw het eerst. Op elke 100 gehuwde deelgenooten van de kas komen dus 86 weduwen, terwijl volgens de berekeningen van H. A. A. N (ICLOU) op elke 100 pensioen trekkende weduwen 100,7 kinderen in het genot van gratificatie, 7,09 kinderen van hertrouwde weduwen, en 16,25 weezen komen.

van het daarbij behoorend aantal kinderen gemiddeld f 1000 per jaar wordt uitbetaald, dan schijnt het niet moeilijk te voorspellen, dat zonder buitengewone — niet te verwachten — formatie-vermeerdering of traktements-verhooging van het Indisch officierskorps, de bovenvermelde $\pm f$ 70.000, welke de jongste verhooging van contributie het fonds ten goede kwam, spoedig zal zijn verbruikt, en een nieuwe verhooging noodzakelijk blijken.

Maar er is meer: de *grootte schuld* namelijk van het fonds tengevolge van de te geringe contributiën in de dagen van *schijnbaren* overvloed. Bij G. B. dd. 1 Januari 1862 was toch bepaald, dat te beginnen met 1862 de gewone contributie van 6% voortaan telken jare door den Gouverneur-Generaal voor het volgende jaar met zooveel ten honderd zou worden verminderd, als de overwinst van het vorig jaar zou bedragen, met dien verstande echter, dat mindere bedragen van 1 vol % en buitengewone ontvangsten, niet zouden worden in rekening gebracht, doch bij het kapitaal gevoegd.

Terwijl nu in de eerst hierop volgende tijden de contributiën van gehuwden (stortingen bij het huwelijk) mildelijk in de kas van het fonds vloeiden, de verhooging der officierstraktemeten insgelijks de baten deden stijgen, en het aantal weduwen en weezen nog betrekkelijk gering was, verminderde men de jaarlijksche contributiën:

Van 1862—65 tot 3%; van 1866—67 tot 2%; van 1868—75 tot 3%; van 1876—78 tot 2%; in 1879 tot 3%, zonder te rekenen op de kwade dagen, die onvermijdelijk *moesten* komen. Te vergeefs werd hierop door de Directie van het fonds gewezen, te vergeefs op hoogere bijdragen bij het aangaan van huwelijken door den bekwamen Amanuensis, de heer NICLOU, aangedrongen.

De Regeering bleef doof op dit punt.

Moest thans plotseling, door welke omstandigheid dan ook, het fonds worden opgeheven, dan zou dit, om aan al zijn verplichtingen te voldoen, voor een te kort van millioenen staan. Volgens berekening toch van meervermelden schrijver in het *Ind. Milit. Tijdschr.* 1880, moet elke weduwe, die in de stamboeken wordt opgenomen, gemiddeld twintig jaren worden bedeeld, d. w. z. dat voor iedere weduwe op een gegeven tijdstip aanwezig, moet gerekend worden op een uitbetaling van twintig maal duizend gulden — zie boven. Om gedurende 20 jaar bij het einde van elk jaar, f 1000 te betalen is, rekenende op $5\frac{1}{2}\%$ rentestandaard, zeer voordeelig dus, f 12.000 noodig. Dit maakt voor het in 1882 aanwezig aantal weduwen, — dat de maximum-hoogte nog niet heeft bereikt —, reeds een kapitaal van f 6.972.000 of rond f 7.000.000 noodig, waarvan slechts, als boven vermeld, een som van f 3.190.791 werkelijk voorhanden is!

Bij dezen zoo hoogst ongunstigen, ja verontrustenden toestand, bij deze lange reeks van bezwaren en grieven, bij dit zwart zondenregister opgemaakt door autoriteiten op dit gebied, behoort er voor een leek zeker moed toe,

den handschoen voor het Indisch Militair Weduwen- en Weezenfonds op te nemen.

Niet, dat wij de gegrondheid van verschillende aangevoerde klachten, de juistheid van tal van argumenten, de noodzakelijkheid van verschillende wijzigingen zouden ontkennen, integendeel; de *grondslagen* echter, waarop het fonds berust, zouden wij gehandhaafd wenschen, d. i. : 1°. *de verplichte deelneming van alle officieren ook der ongehuwden, en 2°. de contributiën berekend naar het bedrag der inkomsten.*

Ad 1. Zelfs de Nederlandsche Commissie, hoewel dit o. i. eenigszins met haar beginselen in strijd was, stelde de deelname voor alle *gehuwde* officieren *verplichtend* voor. »Het aantal deelnemers moest toch zoo groot mogelijk gemaakt worden, eerst bij het overschrijden van een zeker minimum getal deelgenooten kan men een levensverzekering-maatschappij als gevestigd beschouwen.» Men zou er kunnen bijvoegen, dat, liet men de deelneming facultatief, zooals DAVID wenscht, er wellicht velen zouden zijn, die onder den druk van financieële zorgen, het tijdstip tot aanmelding voor het lidmaatschap steeds zouden verschuiven, tot het eindelijk te laat geworden, hun weduwen en weezen, van alle uitkeeringen verstoken, of armoede zouden moeten lijden, of ten laste van de kameraden komen, en aldus het doel van het fonds niet zou worden bereikt.

Om nu, zooals de Commissie 't ook verlangt, — maar radicaler, — het getal deelgenooten zoo groot mogelijk te maken, en tevens in het belang der ongehuwden zelf — zooals zal blijken — wenschen wij hun deelneming in het fonds. Die eisch komt ons niet onbillijk voor (1). Zeker is het een kans of de officier gehuwd of ongehuwd zal sterven, maar staan hierin niet allen bij den aanvang hunner officiersloopbaan gelijk, is het niet evenzeer een kans voor de gehuwden of zij al of niet een weduwe zullen achterlaten? Heeft bij eerder overlijden van de vrouw, haar echtgenoot ook niet voor niets gecontribueerd? Nu is het zeker dat de kans om een weduwe, resp. kinderen, achter te laten voor de gehuwden grooter is dan voor de ongehuwden,

(1) Geheel kunnen wij ons daarom vereenigen met de opmerking van den Minister van Oorlog WEITZEL, op het rapport van meervermelde commissie, (zie bladz. 2 der Aanteekeningen) of wel met de beantwoording van den Minister van Oorlog REUTHER op een vraag van den heer MERKES VAN GENDT in de Eerste Kamer der Staten Generaal (20 Januari 1881):

»Omtrent het contribueeren van ongehuwde officieren moet ik verklaren, het gevoelen van den afgevaardigde uit Zuid-Holland niet te deelen. Een officiers-weduwen- en weezenfonds heeft slechts reden van bestaan, als men het korps beschouwt als *een geheel*. Gaat men uit van het beginsel dat ieder voor zich zelf moet zorgen, dan zijn er burgerinstellingen genoeg, die wellicht voordeelen aanbieden boven een fonds van officieren. Maar als men het officierskorps beschouwt als een geheel, waarvan de leden zich vereenigen om gemeenschappelijk elkanders betrekkingen te ondersteunen, waarbij de een mogelijk iets minder betaalt dan de ander, ofschoon de meesten toch ten slotte huwen, dan bestaat er allen grond om dat fonds te handhaven».

Zie verder het artikel: »Iets over de Weduwen- en Weezenkas van de Officieren der Landmacht» van F. C. BROEKSMa, *Milit. Spectator* 1883.

daarom komt het ons ook niet meer dan billijk voor, dat de eersten ook meer contribueeren. De laatsten *geheel* vrij te stellen zouden wij echter daarom verkeerd vinden, *niet* omdat daardoor de lasten voor de gehuwden te bezwarend zouden worden — dit behoefde geen argument te zijn, daar 't ons voorkomt, dat deze liever voor hun eigen weduwen en weezen zouden willen zorgen, dan die taak gedeeltelijk aan anderen te zien opgedragen, en daarvoor soms weinig delicate opmerkingen te moeten vernemen, — maar omdat daardoor de contributiën bij een later huwelijk te bezwarend zouden worden juist voor die officieren, die meestal om financieële redenen zoolang ongehuwd bleven.

In plaats dus van het stelsel der Commissie, waardoor velen belet zouden worden in het huwelijk te treden, komt 't ons daarom beter voor, het deelgenootschap van het begin af aan voor allen verplichtend te stellen, maar tegelijk den ongehuwden toe te staan tegen behoorlijke storting en verhooging van contributie als voor de gehuwden, eventueel hun moeder (weduwe zijnde) of een zuster (ongehuwd of weduwe) dan wel hun natuurlijke kinderen voor pensioen aan te wijzen. Wij gelooven, dat op deze wijze elke zweem van onbillijkheid zal zijn weggenomen.

Ad 2. De tweede hoofdgrief tegen de inrichting van het fonds bestaat hierin, dat de grondslagen geheel afwijken van die der particuliere levensverzekering-maatschappijen, nl. dat de bijdragen geregeld worden naar de inkomsten, en niet uitsluitend afhankelijk gesteld zijn van de leeftijden van den deelnemer en zijne vrouw en van de grootte van een eenmaal vastgesteld minimum-pensioen, dat echter steeds naar eigen keus tegen betaling volgens een vast tarief verhoogd zou kunnen worden.

Is de tegenwoordige wijze van betalen zoo onbillijk, is de door meervermelde Commissie voorgeslagen wijze zuiver wetenschappelijk, is zij de eenig ware?

Wij merken wederom op, dat 't hier geen gewone vereeniging geldt, dat de leden door bijzondere banden verbonden zijn, en dezelfde algemeene belangen hebben. Zeker betalen nu ook weer sommigen te veel, anderen te weinig. Wie behooren nu tot de laatste categorie? Zij die lang in de subalterne rangen blijven; zij die een vlugge promotie maken betalen naar verhouding te veel. Zal men den eersten daarom dat fortuintje benijden? Zeker merkt de heer A. L. DE BLAUW in zijn artikel »de Nederlandsche Weduwen en Weezenkas" — *Militaire Spectator* 1885, N°. 7 — te recht op: »de nadeelen der meer bevoorrechten en de voordeelen der minder gelukkigen zullen ons rechtsgevoel niet kwetsen." Heeft ook niet de tegenwoordige wijze van betalen het zeer groote voordeel, dat het meest betaald moet worden als de draagkracht het grootst is, terwijl op later leeftijd bij pensionneering wanneer de inkomsten verminderen, de druk insgelijks afneemt?

Is bovendien op een regeling, alléén op den leeftijd gebaseerd, ook niet de

gegronde aanmerking te maken, dat aangezien deze ook niet *uitsluitend* de levenskans bepaalt, hierdoor — bij verplichte deelneming — insgelijks onbillijkheid tegenover sommigen gepleegd wordt? De een toch, die een gezonde, krachtige vrouw heeft, zal allicht te weinig, de ander, die een ziekelijke vrouw bezit, dikwijls te veel betalen. Een maatstaf, die bij een particuliere maatschappij, waarbij de toetreding vrij is — en de echtgenoot in het laatste geval zeker vaak *niet* tot een weduwenfonds zal toetreden —, juist kan genoemd worden, ten minste de eenig mogelijke is, wordt dus zeker onjuist bij gedwongen deelneming.

Een goede regeling is ongetwijfeld een zeer moeilijke zaak, ongelijkheid per individu niet te voorkomen. Waar de quaestie van leven en sterven, van huwen en ongehuwd blijven, door regels bepaald worden, welke wel voor het algemeen, maar niet voor ieder in 't bijzonder onder cijfers te brengen zijn, zal dit wel altijd aldus het geval moeten blijven.

Regelt men echter de grondslagen van het fonds zoodanig, dat zij die een normale promotie (1) maken en op middelbaren leeftijd huwen, ongeveer datgene bijdragen, wat zij met inachtneming van interesten enz. zouden moeten betalen, wanneer het fonds op zuiver wetenschappelijken grondslag was gebaseerd, dan vermeenen wij, dat aan de meest billijke eischen is voldaan.

Dat de bestaande bepalingen, dien wetenschappelijken basis missen, wie zal 't ontkennen, wie zal daarvan echter het fonds een verwijt maken, opgericht in een tijd toen de wetenschap der levensverzekering nog niet bestond? Dat de bestaande bepalingen thans herziening vereischen spreekt eveneens vanzelf.

Dat het daarbij mogelijk is de tegenwoordige organisatie op goede grondslagen te doen berusten, komt ons insgelijks buiten twijfel voor (2).

Wij gelooven hiermede de hoofdgrieven tegen het bestaande fonds genoeg-

(1) Ofschoon natuurlijk de promotie bij onderlinge vergelijking aan zeer belangrijke schommelingen onderhevig is, kan men toch over een groot aantal jaren en personen tot een *gemiddelde* over de verschillende rangen komen, dat wederom voor het algemeen, waarop het hier bij de finaricieele berekeningen aankomt, juist is.

(2) Overtuigend is dit o. i. aangetoond door den Heer A. J. VAN PESCH in *De Milit. Spectator* van dit jaar, waar deze in zijn beschouwing over »de Weduwen- en Weezenkas voor de officieren der Landmacht" o. a. zegt:

»Wanneer elk jaar een bepaald aantal personen van niet te veel verschillende leeftijd, tot een fonds *moeten* toetreden en hun gemiddeld inkomen in elk der volgende jaren bekend is, welk inkomen langzamerhand of sprongsgewijze bij bepaalde leeftijden verandert, kan men zeer goed de constante waarde berekenen van contributiën, die, of met het traktement of met de verhoogingen in eenvoudig verband staan. Kent men daarenboven de huwelijkskansen dezer personen, het gemiddeld verschil in leeftijd van de echtgenooten bij het huwelijk, de kans op kinderen en de grootte van het pensioen, dat men na een zeker aantal dienstjaren aan de weduwe of aan de kinderen wil toekennen, dan kan evenzeer de constante waarde berekend worden van alle pensioenen, die men later zal uit te keeren hebben. Op deze wijze kan dus geheel wetenschappelijk berekend worden, hoeveel de jaarlijksche contributie en die bij elke verhoging moet zijn voor ieder nieuw lid. Daarbij zijn dan bij het toetreden al de kansen in aanmerking genomen, zowol de levenskans als de huwelijkskans, die op promotie en op pensionneering. Zoo handelende komt men geheel tot de inrichting zooals het officiersfonds er nu een heeft", enz.

zaam te hebben nagegaan; mochten wij de onze tegen de door de Commissie voorgestelde regeling stellen, wij zouden het woord *te crimineel* niet kunnen onderdrukken, haar niet — van den schijn ten minste — van hardvochtigheid kunnen vrijspreken.

Zoo vooreerst waar zij voorstelt het deelgenootschap te doen ophouden bij al of niet eervol ontslag uit den dienst (1), of wel bij overlijden tengevolge van zelfmoord (2).

Bovenal echter waar zij van het fonds de weezen uitsluit op grond, dat haar de gegevens ontbraken om de sterftetafelen beneden den leeftijd van 16 jaar te bewerken, en ware dit niet het geval geweest, het getal verzekerde kinderen toch te klein zou zijn om het bestaan van een Weezenkas mogelijk te maken.

Als de wetenschap ons tot zulke uitkomsten moest voeren, zouden wij, die naar men vermeent, getoond hebben tot hare warme vereerders behooren, bijna geneigd zijn naar het vijandelijk kamp over te loopen. Ligt het groote nut, het hooger doel van het fonds niet juist in de verlichting van de weduwe, in haar zoo zware taak, de zorg voor de opvoeding der kinderen, die den steun van den vader te vroeg moesten ontberen (3)?

Een Weduwenfonds zonder gelijktijdige voorziening voor de kinderen komt ons een ongerijmdheid voor!

Thans kunnen wij tot BRUTUS terugkeeren. In hoeverre wij met zijn critiek konden meegaan is uit het bovenstaande duidelijk (4).

(1) Zie de gronden bladz. 41 van haar Rapport.

(2) Zie de argumenten bladz. 43.

Zou het zulk een groot verschil gegeven hebben, wanneer men de weduwen van die ongelukkigen ten minste financieel te hulp kwam?

Maar een gewone levens-verzekeringsmaatschappij kan zich immers met zulke zaken niet inlaten!

Hoeveel aangenamer, hoeveel zachter, klinkt ons niet het warme pleidooi van E. O. d. I. M. voor het behoud van het fonds op den tegenwoordigen voet, in *De Milit. Spectator* van 1883:

»Is een deelgenoot gehuwd, of is hij weduwnaar met kinderen, en moet hij — tengevolge van een of ander ongeluk — zelfs op jeugdigen leeftijd, bestaan van een karig pensioen of van een nonactiviteits-traktement, — of moet hij, wat nog erger is, het zonder inkomsten van den Staat doen, omdat een verleend pensioen tijdelijk is gestaakt, — geen nood, hij behoeft van dat karig inkomen slechts een evenredig klein bedrag, en zoo hij geen inkomsten van den Staat heeft, zelfs niets te betalen, en toch behouden de zijnen hetzelfde recht op pensioen, en zullen dus niet broodeloos zijn, ook al komt hij hun te ontvallen. Zij zullen niet broodeloos achterblijven, want de meer gelukkige kameraden zorgen door hunne contributiën daarvoor, — en zij doen dit gaarne want wat de hier besproken deelgenoot overkomt, had ook hun kunnen overkomen, en het kan hun nog overkomen».

(3) Volkomen stemmen wij daarom in met het hieromtrent op bladz. 6 van meervermelde Aanteekeningen op het Rapport der Commissie opgemerkte.

(4) Omtrent de door BRUTUS gemaakte opmerking, welke wij nog niet bespraken, nl. de door het fonds geleden verliezen, gelde het volgende: Van Januari 1842 tot ultimo December 1878 bedroeg bij een inning van renten van f 3.551.227 het verlies aan kapitaal slechts f 56.500, een uiterst gering bedrag dus. Intusschen 't is waar, dat van dit verlies 't meeste op de latere tijden komt. In de laatste 7 jaren (1871—78) bedroeg zulks toch f 29.833 of ruim de helft van het geheele verlies.

Wijziging van de bepalingen om tot een betere belegging van het kapitaal te geraken, is wellicht ook niet ongewenscht.

Van de door hem voorgeslagen middelen tot herstel — zie boven — kunnen wij ons zeker in beginsel met de eerste twee vereenigen (1).

Een *verhoogde* contributie voor de *gehuwden* komt ook ons — wij merkten 't reeds op — in de eerste plaats noodig voor.

Of alsdan nog verhooging van de *vaste* contributie voor *alle* officieren noodzakelijk zal zijn, kunnen wij natuurlijk à priori niet beslissen, dit zullen de bovenbedoelde berekeningen moeten uitmaken.

De schrijver van het stuk in het *Ind. Milit. Tijdschrift* van 1880 H. A. A. N. meende indertijd (1872), dat, waren bovenbedoelde maatregelen intijds — dan wel nog zelfs van af dat oogenblik — genomen, de gewone contributie nimmer het cijfer van 3% had behoeven te overschrijden.

Hoe 't zij, mocht dit cijfer blijken thans niet meer voldoende te zijn, — ook bij overname van het fonds door den Staat, waarover aanstonds nader — zoo zouden wij nog hieraan in elk geval verre de voorkeur geven boven de 3de door BRUTUS voorgeslagen maatregel: de reductie van de schaal der pensioenen voor de weduwen der subalterne officieren.

Hiertoe zouden wij nimmer wenschen over te gaan, integendeel wij vinden ook die pensioenen nog zóó laag, het geld, dat aan de weduwen en weezen onzer kameraden wordt uitbetaald zoo gering, dat het doel van het fonds o. i. hierop dreigt schipbreuk te lijden, en 't ons voorkomt, dat men eerder door vermeerderde contributiën het bedrag moet verhoogden. Overweging zou het dan echter nog verdienen, of zulks zou moeten plaats hebben op de wijze als bij de Nederlandsche Weduwen- en Weezenkas, door verhooging van alle pensioenen met eenzelfde procent (25%), is geschied. De vermeerdering, die hierdoor de pensioenen der weduwen der subalterne officieren ondergaan, is luttel. Een verhooging voor allen met een gelijk bedrag van b. v. 200 à f 300 zooals E. V. D. L. M. in bovenvermeld artikel in *De Militaire Spectator* van 1883 aangeeft, schijnt ons daarom wenschelijker.

Tal van andere vragen doen zich ten slotte nog voor, wier beantwoording ons echter te ver zou voeren. Zoo omtrent de vraag aan welk standpunt der Staatscommissiën hetzij van 1878 of 1881 (2) de voorkeur moet ge-

(1) Niet intusschen met het nevensdoel van BRUTUS »om de huwelijksmanie der officieren eenigermate te beperken.» Men zal toch deze in sociale toestanden diep ingrijpende quaestie zeker niet uitsluitend uit een zuiver *militair* oogpunt mogen beschouwen!

(2) De Staatscommissie van 1878 stelde voor:

1°. Het weduwenpensioen $\frac{1}{3}$ te laten bedragen van de laatste bezoldiging van den ambtenaar zonder de waarde van f 1500 te overschrijden.

2°. Het weezenpensioen even groot te nemen als dat der weduwen, en uit te keeren tot het jongste kind den leeftijd van 23 jaar bereikt heeft. De uitkeering te doen aanvangen na het overlijden van den vader, indien deze weduwnaar was en na den dood der moeder, indien zij als weduwe was achtergebleven.

Deze Commissie onthield zich dus van het onderzoek naar het aantal kinderen, maar betaalde aan het *gezin*.

De Staatscommissie van 1881 stelde het weduwenpensioen slechts op $\frac{1}{3}$ van het traktement met een maximum van f 600, hield daarentegen rekening met het aantal kinderen tot een getal van 5, en een leeftijd van 18 jaar. Het maximum pensioen kon hierbij tot f 1200 stijgen.

Ons komt 't voor, dat, wil men werkelijk den ambtenaar ontheffen van de zorg voor de toekomst

schonken worden, zoo omtrent het al of niet wenschelijke van in bepaalde gevallen, in plaats van een jaarlijksch pensioen aan de weduwen, deze in eens het daarmee overeenkomstige kapitaal in handen te geven, of wel omtrent het toestaan om door verhoogde contributie aan het fonds, vermeerdering van pensioen te verkrijgen, dan wel of het voor uitbreiding der instelling ook aanbeveling zou verdienen, de kas dienstbaar te maken aan andere doeleinden, als het opleggen van spaargelden voor de kinderen, het verleenen van voorschotten bij verhuiskosten, aanschaffen van paarden enz.

Slechts een enkele opmerking nog, waarmede wij te gelijk op punt 4 van de voorstellen van BRUTUS terugkomen.

Terwijl het zooals uit het vorenstaande wel voldoende zal gebleken zijn, dringend noodig is, dat de toestand van het fonds en de middelen tot herstel aan een nauwkeurig onderzoek worden onderworpen, en belangrijke wijzigingen in het Reglement plaats vinden, doet zich de vraag voor of het dan niet beter zou zijn, indien de Regeering te gelijk het geheele fonds overnam?

De Commissie voor de herziening van de Weduwen- en Weezenkas voor de Officieren der Landmacht ontraadde dezen maatregel voor de Nederlandsche officieren. Bovenvermelde Staatscommissie, ofschoon zeer gestemd voor de overname van het pensioenfonds voor de burgerambtenaren door het Rijk, adviseerde echter insgelijks tegen naasting van de weduwen- en weezenkas door den Staat. Zijn de aangevoerde argumenten afdoende, kan men niet op dezelfde gronden waarop de Staatscommissie de overname van het pensioenfonds bepleitte, insgelijks de wenschelijkheid van de overname van het andere fonds betoogen?

Wij vermeen en van wel (1).

Zeker neemt de Staat bij het overnemen van het fonds te gelijk een nadeelig saldo van ettelijke millioenen over, en zal deze daarop dus niet bijzonder gesteld zijn; maar, waar de Regeering aan den eenen kant de belemmerende bepalingen op de huwelijken der officieren ophief — een maatregel, die overigens uit een algemeen maatschappelijk oogpunt zeker niet anders dan lof verdient — daarentegen aan den anderen kant te gelijk, ondanks alle waarschuwingen, de voorzieningen *niet* wilde, die het gevolg hadden moeten zijn van haar handelingen, daar draagt zij, en zij alleen, toch reeds de zedelijke verantwoording van den hachelijken toestand van het fonds, waaraan zij zich alleen door overname, van haar plicht kan kwijten!

Langer dan aanvankelijk ons voornemen was, stonden wij bij »de *Weduwen-*

van zijn gezin, de voorstellen der Staatscommissie van 1881 in geen geval aanbeveling verdienen, een weduwenpensioen van $\frac{1}{2}$, wel een minimum eisch is, en de meerderjarigheid — of wat volgens de wet op hetzelfde neerkomt — het huwelijk eerst de leeftijd moet zijn, waarop de bijdragen aan de kinderen eindigen.

(1) Zie daaromtrent meervermeld Gidsartikel van den Majoor KIELSTRA: »Ambtenaarsbelangen».

en *Weezenkas*' stil. Het actueel belang der zaak bracht er ons onder het schrijven toe, geen verkortingen in dit onderwerp aan te brengen. Om echter geen misbruik te maken van de ons zoo welwillend afgestane ruimte, zullen wij nu verder de enkele nog door BRUTUS behandelde onderwerpen, nog slechts even aanstippen.

Het onderwerp thans door BRUTUS besproken is anders zeker lang niet van belang ontbloomt, nl.: *de organisatie van het Kabinet van den Minister van Koloniën voor zooverre betreft de Indische Militaire zaken.*

De samenstelling van het tegenwoordige bureau, dat als onderdeel van het Departement van Koloniën de militaire aangelegenheden van Nederlandsch-Indië behandelt, wordt door BRUTUS zeer afgekeurd.

Ook wij kunnen ons zeker met de tegenwoordige organisatie niet vereenigen; haasten wij ons intusschen er dadelijk bij te voegen, — gelijk trouwens ook BRUTUS doet, — dat wij hiervan geen beschuldiging maken tegen den tegenwoordigen chef van het militair bureau, wiens kunde, ijver en nauwgezetheid boven onzen lof verheven zijn, en die zeker al het mogelijke doet om in dit principieel gebrek zooveel mogelijk te gemoet te komen.

Herhaaldelijk is dit onderwerp, ook in de Volksvertegenwoordiging in den laatsten tijd ter sprake gekomen (1). De quaestie betreft echter o. i. niet alleen de organisatie van een militair bureau bij het Ministerie van Koloniën. Zeer te recht toch werd door den heer KIELSTRA in zijn meervermelde lezing in de Vereeniging ter beoefening van Krijgswetenschap op 20 December 1882 betreffende *den toestand en den geest van het Nederlandsch-Indisch leger* de aandacht er op gevestigd, hoe stiefmoederlijk dat leger *van het begin tot het einde* wordt behandeld, hoe eigenlijk geen enkel *bevoegd* persoon daarvoor verantwoordelijk is: »Het Indisch leger daarentegen is geheel afhankelijk van de zinswijze van personen, die veelal weinig van militaire zaken afweten. Wat de legercommandant betooft of voorstelt, eerst zijn het de civiele gouverneur-generaal, bijgestaan door vijf *burgers*, leden van den Raad van Indië en door eene uitsluitend uit *burger-ambtenaren* samengestelde secretarie, die dat voorstel moeten beoordeelen. En indien deze adviseurs en autoriteiten al genegen zijn gevolg te geven aan de voorstellen van den legercommandant, dan vinden deze nog al te dikwijls een graf in de archieven van het Ministerie van Koloniën, daar ook de Ministers, hoe bekwame en eerlijke staatslieden ook, zich in den regel geen rekenschap kunnen geven van de eischen, aan het Indische leger gesteld, ook door de vele zaken, die hunne aandacht vorderen, zich niet in het bijzonder kunnen verdiepen in studiën van militairen aard, en dus al zeer licht geneigd zijn, ter beperking hunner begrooting, in de eerste plaats te bezuinigen op het onderdeel daarvan, dat op het leger betrekking heeft.»

(1) Door den afgevaardigde KOOL o. a. in 1881 naar aanleiding van de reductie der cavalerie, Zie gedrukte stukken der Staten-Generaal Eerste en Tweede Kamer 1880—81 en Begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1881.

Zal dus werkelijk het Indisch leger tot zijn recht komen, de stem van den Legercommandant niet zijn als die van den roepende in de woestijn, dan komt ons met een organisatie van het militair bureau aan het Ministerie van Koloniën, te gelijk de *opheffing* der Algemeene Secretarie — gelijk vroeger reeds aangegeven (1) — noodzakelijk voor.

Met de beschouwingen van BRUTUS over *Ontijdige pensionneering, Diensttijd, Verloven*, vervolgens door hem behandeld, kunnen wij ons slechts gedeeltelijk vereenigen. BRUTUS vermeent, dat de pensionneering dikwijls te vroegtijdig plaats heeft, de diensttijd van 20 jaar veilig met 5 of 10 jaren zou kunnen worden verhoogd. Hij wil daarom dezen langeren diensttijd *verplichtend* voorgeschreven, behalve voor hen wier fysiek of geschiktheid voor den dienst eerdere terugtrekking noodzakelijk maakten. Op die wijze zouden dus — bij 30-jarigen diensttijd — de pensioenen normaal met $\frac{1}{3}$ van de tegenwoordige schaal stijgen, maar de Staat dan ook nog 10 jaren dienst genieten, en klachten over ongenoegzame pensioenen ophouden.

Zeker treft men zooals BRUTUS opmerkt zeer veel gepensioneerde Indische officieren van middelbaren leeftijd aan, nog krachtig en gezond, en geschikt voor vele diensten..... in *Nederland*. Zou men datzelfde ook voor Indië kunnen zeggen? — Wij betwijfelen het.

Verdient de *verplichte* verlenging werkelijk aanbeveling? Men kan de quaestie beschouwen van het standpunt van den actief dienenden of den gepensioneerden officier. Het belang van den Staat eischt echter o. i. zooveel mogelijk normale promoties; noch een te snelle bevordering van zeer enkelen, noch een te langzame voor het gros, schijnt ons voor den goeden geest van het officierskorps gunstig. De door BRUTUS voorgestelde maatregel zou zeker de promotie, die in de laatste tijden in 't algemeen toch reeds te wenschen overliet, nog meer vertragen.

Wij vermeenen, dat men 't best doet den verplichten diensttijd te laten zooals deze is. Zeker is 't waar, dat men daardoor de Regeering een wapen geeft, om iemand vroegtijdiger dan bij de voorstellen van BRUTUS op zijde te kunnen zetten, maar dat zij hiervan — zeer zeldzame gevallen wellicht uitgezonderd — gebruik of liever misbruik zou maken om personen te verwijderen op wier behoud het leger werkelijk grooten prijs stelt, kunnen wij zoo niet aannemen, in elk geval schijnt de remedie ons hier erger dan de kwaal.

Zeker verlaten thans bij den tegenwoordigen, betrekkelijk korten, diensttijd, behalve zij op wier behoud minder prijs wordt gesteld of wier fysiek te veel heeft geleden, nog anderen om verschillende particuliere redenen als

(1) *Mil. Spectator* 1884, bladz. 407. Zie hierover ook DE WAAL: »Onze Indische financiën'' II, bladz. 81. Ook deze oud-Minister, die zijn carrière begon en voor een groot deel doorbracht aan de schrijftafels der Algemeene Secretarie, en dus zeker genoeg achter de schermen gezien heeft, meende, dat men het best zonder haar kon stellen.

opvoeding der kinderen, verlangen naar familie en betrekkingen, enz. het leger, die nog zeer goed diensten hadden kunnen bewijzen.

Wij gelooven echter, dat de staat het verstandigst doet dezen natuurlijken stroom *niet* tegen te gaan, maar voor deze categorie de volle vrijheid te laten bestaan om, als thans, na 20 jaren met een matig pensioen te repatriëeren (1).

Vallen bovenvermelde categoriën af, dan blijft voor hen, wier krachten en ambitie verder strekken, een ruimer veld over, waardoor juist hier opklimming in de hoogere rangen spoediger plaats heeft, en dus toch langs dezen weg bij overdiening betrekkelijk spoedig belangrijk hooger pensioenen worden verkregen.

Ons komt 't voor dat hierdoor de toestand *feitelijk* niet bij dien van de civiele ambtenaren ten achter staat, die om een behoorlijk pensioen te verkrijgen, *moeten* overdiënen. Uit het feit, dat de meeste dezer ambtenaren dit dan ook werkelijk doen, af te leiden zooals BRUTUS, dat men daarom zulks even goed voor de officieren zou kunnen *eischen*, gaat o. i. echter niet aan, want hoezeer wij ook de vaak uiterst vermoeiende diensten van vele civiele ambtenaren waardeeren, zoo komt ons toch de inspanning en ontbering van een leven van vaak meerder jaren dienst te velde, als thans het lot is van het gros der officieren van het Nederlandsch-Indisch leger, nog geheel iets anders voor!

Wij zullen ons ook verder met de vraag omtrent de meer of mindere juistheid van de *schaal* der pensioenen niet onledig houden, wij merken alleen op, dat elke regeling, die als de tegenwoordige, alléén afhangt van den verkregen rang, en niet met het aantal dienstjaren in elken rang doorgebracht, dus met de bewezen diensten en het gewicht daarvan, noch ook met den leeftijd waarop men gepensionneerd wordt, rekening houdt, ons niet de ware schijnt (2).

De wenschelijkheid om na 10 jaren dienst een verlof naar Europa *verplichtend* te maken, kunnen wij evenmin beamen.

Zeker zou dit voor velen, voornamelijk de zuiver Europeesche officieren, om hygiensche redenen wel gewenscht zijn; intusschen hoeveel officieren telt het Indisch leger niet, die in Indië geboren, zulk een verlof hoegenaamd niet noodig hebben. Voor hoevelen, zonder middelen, maar met min of meer groote gezinnen bedeed, zou ook een dergelijk gedwongen verlof naar Europa bij de zoo geringe verlofstraktementen (3) eerder een ramp in plaats van een weldaad zijn!

(1) Wellicht zou het zelfs eerder overweging verdienen reeds na korter b. v. 12- of 15 jarigen diensttijd pensioen toe te kennen. Beschouwt men dit toch niet als een belooning of gunst maar als een uitgesteld gedeelte van het traktement, een uitgestelde lijfrente, ingaande op het tijdstip, dat de officier den dienst verlaat, dan komt dit niet meer dan billijk voor.

(2) Zie hierover het Artikel »de Militaire pensioenen in Indië» door IJ. *Ind. Milit. Tijdschrift* 1884 II.

(3) Een betere regeling van deze, gepaard met gelijktijdige verhooging schijnt zeker niet onnoodig. Men zie daarover het artikel van W. C. NIEUWENHUIZEN in het *Ind. Milit. Tijdschrift* van 1881: »de verlofstraktementen der Indische officieren.»

Met de beschouwingen van BRUTUS omtrent het laatste der door hem behandelde onderwerpen de *Titulaire rangen*, kunnen wij ons beter vereenigen. Op dit punt heerscht zeker groote willekeur. Nu eens verkrijgt de wegens lichaamsgebreken voor den actieven dienst ongeschikt geoordeelden officier wèl, dan weer *niet* den titulairen hooger rang, dan weer ziet men, dat een jonger officier gepensionneerd wordende, een titulair rang verkrijgt, dien de oudere actief dienende nog moet te beurt valien. Zeker is het beginsel juist, dat men om een hooger rang te verkrijgen, niet den dienst verlaten maar er voor werken moet. Het beste zou o. i. zijn, — gelijk reeds door den Kapitein van den Generalen Staf NIEUWENHUIZEN aangegeven werd in de critiek op BRUTUS werk in de Novemberaflevering van de *Indische Gids* — voortaan in 't algemeen geen titulaire rangen meer *bij* en *na* de pensionneering te verleenen, maar zulks alleen in zeer bijzondere gevallen nog toe te passen, wanneer b. v. een verdienstelijk officier, op wiens behoud men veel prijs stelt op het punt van bevorderd te worden, door ziekte of dergelijke oorzaken belet wordt door te dienen.

Hoe 't ook zij, beter regeling dan thans bij gedurig aan verandering blootgestelde Koninklijke Besluiten, is zeker dringend noodig. . . . moge dan ook te gelijk een volledige *Wet* regelende de *bevordering, het ontslag, het op nonactiviteit stellen* enz., in één woord: »*de positie der officieren*» eens eindelijk het licht zien, waarnaar het Indische leger reeds sedert meer dan 30 jaren, dat het Nederlandsche leger dat voorrecht te beurt viel, reikhalzend uitziet (1)!

Wij zijn aan het einde onzer taak. Nagenoeg uitsluitend bepaalden wij ons tot de door BRUTUS behandelde onderwerpen, meermalen niet eens volledig. Wij gaven alléén schetsen, slechts bij enkele stonden wij langer stil. Veel meer bleef echter onaangeroerd. Vele groote legerbelangen door BRUTUS niet behandeld, vereischen intusschen niet minder de volle aandacht. Hoevele vragen verdringen zich daarbij niet aan den geest, waarop men het antwoord schuldig moet blijven!

Wat geschiedt toch — om slechts een enkelen greep uit den rijken voorraad te putten — wat geschiedt voor de oefeningen van het leger? Wat is jaarlijks uitgetrokken voor kampeeren of bivakkeeren, voor veld- of fortmanoeuvres, voor verkenningen, kaderoefeningen, enz.?

Welke leemten en gebreken ontmoet men niet in de formatie en organisatie van de verschillende onderdeelen van het leger! Wat beteekent toch, zoo

(1) Zie het *Ind. Milit. Tijdschrift* 1885: »de wetten betreffende de bevordering, het ontslag en het op nonactiviteit stellen van de officieren der land- en zeemacht in Indië en in Nederland», door X, alsmede de zoo belangrijke lezing van dr. WIJNMALEN in de Vereeniging tot beoefening der Krijgswetenschap van 5 Februari 1885: »Eene regeling bij de Wet van de positie der Indische officieren».

kan men vragen, de tegenwoordige formatie van den Generalen Staf (1), is deze niet veel te bekrompen, waarom ontbreekt nog altijd de organisatie van een korps torpedisten, pontonniers, hospitaalsoldaten, ordonnansen, van den trein zelfs, (2) die levensvoorwaarde voor het Indisch leger?

En — *last not least* — waarom is nog altijd het defensiestelsel van Nederlandsch-Indië een open vraagstuk, waar blijven de noodige versterkingen, de bewapening, een eigen marine, (3) torpedo's en wat al niet meer!

Welk een uitgebreid veld ter bearbeiding, welk een dankbare taak vooral voor hen, die niet als wij slechts van verre staan, maar met hun persoon leven mogen geven aan het woord, en de gedachte door de daad bezielen!

Aan hen de verdere uitwerking, moge 't zijn, de voltooiing!

Waarom wij ons dan aangorden, welke gevolgen wij er van verwachten? Vraag, wat dit laatste betreft, bij het onvermoeide streven naar hetgeen waar voorkomt en goed, nimmer naar het onmiddellijk resultaat van uw pogen, in het streven zelf ligt de belooning. Eén druppel holt voorwaar den steen niet uit . . . , tegen den gestadigen stroom is echter zelfs geen rots bestand.

En wat het eerste aangaat, deden belangstelling in een zaak, die ook eenmaal de onze was, sympathie voor een leger, waartoe ook wij eenmaal de eer hadden te behooren, plichtsgevoel om naar de mate onzer vermogens bij te dragen, nader de behoeften van dat leger te doen kennen, ons de pen opvatten.

En bovendien: daar komen in het leven van hem, die geen oppervlakkig toeschouwer blijft, oogenblikken voor, waarin men onmogelijk vrede kan vinden bij de toestanden in het kleine moederland, getuige van zooveel partij- en godsdiensttwisten, van zooveel macht- en krachteloosheid op zoo menig gebied, van zooveel lijdelijke berusting, van zooveel onverschilligheid voor de hoogste belangen, zijn weerbaarheid, zijn onafhankelijk voortbestaan.

(1) In 1881 schreven wij: (*Ind. Milit. Tijdschrift*).

»Sedert zeven jaren heeft Indië een Generalen Staf.

Wat heeft die Staf verricht?

Is het verdedigingsstelsel vastgesteld?

Wordt in verband daarmee het leger gereorganiseerd?

Zijn de gegevens verzameld omtrent landen en volken, waarmede wij in aanraking komen?

Is men in 't kort *iets* — zegge *iets* — verder dan bij de oprichting van den Staf; zou men op éénig punt van den Indischen Archipel, waar onlusten kunnen uitbreken, en de krachtige arm van het leger vereischt wordt, *iets* minder onwetend, *iets* minder onbeholpen zijn dan in 1873 bij den aanvang van den Atjehschen oorlog?

Wie hierop *eenig* gunstig antwoord, *durve* te geven, die zegge het. En wij zullen ook antwoorden.

Onze vraag bleef onbeantwoord, . . . is men thans, wederom eenige jaren later, veel verder?

Men zie overigens de menigvuldige artikelen over dit onderwerp in het *Ind. Milit. Tijdschrift*, de pleidooien van Monitor, het artikel van den Majoor KIELSTRA in *de Gids* van 1884 over den toestand van het Indische leger, enz.

(2) Zie de artikelen in het *Ind. Milit. Tijdschrift* 1881, II en 1882, I »het Militair transportwezen te land in Indië».

(3) Zie vooral de belangrijke artikelen over »de Indische oorlogsmarine», — even noodzakelijk als een afzonderlijk Indisch leger, — in de *Indische Gids* 1883, I en II.

Dan vraagt men zich af, of niet langzaam maar zeker de draad zich afspint van die natie, die eenmaal aan de spits stond der beschaving, maar wier stem thans niet meer wordt vernomen in het Europeesch volkerenoor, of ook haar rol in de wereldgeschiedenis niet is vervuld, en voor haar de tijd gekomen, dat ook zij aan de algemeene natuurwet zal moeten gehoorzamen, die het kleinere in het grootere doet opgaan?

In die tijden van twijfel en moedeloosheid is het goed den blik verder te slaan, buiten de grenzen van het kleine landje over zeeën en bergen naar het morgenland heen.

Daar ginds aan de overzijde van den Oceaan strekt zich een onmetelijk Rijk uit, waar nog fier de driekleur wappert en dertig millioenen onderdanen haar begroeten, zich voor haar nederbuigen!

Daar ginds wacht Nederland nog een reuzentaak, de rusteloze voortzetting van het werk van eeuwen door een krachtig voorgeslacht ons op de schouders gelegd!

Voortdurend — zonder overhaasting, maar zeker — nieuwe wingewesten te voegen, nieuwe parelen te hechten aan de Kroon van Insulinde, nieuwe lauweren te vlechten om de slapen van het dappere Indische leger, daarna die schoone bezittingen tot haar vollen bloei te ontwikkelen, dien bezwarenden rijkdom van maagdelijke streken te ontginnen, de onvergelykelijke vruchtbaarheid van den bodem tot vollen wasdom te brengen, den onuitputtelijken voorraad der in zijn schoot verborgen schatten op te delven, nieuwe bronnen van bestaan te scheppen, nieuwe ondernemingen, nieuwe banen voor het verkeer, transport-, spoor- en waterwegen te openen, irrigatiewerken aan te leggen, in één woord welvaart te verspreiden over een tallooze bevolking, haar voor onrecht te beschermen, haar meer en meer de zegeningen van een verlicht bestuur te doen genieten, aldus tot eigen zelfstandig leven op te wekken . . . , welk een roeping!

Daar ligt Neerland's groote beteekenis, daàr ook zijn *raison-d'être*!

Toch zijn wij niet gerust. Ook ginds is de hemel niet helder; zwarte, dreigende wolken beginnen zich saam te pakken, reeds vernemen wij in de verte het rommelen van den donder.

De vele tekortkomingen en gebreken, die wij in den loop onzer beschouwingen leerden kennen, — nog slechts op één enkel gebied — de toestand van weerloosheid waarin men onze Koloniën laat volharden, en meer nog dan dat, het gemis aan geloof in onze weerbaarheid, in ons verdedigingsvermogen bij onze bestuurders, de volkomen onverschilligheid bij het gros der bestierden voor het kostbaar erfdeel, waarvan het de hoede voor een groot deel aan vreemden overlaat, het gebrek aan ondernemingsgeest (1), aan energie bij de natie, het gemis aan kracht, geestdrift, besef van hooger

(1) Zie de Heer PRUYS VAN DER HOEVEN in het jongste Septemhernummer van *de Economist*: »Is de kracht van den Nederlandschen ondernemingsgeest geëvenredigd aan de waarde van onze bezittingen in het Oosten? Wie daaraan twijfelt, hij twijfele ook aan het behoud onzer Koloniën.»

roeping bij een Regeering, die slechts administreert, maar niet bestuurt, slechts op bezuiniging bedacht is, maar nieuwe bronnen van welvaart verwaarloost, ja belemmert (1), die vreemde inmenging toestaat in haar koloniaal beleid verhoogden druk, niet evenredig met vermeerdering van draagkracht, van welvaart der Inlandsche of Europeesche bevolking, integendeel, stilstand hier, crisis daar, malaise op bijna elk gebied en het leger, de kurk waar ons bestaan in het Oosten op drijft, geknakt in den eendeloozen krijg, en meer nog dan dat, miskend, aan een vredesfictie geofferd, tot den terugtocht gedwongen, aan handen en voeten gebonden, lijdelijk afwachting, gedeprimeerd, het prestige ondermijnd, het Mahomedanisme evenzeer in kracht winnend, woelend, hier en daar reeds het hoofd opstekend, 't zijn alle teekenen te over voor hem, die niet ziende blind, of hoorende doof is.

Gaan ook hier ons de krachten te kort schieten, worden wij onze roeping ontrouw?

Zal een andere krachtiger natie, tuk op koloniën, de taak overnemen, die te zwaar valt aan het nageslacht?

Aan de hand van het verleden wordt de geschiedenis der toekomst geschreven. Nog hult zij zich in nevelen, wat zal 't zijn als straks op de vleugelen des tijds de adem van den stormwind ze heeft weggevaagd?

W. COOL.

(1) Men denke o. a. slechts aan het drama der Ombiliën-kolenvelden, zie *het Vaderland* van 14 en 19 October jl.

GECOMBINEERDE OEFENINGEN VAN ZEE- EN LANDMACHT.

De grenadiers op het eiland Voorne van 22-29 Augustus 1885.

»Hier zul je zien, wat je nog nooit hebt gezien, en wat je ook nooit hebt durven droomen», zoo roept de eigenaar aan den ingang van zijn kermistent; maar, zouden de Voornsche boeren en boerinnen niet hetzelfde hebben uitgeroepen, toen een geheel bataljon grenadiers, ter sterkte van ± 500 man, op hun vreedzaam eiland kwam landen?

Hadden wij het echter ooit zelf durven droomen? en hierop antwoord ik volmondig »ja», ook al zijn er buitenaf indertijd wel eens stemmen opgegaan, die ten onrechte beweerden dat de tradities van het regiment grenadiers en jagers niet meebrachten, om buiten het garnizoen aan manoeuvres deel te nemen.

Toch hecchten sommigen een paar maanden geleden weinig geloof aan het praatje dat het 3de bataljon grenadiers naar Voorne zou gaan; maar de uitslag heeft voor die ongelooovigen opnieuw bewezen: que le vrai n'est pas toujours vraisemblable.

Intusschen kreeg het loopende gerucht al meer en meer waarschijnlijkheid; de bepaalde order echter, om op een bepaalden datum, met een bepaalde opdracht te marcheeren, liet lang, zeer lang, op zich wachten, en het behoeft geen betoog dat zulks zeer hinderlijk was bij het treffen van voorbereidende maatregelen.

Inzonderheid was dit dubbel lastig voor een bezettingsbataljon, zonder compagnieskarren en verdere benooidgheden van een veldbataljon. Ook had het bataljon feitelijk slechts een officier van gezondheid op papier, voor wiens werkelijk bestaan niemand onzer durfde instaan. Uit gebrek aan de noodige lastgeving, moest dus maar in den blinde worden rondgetast, zonder officieel eenige aanvraag tot de betrokken autoriteiten te kunnen richten.

In dien toestand schoot ons een der eerste ridderplichten »honneur aux dames» te binnen. De tenue der cantinières werd onmiddellijk aan een

nauwkeurige inspectie onderworpen, en aangezien de dames niet altijd even goed te vertrouwen zijn — vergeef mij, geachte lezeres, de heeren evenmin — zoo kwamen ter voorkoming van ongerechtigheden de 20 cantinières van het geheele regiment in haar officieele tenue (voorgeschreven bij een haast antidiluviaansche aanschrijving) gelijktijdig op 't alignement.

Tal van tactische en administratieve bepalingen werden besproken, de bestoven officierskoffertjes werden van zolder en vliering voor den dag gehaald, de lang verbeide officieele order arriveerde, en — daar ons geen staf-officier of intendant was toegevoegd — gingen een paar officieren te voren een kijkje op ons aanstaand manoeuvreerterrein nemen, om dit te verkennen, en de noodige maatregelen te treffen tot verpleging van den troep.

Alles kwam op die wijze zooveel mogelijk tot klaarheid, terwijl inmiddels het bataljon op aanvraag van al het benoodigde werd voorzien. Ook mochten wij thans onzen officier van gezondheid — waarmee wij alleraangenaamst kennis maakten — in eigen persoon ontmoeten, zoodat niemand meer aan zijn feitelijk bestaan behoefde te twijfelen. Ieder officier ontving gratis blad 37 der stafkaart, waarop het manoeuvreerterrein voorkomt; jammer echter dat deze kaart zoo laat verstrekt werd, zoodat er geen gelegenheid meer bestond tot kleuren, terwijl ook menig officier zich reeds op eigen kosten van een exemplaar had voorzien.

Onder een stortbui werden wij in den namiddag van 21 Augustus afgepresenteerd, en ieder Hagenaar die zijn nachtrust aan de nieuwsgierigheid wilde opofferen, kon in den vroegen ochtend van den 22sten het 3de bataljon met 3 lichten onder de wapenen, voorzien van patrooncaisson, compagnieskarren en ziekenkar, in goede orde op de tonen der jagermuziek langs 's heeren straten zien trekken, om zijn weg te nemen naar het station van den Hollandschen spoorweg. Hier sloot het bataljon zich kameraadschappelijk aan bij een compagnie vestingartillerie, die met dezelfde opdracht — de verdediging van Hellevoetsluis tegen een vijandelijke zeemacht — den Haag ging verlaten.

Toen de trein zich in beweging stelde, bewezen de juichtonen der manschappen alweer dat de soldaat er niet tegen opziet, om bij afwisseling vermoeienis en ontbering te gaan lijden, zelfs al moet hij ter wille hiervan tijdelijk afscheid nemen van de schoone residentie met al haar liefs.

Als ik zeg dat de reis via Schiedam, Nieuwesluis gelukkig afliep, dan zal de lezer dit wellicht volstrekt niet interessant vinden, maar wij dachten er anders over, met het oog op het in- en uitladen der verschillende voertuigen en van een 20-tal paarden, die meestal een broertje dood hebben aan het reizen per spoortrein en stoomboot. Een enkele lamoenberrieboom mocht het wel eens kwaad te verantwoorden hebben, maar overigens liep alles met recht goed van stapel, dank zij de welwillende hulp der spoorweg- en stoombootdirectie, en niet het minst der beide ons toegevoegde wachtmeesters van de artillerie en cavalerie, die met hun onderhebbende manschappen zorg

droegen dat het inladen telkenmale binnen 25 minuten plaats vond, terwijl het uitladen slechts 10 minuten kostte.

Onder mooi frisch weer werd te Nieuwesluis voet aan wal gezet, waarop de vestingartillerie onmiddellijk op Hellevoetsluis aanmarcheerde, terwijl het bataljon grenadiers over Zwartewaal en Nieuwland naar den straatweg Brielle—Hellevoetsluis trok, om ter hoogte van den Penscherdijk door onzen Leider geïnspecteerd te worden. Na deze inspectie marcheerde ieder onderdeel rechtstreeks naar de plaats zijner bestemming, om zich, vóór den aanvang der oefening, op de verschillende standplaatsen een beetje te kunnen acclimatereen, o. a. door het graven van keukens, latrines, enz.

Maandag bij het aanbreken van den dag zou de oorlogstoestand intreden. Ter eere van den Zondag hadden wij 's Zaterdags gemarcheerd, en werd ons op den dag des Heeren van 9—12 uur een volkomen rust in de verschillende kwartieren gegund. Velen zullen het met mij betreuren dat hierbij de gelegenheid ontbrak om en korps onze officieele opwachting te kunnen maken bij de marine-autoriteiten in Hellevoetsluis.

De verdediging van Hellevoetsluis (gewichtig als vesting omdat deze met Brielle een der sleutels van Rotterdam is) was opgedragen aan een bataljon grenadiers, twee compagnieën vestingartillerie — waarvan de eene reeds in Hellevoetsluis garnizoen hield — en verder aan den rammonitor *de Matador*, de behoorlijk bemande particuliere sleepboot *de Gier* en de torpedoboot IV.

De vijand, die Zondag in den namiddag zeewaarts was gegaan, werd voorgesteld door het ramschip *de Buffel*, met 60 mariniers aan boord, door *de Marnix*, die de ongepantserde transportvloot voorstelde, en door de torpedoboot VII.

Zooals genoeg bekend is, was een opper- en vlagofficier respectievelijk aan de zijde der land- en zeemacht met de opperste leiding belast, terwijl een hoofdofficier der marine als scheidsrechter was aangewezen.

De positie die door het bataljon grenadiers werd ingenomen, strekte zich (zie stafkaart blad 37) uit van Rockanje tot Hellevoetsluis, terwijl deze uitgebreide stelling in den rug gedekt werd door het fort op den Noorddijk. Langs den duinrand werden 3 veldwachten geplaatst, met een gedetacheerden post aan den »Slag», terwijl een soutien bij de boerderij van zekeren L. BOENDER nabij het hoog duin »Ronde Weide» werd opgesteld, en een compagnie als reserve te Rockanje in noodschuren onder dak was gebracht.

In eerste linie stond verder tusschen Veldwacht N°. 3 en de vesting nog een tusschenpost op den Zuiddijk bij de vervallen batterij N°. 8. Eindelijk was $1\frac{1}{2}$ compagnie grenadiers gekazerneerd in de bomvrije kazerne »Haerlem» te Hellevoetsluis, ten einde voor den wachtdienst in en om de vesting zorg te dragen, en ter ondersteuning van den tusschenpost op den Zuiddijk. Een 20-tal grenadiers behoorden tot de bezetting van het fort op den Noorddijk.

Het commando over dit fort was opgedragen aan een luitenant der artillerie, die, behalve genoemde grenadiers, $\frac{1}{2}$ eener compagnie artillerie onder zijn

bevelen had. Het overige dezer compagnie logeerde mede in de bomvrije kazerne, of eigenlijk liever rond de kazerne, want als ik de bezetting der batterij bij nacht en dag naga, dan geloof ik niet dat er 's nachts heel veel artilleristen rustig op het stroo lagen.

Permitteer me dat ik verder de artillerie — niettegenstaande er zulke gezellige kameraden onder waren — thans in den volsten zin des woords maar laat schieten, om mij meer uitsluitend met de wederwaardigheden der grenadiers te bemoeien. Alleen wil ik den fortcommandant aan den Noorddijk nog even gelukwenschen met de ingeooogste éloge over zijn doeltreffende maatregelen tot verdediging van den hem toevertrouwd post (zie, voor den ingewijde, order N°. 14 dd. 26 Augustus van den Leider).

In de hierboven geschetste stelling moesten de onderdeelen van het 3de bataljon grenadiers dagelijks van standplaats omruilen, ten einde de oefening voor allen zoo gelijk mogelijk te maken.

Ter voorkoming van handtastelijkheden tusschen de oorlogvoerende partijen, waren natuurlijk de noodige bepalingen getroffen, terwijl de scheidsrechter nacht en dag in de duinstrook gestationneerd was, om zoo snel mogelijk, tot het doen van uitspraak, op de bedreigde punten aanwezig te kunnen zijn.

Minder uit een tactisch oogpunt, dan wel om rekening te houden met de algemeene oefening, en met den bestaanden toestand, werd in de opstelling van sommige onderdeelen later eenige wijziging gebracht. Zoo werd in den ochtend van den 27sten de bezetting van Noorddijk ingetrokken, en verder alleen ondersteld dat dit fort bezet was, terwijl met het oog op de waarschijnlijkheid eener poging tot landing op groote schaal, het soutien en de reserve meer naar de voorste linie oprukten, om nog spoediger den duinrand te kunnen bezetten.

Konden de grenadiers zich op hun verschillende standplaatsen nog al goed schikken? Ik geloof van ja, en ik vermeen dat overal nog al een geest van tevredenheid heerschte, hoewel, door een gepaste zuinigheid van rijkswege, de toelage tot een zoodanig minimum gereduceerd werd, dat de troep die de bezetting van Hellevoetsluis uitmaakte zelfs in 't geheel geen toelage genoot, omdat deze gekazerneerd heette te zijn, let wel, op een bos stroo, in een naakte kazerne, zonder eenige geriefelijkheid. Alleen de »steinreiche» grenadier rookte dan ook een sigaar, de redelijk gefortuneerde moest zich met een pijp contenteeren, maar het gros rookte niet; wel een bewijs voor de deugdelijkheid van het spreekwoord: de militaire stand is een stand van ontbering. Deze ontbering betrof echter ook de officieren die in de bomvrije kazerne logeerden. Zonder rekening te houden met de weelde, waaraan, naar ik hoop, allen gewend zijn, bestond b. v. het ameublement voor een 8-tal officieren: uit de benoodigde, met stroozak enz., gemonteerde kribben, uit 5 stoelen, 3 zinken waschbakjes (à tour de rôle te gebruiken) en een oude soldatentafel. Voilà tout. Pardon! ik vergeet de lantaarn, die voor het gewenscht halfduister zorg droeg. Zou het hier geen zaak geweest zijn,

om den hoofdelijken omslag, volgens taxatie, naar maatstaf van het meubilaire te doen berekenen?

Als goede kameraden onder elkaar, kon ieder zich in dezen eenvoud best redden, — vooral omdat er in het logement, waar het hoofdkwartier gevestigd was, fatsoenlijk kon gegeten worden — maar wat zou de vijandelijke zeeofficier er wel van gedacht hebben, die, onder witte vlag naar de vesting gestoomd zijnde, bij een vriendschappelijk avondbezoek bespeurde, dat te zijner eere het effect van de lantaarn met een paar kaarsen op leege flesschen verhoogd werd? Zou het prestige van den officier er ook niet min of meer onder kunnen lijden, als hij in zulke bekrompen omstandigheden door zijn minderen kan begluurd worden?

Het allereerste gevecht ontstond intra muros, en wèl met verscheiden sleutels en metalen deurknoppen, waarvan vooral de laatste als glas uit elkander sprongen, naar men zegt, omdat ze zoolang in een toestand van rust waren gebleven. Dus ook hier: stilstand is achteruitgang. Door deze verrassende omstandigheid werden enkele officieren, vooral in den beginne, onwillekeurig nog al eens opgesloten, zoodat zij door hulp van buiten bevrijd moesten worden. Uiterst gemakkelijk in cas van alarm! Gaandeweg kwam hier natuurlijk verbetering in, maar ik moet nog lachen om het gezicht van den ouden smid, die Zondagavond — reeds vrij nurks — uit zijn bed was gehaald om 2 sloten open te steken, en zijn gelaat in een plooi van azijn-essence vertrok, toen hem hierbij gevraagd werd, of hij kwam teekenen.

Vóór onze komst had de fortwachter denkkelijk verzuimd om in zekeren zin toezicht op het werkvolk te houden, want al mocht de kazerne ook in maagdelijken toestand worden betrokken, van de privaten (aangenomen dat de buizen niet te nauw waren) scheen al zoo flink gebruik te zijn gemaakt, dat onmiddellijk 2 z. g. officiersprivaten tijdelijk onbruikbaar werden. Onnoodig te zeggen dat er een hevige onweersbui op het hoofd van den armen fortwachter neerkwam, maar het was de beste manier om alles dadelijk in orde te krijgen, waarna de D^r. ter wille der hygiëne in het algemeen de noodige maatregelen trof.

Als de keuken nu nog uitgeschrobd had kunnen worden zonder hierbij tegen een rollaag te stuiten, of het vuile water in den regenput te doen zijpelen, en als er bovendien een zinkput en een overdekte bergplaats voor vuilnis geweest ware, dan voorwaar, zou de bomvrije kazerne »Haerlem» met recht een Eldorado voor de verdedigers van Hellevoetsluis kunnen genoemd worden. De inwendige ruimte toch liet niets te wenschen over, het drinkwater was overvloedig en goed, de schoorsteenen trokken om er plezier in te krijgen, bovendien werd van vochtigheid of kilheid weinig bespeurd, terwijl alle lokalen even luchtig waren, en de zon overal voor een fatsoenlijke gratis verlichting zorg kon dragen. Hiermee nemen wij afscheid van het moderne »Haerlem» om een kijkje te nemen bij het soutien en de reserve

Bij het soutien had alles een bijzonder vriendelijk aanzien, het geleck wel

een kamp in miniatuur. Hier werd, evenals in Rockanje en in de bomvrije kazerne, voor den troep smakelijk gekookt, waartoe dagelijks, met behulp der compagnieskarren, in Hellevoetsluis gefourageerd werd.

De officierscantines — waarover vroeger zoo dikwijls geklaagd werd — bewezen overal, inzonderheid bij het soutien, uitstekende diensten. Bij het soutien werd zelfs gegastreerd, als de grenadiers zich amuseerden met het wippen van snoek uit de sloot op de officierstafel, waarbij baas BOENDER zelf de behulpzame hand bood; zeker om op die wijze de aandacht van zijn welvoorzien boomgaard af te leiden.

Het drinkwater moest iederen morgen bij het soutien en de reserve in rolvaten — dank zij de hulp der marinewerf — per as worden aangevoerd uit Hellevoetsluis. Wel was ons indertijd door de bewoners, inzonderheid het drinkwater uit Rockanje bijzonder aanbevolen, maar onze zorgzame luit.-kwartiermeester fungeerend intendant had intijds voor een chemisch onderzoek zorg gedragen, waaruit bleek dat het voor de consumptie totaal ongeschikt was. De officier van gezondheid stationeerde in Rockanje, en maakte van daar een dagelijksche tourné langs de verschillende onderdeelen. Niettegenstaande dit heen en weer trekken, was hij als arts toch betrekkelijk in zijn komkommertijd, want wij telden gedurende 7 dagen in 't geheel maar 5 zieken. Waarom de zieken op hooger last geëvacueerd moesten worden naar Delft — in plaats van, evenals de in Hellevoetsluis garnizoen houdende vestingartillerie, in het marine-hospitaal te worden opgenomen — begreep niemand, vooral omdat de reis per boot en per spoor, met inbegrip van den vermoeienden tocht door Schiedam, voor een zieke haast ondoenlijk is. De luxueuse ziekenkar, uitwendig fraai beschilderd, inwendig vol comfort, voldeed maar middelmatig, want zelfs gezonde personen werden wagenziek, en het voertuig was door de groote spoorwijdte log en onhandelbaar. Over de kennis der hospitaalsoldaten was de dokter in het algemeen slechts matig tevreden.

De officieren waren in Rockanje voldoende en goedkoop gelogeed in de gelagkamer van een koffiehuis, waar ook eenvoudig, maar zeer goed gegeten werd, zoodat zelfs geen enkele postduif bij vergissing op de officierstafel behoefde te verschijnen. Omtrent de berichten, die wij aan deze makke diertjes toevertrouwen, hebben wij nooit iets naders vernomen, wat wel ondankbaar was voor de afzenders, niet gewoon aan deze eigenaardige correspondentie, die nog al zorg vereischte, vooral omdat er geen depechepapier was toegezonden. De postduiven waren voor den Haag bestemd, maar de correspondentie tusschen de manoeuvreerende onderdeelen geschiedde door de optische telegraaf, waartoe seintoestellen waren opgericht te Rockanje, in de nabijheid der verschillende veldwachten, op de batterij der bomvrije kazerne, en op het fort aan den Noordkijk. De seintoestel op de woning van den Schout-bij-Nacht laat ik buiten rekening, omdat deze uitsluitend ten gerieve van dezen vlagofficier was aangebracht.

Door de uitgebreidheid der positie waren de seintoestellen zoover van elkander geplaatst, dat de seinen moeilijk met het bloote oog te onderscheiden waren, terwijl bovendien o. i. de afmetingen veel te klein waren. Wil men werkelijk op groote afstanden met vrucht van seintoestellen gebruik maken, dan behoort aan iederen seinpost van rijkswegen een marinekijker verstrekt te worden. Nu hadden sommige officieren de welwillendheid om te algemeenen nutte hun eigen, veel minder ver reikende, binocles in bruikleen af te staan, maar..... zou het rijk ze vergoed hebben, als deze in het ongereede waren geraakt? Tusschen Veldwacht N°. 1 en de reserve werd met meer vrucht gebruik gemaakt van het seinen met vlaggen, waarbij de wind gelukkig nog al gunstig was, maar anders zouden seinschijven — zooals bij het schijfschieten gebruikt worden — de voorkeur verdienen. Om over dag te kunnen seinen, vonden wij voor ons in gereedheid gebracht toestel N°. 10 uit het seinregister; ik geloof echter dat toestel N°. 11 (3 met rood overtrokken kegels) op grooteren afstand zichtbaar zou geweest zijn.

Bij nacht werd gebruik gemaakt van een gewijzigden toestel N°. 13 (een gele lantaarn met een roode aan weerskanten). De verschillende lichten der schepen waren op groote afstanden zeer hinderlijk bij het seinen; dit onderzond b. v. de seinpost aan de Quack bij zijn observatie van den seintoestel op de batterij der vesting.

Ook was het licht aan een zijde door de seinpaal gemaskeerd, terwijl de lantaarns o. i. veel te klein waren, al moesten zij ook ongunstig afsteken bij de allesbeheerschende maan, die als een groote gele hemellantaarn, met een sarcastisch gezicht al onze menschelijke gewrochten als kinderspel stond te parodieeren.

In het algemeen verdient omtrent het seinen nog opgemerkt te worden, dat hiertoe een afzonderlijk personeel vereischt wordt, dat bij nacht en dag aanhoudend waakzaam moet zijn, en in dezen vermoeienden uitkijkdienst — waarbij met recht alles voor de oogen begint te draaien — op gezette tijden afgelost moet worden. De meeste onzer onderofficieren waren voldoende in het seinen geoefend, maar aangezien wij geen overcomplete kader voor dezen afzonderlijken tak van dienst hadden, spreekt het vanzelf dat de verschillende diensten zoodanig in elkander grepen, dat dit op den duur niet vol te houden zou geweest zijn. Dit ontlokte dan ook den uitroep: »Hoe onze voorouders dat 80 jaar hebben volgehouden, mag de Hemel weten, en wat zullen ze moe zijn geweest bij het sluiten van den Munsterschen vrede».

Daar — niettegenstaande alle aangebrachte hulpmiddelen — de seintoestellen toch blijkbaar geen genoegzame zekerheid gaven, zoo werd door den Leider gelast dat, onder vastgestelde bepalingen, bij de veldwachten ook gebruik zou worden gemaakt van vuurpijlen.

Deze hadden echter opnieuw een inconvenient, want al spoedig bleek uit

een veldwachtrapport, dat een strook begroeid duin van eenige □ Meters in brand was geraakt, en niet dan met moeite gebluscht was.

Bijna iederen avond kwam heel Hellevoetsluis op de been om zich te verlustigen in het prachtige schouwspel der electriche verlichting van het om- en voorliggend terrein. De electriche lamp op onze batterij had een lichtsterkte van 10.000 kaarsen en voldeed goed, maar kon natuurlijk geen vergelijking doorstaan met het effect dat *de Buffel* teweegbracht, toen deze zijn spiegel of projector aan boord had gekregen, en thans met zijn machine en lamp een lichtsterkte van 35.000 kaarsen produceerde. De verlichting, die telkens, dan hier dan daar, een paar seconden aanhield, om al draaiende naar den vijand te zoeken, veroorzaakte een voortdurende luidruchtige vroolijkheid op den Zuidijk, als de verschillende wandelende paartjes, die hier niet altijd op verdacht waren, in hun stil genoegen werden gestoord, om plotseling in het zonnetje te worden gezet. Maar tevens had de verlichting meermalen het bulderen van het geschut en het knallen der geweschoten tengevolge, inzonderheid als er verdachte bewegingen ontdekt werden in de buurt der onderstelde torpedoversperring, waarvan de lijn werd aangegeven door kleine vlaggetjes op de westelijkste Duc d'Alve en de wrakton bewesten de marinehaven. Eere den vijand, die onvermoeid was in zijn pogingen, om onder genot van een nat pak, of in Adamscostuum die vlaggetjes te gaan vermeesteren.

Hoewel het niet aan zeer doeltreffende bepalingen ontbrak, om het vuren op eigen vaartuigen zooveel mogelijk te voorkomen, zoo waren deze kleine vergissingen toch aan de orde van den dag, of liever van den nacht. Het spreekt dan ook vanzelf dat onze landsoldaten, met al hun goeden wil en ijver, toch niet onmiddellijk voldoende op de hoogte konden zijn van alle verschillende vaartuigen en van hun herkenningsteekenen; bovendien meende de soldaat des nachts in alles janmaat te ontdekken, omdat deze met zijn bekende koenheid, tot allerlei grappen in staat werd gerekend. Al viel er dan ook wel eens bij vergissing een schot op een bevriend vaartuig, op een onzer nachtelijke patrouilles, of op een groepje burgers, dan kan dit nog niet wegcijferen, dat de voortdurende waakzaamheid onzer soldaten, waardoor niets aan hun oog ontsnapte, zeer gewaardeerd mag worden.

Ook moet men niet uit het oog verliezen, dat men in werkelijkheid o. a. 's nachts geen last zal hebben van nieuwsgierige wandelaars, die — ik was er getuige van — soms bij geen mogelijkheid, zelfs met een kijker, van een gelande patrouille konden onderscheiden worden; en spreekt het dan niet vanzelf, dat in zoodanig geval zekerheidshalve een schot gelost wordt?

Het ligt niet in mijn bedoeling, den uitslag mee te deelen der verschillende schermutselingen, der beproefde landingen, enz. Die uitslag is en blijft toch altijd bij een vredesmanoeuvre zeer problematiek, en ik vertrouw dan ook dat bij iedere nabetrachting, de genomen disposities van meer belang zullen geacht worden, dan menige gewaagde onderstelling omtrent de verkregen

vuuruitwerking. Het zij dus genoeg te zeggen dat de onvermoeide pogingen des vijands steeds door de waakzaamheid der infanterie en artillerie werden vrijdeld, en dat de vriendelijke maan — die van 's vijands zijde nog al verwenscht zal zijn — ons hierbij een duchtige bondgenoot was, om bij nacht stoombarkassen, sloepen, enz. intijds te ontdekken.

Eenmaal verspreidde zich echter in de vesting het valsche bericht: de landing des vijands is gelukt. Behoef ik het te zeggen dat alles onmiddellijk in rep en roer geraakte, en dat wel juist op een oogenblik toen enkelen onzer zich even op het wachtschip verademden, wyl de commandant ons zoo gracieus mogelijk had kennis gegeven dat de muziek der marine zich aldaar zou doen hooren?

Een muzikale krijgslust! was de schandelijke gedachte, die ons het eerst bezielde, maar die wij gelukkig dadelijk van ons afwierpen. Intusschen bleek al spoedig dat de landing als niet gelukt was gequalificeerd, en dat wel door een toevallige omstandigheid. Een sloep met heeren en dames had nl. bij de veldwachten n°. 1 en 2 loos alarm veroorzaakt, waardoor soutien en reserve waren opgerukt, en de duinrand dus sterk bezet was. Eenmaal dàar zijnde, bleef men in stelling, omdat de bewegingen des vijands toch verdacht voorkwamen, en toen deze dan ook werkelijk een landing beproefde, vond hij 7 sectiën grenadiers tegenover zich in den duinrand, zoodat de scheidsrechter de landing als mislukt moest aanmerken. Dit enkele geval bewijst alweer hoe de aanwezigheid van burgers — al zijn er ook zelfs allerliefste dames bij — hinderlijk kan zijn bij vredesmanoeuvres.

Toch zal hier wel geen verandering in komen, want tijdens de najaars-oefeningen in den omtrek der residentie adverteert zelfs de directie der IJselstoomtram dat er extratrams zullen loopen, bij gelegenheid der manoeuvre in het vuur bij Leijdschendam.

De manoeuvres op Voorne hebben zeker bij ons allen een aangeuamen indruk achtergelaten, niet alleen door het prachtige najaarsweer, waarmee zij begunstigd werden; maar ook door de welwillendheid van den jegens ons zoo hoffelijken Leider, die steeds een open oor en oog toonde te bezitten voor alles wat de taak van officieren en troepen kon veraangenamen en verlichten.

Ook zijn deze manoeuvres in velerlei opzicht zeer leerzaam geweest. Velen onzer werden toch tegenover de marine in een toestand geplaatst, dien zij te voren nooit gekend hadden, en zagen hierbij tevens wat, onder doelmatige leiding, van den troep kan gevorderd worden. Bovendien heeft de toewijding, waarmee aan weerskanten, tot zelfs de jongste soldaat of schepeling, blijmoedig de hem opgedragen taak wist te vervullen, zeker op beide partijen een goeden indruk gemaakt, en niet anders dan tot wederzijdsche waardeering van zee- en landmacht mogen leiden. Eindelijk hebben de manoeuvres in haar voorbereiding en uitvoering wederom tot leerschool gestrekt, om, onder veel goeds, ook enkele min gunstige toestanden op den voorgrond te doen treden,

en ongetwijfeld zal ook in dit opzicht de opgedane ondervinding haar nuttige zijde hebben, mits alles wat verbetering eischt, zonder verbloeming, in een behoorlijk daglicht wordt geplaatst.

Hiermede eindig ik mijn beschouwingen over de interessante week, die wij alweer doorleefd hebben. In den avond van den 28sten werd de oorlogstoestand voor de grenadiers opgeheven. De sympathieke order, waarbij zulks vermeld werd, zegt o. a.: »Ik wensch dat de grenadiers een goede nachtrust zullen hebben, vóór zij Zaterdag dén terugmarsch aannemen. Die rust komt aan de brave kerels toe».

Hoe dapper er ook gestreden was, toch kon het vermoeide lichaam, met het vooruitzicht op rust, nog krachten genoeg bijeen garen om eerst nog een oogenblikje feest te vieren. Voor de in Hellevoetsluis gestationeerde onderdeelen bestond hiertoe de gelegenheid, want niettegenstaande het voortgezette artilleriegevecht, waarbij het geschut op de wallen bulderde, was het binnen de vesting tot laat in den avond woelig en vroolijk.

Die vroolijkheid had voor een groot deel haar ontstaan te danken aan de jagermuziek, die — door de vriendelijkheid onzer Haagsche kameraden — in den namiddag was overgekomen, om ons een feestelijken terugmarsch te bezorgen. Hoewel het muziekkorps der marine nog aanwezig was, genoot onze jagermuziek toch de eer, zich enkele oogenblikken op het wachtschip te mogen laten hooren, terwijl zij verder — met geleende lessenaars van het wachtschip — op het marktplein voor de burgerij speelde, en er 's avonds concert in de Societeit »de Gezelligheid» was. Zelfs beide heeren Leiders werden nolens volens een oogenblik aan hun drukke bezigheden ontrukkt, want het spreekt vanzelf dat de Generaal en de Schout-bij-Nacht ieder een soort serenade kregen.

In den ochtend van den 29sten ging alles in opgeruimde stemming op marsch. Het muziekkorps der marine speelde op het wachtschip een afscheidsgroet, de Commandant kwam aan wal om ons hartelijk vaarwel te zeggen, van het cantinegebouw der marine werd met de vlag gesalueerd, en na een paar uur gemarcheerd te hebben, vereenigden de verschillende onderdeelen van het bataljon zich te Nieuwesluis, om aldaar ingescheept te worden. Geen enkel grenadier was op Voorne gestraft, en de Burgemeester van Rockanje had zelfs — ongevraagd — schriftelijk zijn ingenomenheid betuigd over het gedrag der troepen in zijn gemeente.

Hoewel onverdiend, geleek de intocht in 's Hage veel op een zegetocht.

De Kolonel, hoofd- en verscheiden subalterneofficieren hadden zich met verschillende belangstellenden aan het station vereenigd — zoodat we er met recht haast confuus van werden — en met de Koninklijke Militaire Kapel aan het hoofd, omstuwd door een onafzienbare menschenmassa, trokken wij naar de Oranjekazerne. Alvorens te laten inrukken, betuigde de Commandant van het 3de bataljon zijn bijzondere tevredenheid aan allen die aan de

manoeuvres hadden deelgenomen, waarna de volgende dagorder werd voorgelezen :

Dagorder.

Officieren, onderofficieren en soldaten van het regiment grenadiers en jagers en van het 4de regiment vestingartillerie, die, zoooveel de landmacht betreft, onder mijn leiding deelgenomen hebt aan de gecombineerde oefeningen van zee- en landmacht!

Met zelfvoldoening kunt gij op deze oefeningen terugzien. Ongeacht de inspanning bij nacht en dag, die van u gevorderd is moeten worden in den onafgebroken bewakingsdienst aan de kust of op de batterij, heeft uwe waakzaamheid nimmer te kort geschoten. Geen enkel voordeel heeft de tegenpartij op u kunnen verkrijgen. Ik betuig u mijn bijzondere tevredenheid over uwe groote toewijding en krachtsinspanning gedurende deze dagen.

Moge — als het er toe komen moet — de wezenlijke vijand, evenmin als de schijnbare u ooit kunnen verrassen of verwinnen, en laat het ons gegeven zijn hem alsdan met een »Leve de Koning» het hoofd te bieden.

*De Generaal-Majoor, Leider der oefeningen,
voor zoo veel de Landmacht betreft,*

(w. g.) DEN BEER POORTUGAEL.

Hellevoetsluis, 29 Augustus 1885.

Het is waar, onze grenadiers waren bij 't huiskomst vreeselijk bestoven, maar toen ze 2 dagen later ter eere van Prinses WILHELMINA paradeerden, behoeft het 3de bataljon grenadiers in glans noch kleurenpracht voor een der overige bataljons meer onder te doen.

DAGOBERT.

Mijn antwoord aan Sn.

(Zie *Militaire Spectator* n°. 10 1885.)

Geachte Heer!

Volgaarne neem ik aan, dat ge volledig met de geschiedenis van het Reglement op den Inwendigen dienst bekend zijt; in het andere geval zou ik, van uw goed recht van vragen niet overtuigd, mij ontheven beschouwen van eenig antwoord.

Het is mij niet bekend of het oorspronkelijk ontwerp-reglement der Commissie onveranderd is aangenomen en het ware daarom — ik erken het gaarne — beter geweest de verwijten aan het adres der Commissie meer algemeen tot *den samensteller* te richten, wat trouwens ook hier en daar in het door u aangehaalde zinsverband geschiedde.

De bestemming der verwijten buiten beschouwing latende, was de aanduiding juist, dat mijn uitspraak op sommige plaatsen »niet zacht" is; het blijft echter de vraag, in hoever dit haar veroordeelt.

Na u mijn dank te hebben betuigd voor uwe vingerwijzing, stel ik er prijs op, met passende bescheidenheid de conclusie uit te spreken, tot welke een niet ingewijde met den gang der herziening, noodzakelijk komen moet. Deze is: of het oorspronkelijk ontwerp is door het Hoofdbestuur op zijde geschoven, dat zonder kennismaking met dat ontwerp een geheel zelfstandige herziening begon; of de Commissie tot herziening draagt wel degelijk haar aandeel aan het gebrekkige in het reglement.

Het kan u toch niet onbekend zijn gebleven, dat de onjuistheden in de art. 2, 25, 27, 35, 57, 67, 94 en 110 ook voorkwamen in de daarmede overeenstemmende art. 2, 20, 22, 30, 48, 58, 86 en 102 van het vervangen reglement. Waren nu die artikels in het ontwerp der Commissie in hoofdzaak verbeterd en dat ontwerp niet in zijn geheel oningezien gebleven, dan had toch het Hoofdbestuur die slordigheden en fouten daarin opzettelijk weder moeten doen opnemen. Hadden de aanvullingen, die met het oog op de reorganisatie van het wapen noodig waren geworden (art. 28 e. a.) in het

ontwerp der Commissie plaats gehad, dan moesten die in hetzelfde redeverband door het Hoofdbestuur eveneens met voordacht wederom zijn weggelaten.

Door dat alles aan te nemen, bevindt men zich waarlijk midden in het onwaarschijnlijke.

Wanneer gij, die ik acht met de geschiedenis van het reglement bekend te zijn, mij nu toevoegt: »werd het ontwerp der Commissie door het Hoofdbestuur *onveranderd* (1) overgenomen»? dan reken ik mij tot de psychologische gevolgtrekking gerechtigd, dat het ontwerp bij de herziening althans als punt van uitgang diende, en dan zou — ik spreek in de voorwaardelijke wijze — zeer zeker de Commissie in deze moeilijk geheel zijn vrij te pleiten.

Ik acht echter nader licht hieromtrent van weinig actueel belang en wil u er niet om verzoeken.

De *mogelijkheid* bestaat dat het ontwerp, als zooveel andere ontwerpen, naar de snippermand is verwezen en het ware daarom ontegenzeggelijk juister geweest, de bedoelde Commissie niet te noemen.

Ontvang, geachte Heer, de betuiging mijner hoogachting.

14 October 1885.

V. S.

(1) De cursiveering geschiedt door mij.

MILITAIRE SPROKKELINGEN.

Zie zoo, mijn waarde *Spectator*, thans zijn wij weer uit het rijk der bespiegelende onbestemde droomerijen, over lang vervlogen dagen van militaire glorie, in het gebied van het alledaagsche, van de zich iederen dag aan ons opdringende actualiteiten teruggekeerd. Rust in vrede mannen van Waterloo. Ieder tijdperk heeft zijn strijd. Gij voerdet dien met het zwaard, en terwijl het bij ons in de scheede rust, zijn pen en woord de wapens waarmede wij den vijand hebben te bestrijden, die anders zijn heerschappij doodend over ons zou doen gevoelen; dien vijand wiens namen zijn: onverschilligheid, sleur, malaise.

Spectator, had ik ongelijk toen ik u zoo bij herhaling schreef, dat het bij iedere gelegenheid meer en meer duidelijk wordt, hoe ons volk de treurige onverschilligheid, waarvan het jaren lang getuigde, heeft afgelegd, waar het onze nationale weerkracht, onze militaire instellingen gold?

Is het niet een verblijdend verschijnsel, dat b. v. een onderwerp als de vraag: »of een Scheveningsche haven, een gevaar is voor onze landsverdediging» onze groote dagbladen in beweging brengt; dat van den kant van vakmannen niet alleen, maar van de zijde van leeken, dat vraagstuk voor het publiek wordt blootgelegd, op een wijze, die ons aantoot, dat gezonde heldere begrippen omtrent onze defensie in veel wijderen kring wortel hebben geschoten dan voorheen. »Industriebelang, financieele operatiegeest» zult gij misschien zeggen, zijn het enkel die de pennen inspireerden, waaraan wij die courantenartikelen te danken hadden. Wel mogelijk, maar is de klaarheid, waarmede de grondbeginselen, waarop onze verdediging rust, in sommige dier artikelen zoo concreet neergelegd, niet het tastbare bewijs van den ingang, dien militaire geschriften en redevoeringen in de laatste jaren bij ons volk hebben gemaakt? Waar zijn de tijden, waarin het woord: »landsdefensie» aan iederen niet militairen, zij het ook nog zoo ontwikkelden Nederlander, den mond snoerde? Neen, zoo is het niet meer; de methode, die wij voor een verdedigenden oorlog van ons Vaderland hebben aangenomen, is geen geheim meer; zij heeft burgerrecht gekregen tusschen de

vraagstukken van algemeen belang, wier bestaan en wezen de beschaafde Staatsburger niet meer ignoreeren wil. Dát blijkt uit de polemiek onzer dagbladen; dát is een teeken van zedelijk wakker worden, van vooruitgang. O! er zijn er meer, maar laten wij een oogenblik hierbij verwijlen.

Dikwijls dacht ik: »waartoe onze zoo hardnekkig volgehouden correspondentie wel zou kunnen dienen? Autant en emporte le vent." Maar thans, mijn vriend, ontwaar ik, dat toch naast veel korrels, die misschien de wind meevoert naar onvruchtbare plekken, er enkele in goede aarde vallen. Zie, toen ik meer dan eens in onze brieven wees op de nog onvoldoende beveiliging van de keel van Hollands vesting, verbeeldde ik mij niet, dat mijn »sentinelle prenez garde à vous" veel verder dan van mij tot u zou reiken.

Begrijpt gij dat het mij een kleine voldoening is, te zien, hoe vóór- en tegenstanders van die Scheveningsche haven, terwijl zij met opzicht tot het nut van dat werk van gevoelen verschillen, het daarover eens zijn, dat onze kuststreek tot dusverre, wat de middelen betreft om haar tot een betrouwbare keel van de vesting Holland te maken, nog niet de aandacht van de zijde der Regeering had getrokken, die zij tegenwoordig verdient. Zoowel specialiteiten, genoemde als met grond veronderstelde van Marine en Leger, hebben in de Scheveningsche havenquaestie aanleiding gevonden, om te wijzen op de onvoldoendheid van de beveiliging onzer kust. En telkens vond ik in hun pleidooien terug, wat ik u, zonder zulke actueele aanleiding, vroeger schreef: »Wij moeten hebben een militairen gedekten verbindingsweg langs den binnen-duinrand onzer kust; vele, betrouwbare, bekende en vooral voor artillerie bruikbare wegen door de duinstreek; van te voren, aangegeven en zij het ook eenvoudig ingerichte emplacementen voor veldgeschut, voor bewakingsdetachementen en signalen in een terrein, waarin onze geheele vruchtdragende werkzaamheid zal afhangen van *waakzaamheid* en *snelheid*.

Zoo moet men niet te spoedig wanhopen aan het effect van de verspreiding van door de eischen des tijds veranderde beginselen in zaken van algemeen belang, niet ongeduldig worden, omdat men niet morgen reeds bij de hand zag nemen, wat men heden als onontbeerlijk aanpreest. Het regeeren is in onzen tijd al een zeer gecompliceerd werk geworden. En dikwerf wanneer wij geneigd zouden zijn, de regeering te beschuldigen van doof zijn, van ontoegankelijk zijn voor onomstootbare waarheden, is zij inderdaad ernstig bezig om uit al de gegevens, die tot haar komen, van officieele en ook van andere zijde, het kaf van het koren te schiften, en te distilleeren wat nuttig en waar is.

Zóó geduldig zijn wij geworden, *Spectator*, waar het goldt onze nederige, dikwerf zoo luttele materialen, die ook wij aanbrachten. En omdat wij overtuigd zijn, dat ook het kleine steentje dat wij aandragen voor de grondvesten van het hecht en degelijk geheel, waarvan de bouwmeesters toch zoover boven ons staan; omdat wij het meer dan eens zagen dat ook die

geringe bijdrage, getoetst en gezuiverd, niet versmaad wordt, daarom mijn vriend moeten ook wij aan het mindere werk van den bouw blijven deelnemen en den bijl er niet bij neerleggen.

Ik zeg daar: dat het regeeren in onzen tijd een gecompliceerd werk geworden is. Daarmede bedoel ik vooral dat de Regeering bij de verbazende vlucht, die de polemiek over alle takken van Staatsbestuur, over alle nationale vraagstukken heeft genomen, zoo dikwerf staat voor een zeer moeilijk »embarras du choix”. De raadgevingen komen van zooveel zijden, en zijn helaas zoo dikwerf lijnrecht met elkander in strijd; het voor en tegen eener zaak worden soms beide, door bekwame hand ontleed, zoo overwegend voorgesteld, dat aarzeling in het nemen van een beslissing door de Regeering alleszins verklaarbaar is. Ge zult mij zeggen, dat juist die groote publiciteit van onze dagen het regeeren immers gemakkelijk maakt; dat de Regeering niet meer enkel beperkt is, zooals vroeger, tot den gesalariëerden raad van haar omgeving; dat men haar de te verwerken stof immers overvloedig van alle zijden komt aandragen. Ja, dat is wel eens een gemak, maar »man kann des Guten auch zu viel haben”. Zie, om eens een voorbeeld te nemen in ons eigen Tijdschrift, hoe wij daar hoogst verdienstelijke en zeker met zaakkennis doorwrochte pleidooien kunnen vinden van specialiteiten van Leger en Marine, die ten opzichte van het verbeteren der positiën van Helder en Hellevoetsluis, tot geheel uiteenloopende gevolgtrekkingen besluiten. En waar de een millioenen wil aangewend zien in het Noorden, prijst de ander u het gebruik daarvan in het Zuiden aan. En waar zulke betoogen — ik herhaal het — zoo meeslepend overtuigend zijn uitgewerkt, wordt het daar niet een zaak van rijp en zeer rijp overleg voor de Regeering, alvorens zij de toch reeds zoo pruttelende belastingschuldigen, tegenover zulke uitgaven durft te plaatsen? Als de Minister van Marine artikelen leest, zooals wij die in den laatsten jaargang van de *Revue des deux mondes* over Marine- en Kustverdediging aantreffen van autoriteiten als een JURIEŒN DE LA GRAVIÈRE, GABRIEL CHARMES, GOUGEARD, — en die leest hij zeker —, is het dan te verwonderen, dat besluiten omtrent aan te nemen types van vaartuigen, omtrent al of niet toegeven aan den drang van anderen voor meerdere uitbreiding van torpedo-flotille, niet zoo vaardig genomen worden, als zij wel wenschen zouden, die van de polemiek over zulke materie geen kennis droegen? Zie, mijn vriend, de billijkheid vordert dat niet uit het oog te verliezen, bij wat wij vragen en aanprijzen, ook al doen wij het met nog zooveel overtuiging.

Meer direct heeft men uwen Sprokkelaar aangetoond, dat zijn vluchtige praatjes soms niet geheel als een doelloos gekeuvel voorbijgaan. Het *Militair Blad*, heeft in zijn artikel »Kadermanoeuvres binnen den kom der gemeente door DAGOBERT”, mij de eer en het genoegen gedaan, nog eens de aandacht te vestigen, op mijn vroeger voor u ontwikkelde beschouwingen over een zaak van groot gewicht, en misschien, wie weet het, spoediger dan wij

vermoeden, van al te actueele beteekenis. Ik bedoel de onvolkomen voorbereiding van ons leger en in de eerste plaats van ons officierskorps, voor dat zoo uiterst moeilijke, hoogst delicate gedeelte onzer roeping in troebele politieke tijden, en zelfs bij meer gewone rustverstoringen.

Ik ben den Schrijver van dat artikel, en het *Militair Blad*, daarom zoozeer dankbaar voor die herinnering aan mijn waarschuwingen, dewijl vooral in zake letterkundigen strijd tegen sleur, apathie of struisvogelgerustheid, eendracht macht maakt; en bij ons te lande zelfs onomstootbare waarheden wel eens herhaald mogen worden, voor zij ingang vinden.

Spectator, ik wil geen oiseau de mauvaise augure zijn, en dus — voor het oogenblik — niet meer waarde hechten aan de politieke straatvertooningen, die onze rustige burgerij, met echt Hollandsch flegmatische nuchterheid, ietwat spotachtig heeft aangeaapt, dan zij verdienen. Maar toch »il y a quelque chose dans l'air qui sent mauvais”. En men zal toch zeker, zich spiegelende aan hetgeen wij in andere landen zagen, wijs doen, zekere uitingen van collectief misnoegen niet voor AL te onbeduidend aan te zien. Het spelen met die volksdemonstraties blijft altijd een gevaarlijk spel.

Zoodra er met roode en zwarte vaandels door onze straten getrokken wordt — vlaggen, die dan toch *au fond* een gedeeltelijk slechte lading, een alles behalve onschadelijke politieke contrabande dekken — maar vooral als handhavers van Wet en Orde met steenen begroet worden, dan doet mij het argeloos spelen met die vertooningen, aan het »jeu de mains, jeu de vilains”, van jongens denken.

Zie, mijn vriend, ik prijs het zeer dat de overheid zich zoo weinig gëagiteerd of onthutst aanstelt; dat vooral het leger, waar men het wel in de zedelijk minder gezonde atmosfeer dier politieke bewegingen moet brengen, zich daartegenover zoo volkomen neutraal, zoo dood kalm en bezadigd toont, dat bewijst voor het leger, het bewijst voor de opvoeding die de soldaat van zijn meerderen krijgt. De bezadigdheid, dat zich zoo ontoegankelijk toonen voor minder zuivere invloeden, het is met recht dan ook in sommige onzer groote dagbladen gereleveerd. Maar toch ook in die bezadigdheid kunnen wij te *ver* gaan; wij moeten onze onderofficieren, onze soldaten niet aansporen tot dwaze overijde straatheldhaftigheden.... maar wij moeten ze ook niet te *veel* verweeken; ze niet aanmoedigen tot een mate van geduld en lijdzaamheid die veel op zwakheid, — om geen ander woord te gebruiken — zou gaan gelijken.

Ik vind het uitstekend goed, dat wij onzen soldaten het voorbeeld geven, van schouderophalend impassibel blijven tegenover een scheldwoord, dat de eene of andere liederlijke »Alphonse” uit het grauw ons baldadig toewerpt. Maar ik kan b. v. niet meegaan met de overdreven loftuitingen, die sommige onzer couranten over hadden voor den bereden onderofficier, die aan het hoofd zijner manschappen, zich door het gepeupel niet alleen laat uitjouwen,

maar die zichzelf en zijn natuurlijk verbitterde soldaten met steenen laat werpen, zonder dien overmoed *een beetje* te breidelen.

Zoover behoeven wij niet te gaan, wij behoeven niet bij het volk, — *tot zijn eigen schade* — het misverstand te vestigen, dat de uniform van den soldaat maar een schijnvertooning is, dat wij »immers toch niets doen; dat wij wel blaffen maar niet bijten.” Versta mij wel, *Spectator*, ik ben ook zóó jeugdig niet meer, dat ik van oordeel ben dat die onderofficier maar dadelijk als een razende Roland »flamberge au vent”, had moeten maken, en op dien hoop baldadige leegloopers had moeten chargeeren; maar tusschen dat en niets doen, is een groot verschil, en ik ben overtuigd, dat als hij even zijn stukrijders eens in front had laten zwenken, en dat volkje eens even de borsten van zijn paarden had laten zien, die eenvoudige bedaarde beweging — maar die te denken geeft — een zeer heilzame demonstratie zou geweest zijn, *voor volgende gelegenheden*. Waarlijk het is niet goed, dat het »Volk”, twijfelt aan de latente kracht die in ons zit. Vooral moet het weten, dat wij onze inferieuren de hand boven het hoofd houden, wanneer zij uitgetart, gesard, soms zich niet weerhouden *kunnen*, om den lafaard, die het enkel deed uit bravade, er op steunende dat de militair toch niets durft uit vrees voor straf, eens een flinke les te geven.

En wij moeten het erkennen, maar al te dikwerf is de aftoop van zulke incidenten voor den onderofficier of soldaat, wel geschikt om het geloof te vestigen, dat men den soldaat gerust ongestraft beledigen en zelfs aanranden kan. Aan hen, die ons zouden verwijten dat wij niet onvoorwaardelijk tegen represaille zijn, waar men onzen soldaten beledigt of mishandelt, antwoorden wij eenvoudig wat ALPHONSE KARR den afschaffers van de doodstraf antwoordde: »Messieurs les assassins n'ont qu'à commencer”.

Geduld te moeten oefenen, bij het gadeslaan van den arbeid der Regeering, zeide ik zoo even, is noodzakelijk, en in zooveel opzichten natuurlijk. Toch zit die regeering, — men moet het erkennen — niet stil, en geeft ze zelfs blijken van in veel richtingen, te zoeken naar allerlei middelen, om bevrediging te geven, aan rechtmatige eischen. Gij kunt het thans weer zien, in hare pogingen, om afgescheiden van die alles ophoudende barrière — de grondwetsherziening — onze schutterijen uit haar halfeeuwschen slaap te wekken. Zullen die pogingen slagen, en in welke mate zullen zij den toestand verbeteren?

Ja, daarover zal de een meer optimistisch dan de ander denken. Goed bedoeld, goed te verdedigen, en zoover de bestaande toestand gedooft, goed rationeel uitgedacht, schijnen die pogingen zeker.

Er ligt daaraan een gezond, en geheel modern beginsel van organisatie en oefening ten grondslag. Maar met de practijk, onder de bestaande Wet? Hoe zal het daarmee gaan? Zoolang de Wet er is, vreezen wij dat de practijk beneden de verwachting blijken zal. Het is fataal dat men ook met

overigens zulke degelijke hervormingen, steeds het hoofd stoot als tegen een muur, tegen die afgeleefde en in onzen tijd derisoir geworden Wet.

De Regeering moet *vragen, aanraden, aanbieden, in overleg treden*, waar zij moest kunnen, en ongetwijfeld ook zoo gaarne zou willen, *bevelen*.

Bezie slechts eens even, *Spectator*, dat art. 42 der wet, hoe verdacht dubbelzinnig het er uit ziet. We lezen daar:

»De schutterijen zullen jaarlijks van 1 April tot 1 October, op gezette dagen in het schieten naar de schijf worden geoefend, bij welke gelegenheid tevens eene verdere oefening zal plaats hebben, voor zooveel zulks voor de gewone dienst (?) onontbeerlijk (?) is te achten.»

»Die oefeningen zullen telkens in tijd van vrede, hoogstens twee uren mogen duren, en altijd een half uur vóór zonne ondergang moeten zijn afgelopen; zij zullen niet spoediger op elkander mogen volgen, dan van 14 tot 14 dagen, en bij voorkeur des Zondags, zooveel mogelijk ná het afloopen van alle godsdienstoefeningen plaats hebben, doch in geen geval vóór des middags te vijf ure aanvangen.

»De schutter, die de noodige bekwaamheid bezit of heeft verkregen, zal dadelijk van het bijwonen dezer oefening worden vrijgesteld.»

Deze oefeningen zullen alzoo:

- 1°. *plaats vinden* van 1 April tot 1 October om de veertien dagen (bij voorkeur des Zondags, zooveel mogelijk ná het afloopen van alle godsdienstoefeningen);
- 2°. *aanvangen* in geen geval vóór des middags te 5 uur;
- 3°. *duren mogen* hoogstens 2 uur;
- 4°. *afloopen moeten* een half uur vóór zonne ondergang.

Sedert onheugelijke jaren nu heeft men in enkele groote steden de voorkeur gegeven aan oefeningen in de week; terwijl de bepaling, omtrent den aanvang der oefeningen, volgens aanschrijving van den Minister van Binnenlandsche Zaken alleen betrekking hebbende op den Zondag, nimmer is in acht genomen.

Onlangs heeft de schuttersraad van Leiden beweerd, dat ook de oefeningen in de week eerst te 5 uren mochten aanvangen (het is dan ook wel uit de wet zoo te lezen) en zijn die daarom in de maand September gestaakt geworden.

Bij een zoodanige interpretatie nu der wet — en is dat de juiste, dan kan daaraan door een ministerieële beschikking niet worden gederogerd — komt men tot de inderdaad gemakkelijke conclusie, dat in den Haag b. v. in April zouden gehouden worden oefeningen van 58 minuten en van 1 uur 22 minuten; in Mei van 1 uur 45 minuten; in Augustus van 1 uur 17 minuten; in September van 45 minuten en in het laatst van September van 42 minuten!! altijd ná aftrek van een kwartier voor aantreden en afmarcheeren naar het exercitieterrein, een speelruimte, die in de meeste steden wel grooter mag genomen worden.

Wordt nu niet een herziening van zulk een artikel gebiedend gevorderd

om gevrijwaard te zijn tegen opvattingen, die tot zulke uitkomsten zouden KUNNEN leiden? Te meer nu in talrijke geschriften, ook uit den boezem der schutterij herkomstig, in allerlei nieuwsbladen, de schutter in den waan gebracht wordt, dat de wet voor gewone oefeningen, vóór vijf uur geen recht op hem heeft; terwijl colleges die over vonnissen van schutters in hooger beroep recht moeten spreken, voor het meerendeel die meening schijnen toegedaan. Met een wet, die voor zulke anomalïën de deur open zet, is het waarachtig voor de regeering een ondankbare taak, alles in het werk te stellen, om, *in afwachting van een betere wet*, iets, ja veel voor de schutterij te doen. Dat ze het toch tracht te doen, daarvoor komt haar mijns inziens lof toe.

SPROKKELAAR.

BOEKAANKONDIGINGEN.

Krijgsverrichtingen in Toba gedurende de maanden Juli, Augustus en September 1883. Overgenomen uit het Indisch Militair Tijdschrift. Batavia, G. KOLFF & Co., 1885.

Niet altijd voert ons leger in Indië den oorlog op een zoo groote schaal als in de twaalf laatste jaren te Atjeh. Dergelijke groote ondernemingen komen betrekkelijk zelden voor, maar menigvuldiger zijn daarentegen de kleinere expeditiën, die zeker van niet minder belang zijn, omdat zij bij welslagen vaak groote onheilen voorkomen. De ondervinding die daarbij wordt opgedaan, de kennis die zij verschaffen van het land en de weermiddelen van het volk zijn vaak de basis, waarop latere krijgsverrichtingen moeten steunen en uit dat oogpunt alleen is het een gelukkig verschijnsel, dat thans niet meer, zooals vroeger, zoovele belangrijke gegevens worden begraven in de archieven, maar dat aan hen, die zich daartoe groepen gevoelen, de gelegenheid wordt verschaft ze, in het belang van ons koloniaal bestaan, algemeen te verspreiden.

In deze richting heeft de Kapitein DIETZ zich verdienstelijk gemaakt door zijn beschrijving van de krijgsverrichtingen in Toba gedurende de maanden Juli, Augustus en September 1883, opgenomen in het *Indisch Militair Tijdschrift* en daarna afzonderlijk uitgegeven door de Firma G. KOLFF & Co., te Batavia.

Voorafgegaan door een volledige schets van de landstreek, waarin de strijd gevoerd werd en van een duidelijke uiteenzetting van de feiten, die het Gouvernement aanleiding gaven om door middel van de wapenen het gevestigde gezag te handhaven, is de beschrijving van de krijgsverrichtingen uitvoerig en duidelijk en geheel vrij van romantische uitwijdingen, wat naar onze meening de waarde aanzienlijk verhoogt.

Twee kaarten en een platte grond, waaraan blijkbaar de meest mogelijk zorg is besteed, maken het overzicht gemakkelijk en brengen zeer veel bij tot het doel, dat de schrijver zich heeft voorgesteld, namelijk, door zijn mededeelingen nuttig werkzaam te zijn, vooral voor hen, die wellicht later geroepen zullen worden een werkzaam aandeel te nemen aan de gebeurtenissen, die ons in de Batta-landen in de toekomst wachten.

Studiën over Algerië, door H. A. A. N., overgedrukt uit het Indisch Militair Tijdschrift, N°s 2—5 van 1885.

Met ingenomenheid maken wij melding van de studiën, die H. A. A. N., maakte over Algerië en die wij reeds de gelegenheid hadden te leeren kennen in het *Indisch Militair Tijdschrift*.

Velen met ons hebben ongetwijfeld die studiën met levendige belangstelling gevolgd en het zal die velen evenals ons genoegen doen, dat een zoo lezenswaardig artikel ook in een ruimeren kring wordt verspreid.

We zullen ons van allen verderen lof onthouden, maar alleen aanteekenen, dat de Schrijver zich met kracht — en wij vertrouwen met vrucht — heeft te weer gesteld tegen de meening dat wij voor onzen Atjeh-oorlog leering moeten putten uit den strijd, die Frankrijk in Algerië voerde. Te recht zegt de Schrijver dat de voorbeelden, die de Franschen ons gaven, ons kunnen aanwijzen, wat wij niet moeten doen en te recht beveelt hij onze eigene Indische krijgsgeschiedenis aan als een rijke bron, wier ijverige en nauwgezette bestudeering ons meer, veel meer nut zal opleveren, dan de lessen, die onze naburen ons bij herhaling hebben gegeven.

X.

Etude sur les lois de la perforation des plaques de blindage en fer forgé par les projectiles de l'artillerie, par MARTIN DE BRETTEs, Lieut.-Colonel d'artillerie en retraite, ancien élève de l'école polytechnique, ancien professeur des sciences appliquées à l'école d'artillerie de la garde impériale. Paris, à la direction du Spectateur Militaire.

De door zijn wiskundige studiën bekende Luit.-Kolonel MARTIN DE BRETTEs heeft onlangs in *Le Spectateur Militaire* een wetenschappelijken arbeid geleverd over het doorboren van pantserplaten, waarvan thans door de uitgevers een afzonderlijke uitgaaf bezorgd is.

Na de tot nu toe gebruikelijke formules opgesomd en de reden meegedeeld te hebben, waarom geen van alle nauwkeurig kunnen zijn, geeft de Schrijver het gebrek van zijn eigen formule van 1870 aan, en stelt daarna den invloed van de middellijn van het projectiel op de doorboring der platen in het licht. Vervolgens zoekt hij het verband op tusschen het aantal metertonnen per cm^2 , noodig om te doorboren, de middellijn van het projectiel en de dikte der platen, alsmede de voorwaarden voor een algemeene formule en de afleiding daarvan. De uitkomsten van deze formule worden vergeleken met die der proeven en de voordeelen van een enkele plaat, die dezelfde dikte heeft als twee afzonderlijke platen, afgeleid. Daarna wordt het arbeidsvermogen per cm . omtrek berekend, noodig om te doorboren en ook het schuin treffen der platen in het kader der beschouwingen opgenomen; terwijl voorts verschillende toepassingen worden gemaakt, o. a. betrekkelijk een projectiel van 50 cm ., lang $3\frac{1}{2}$ kal., geschoten tegen een plaat van 1 M. dikte. Ten slotte wordt door den Schrijver langs wiskundigen weg de voordeeligste vorm voor het pantserprojectiel bepaald.

Degenen, die zich met de studie van het belangrijke vraagstuk betrekkelijk het doorboren van pantserplaten bezighouden, zullen ongetwijfeld van dezen nieuwen arbeid van den Luit.-Kolonel MARTIN DE BRETTE met belangstelling kennis nemen.

Brochures militaires. Bruxelles, C. MUQUARDT, 1885.

In den vorigen jaargang van dit tijdschrift werd op bladz. 742 mededeeling gedaan van de uitgaaf, door de bovengenoemde firma, van een aantal vlugschriften, alle afdrucken van opstellen, in vroegere jaargangen van de *Revue Militaire Belge* verschenen. De destijds vermelde reeks is thans vermeerderd met de navolgende geschriften, die onder dezelfde voorwaarden als de vroegere verkrijgbaar zijn gesteld: *Etude succincte du comparateur-régulateur A. et V. FLAMACHE, pour la verification des chronographes balistiques, par VICTOR FLAMACHE.* — *L'Angleterre et la Russie en Orient, par E. DEROUBAIX.* — *Projet de fort permanent, par E. MILLARD.* — *Le Danemark et ses systèmes défensifs en projet, par S.... T.* — *Les précurseurs de nos réglemens de cavalerie et observations sur l'ordonnance de 1879.* — *Etude sur l'édification rationnelle des tirs à la cible à propos du block-cibles, système A. et V. FLAMACHE, par V. FLAMACHE.* — *Description d'un nouveau système d'hôpital-baraque pour l'armée, par Dr. FÉLIX PUTZEYS.* — *Les petites armées, par AL. CUVELIÈRE.* — *Défensive-offensive-tactique, par ALB. KEUCKER.* — *Géométrie électro-balistique, par H. MAHIEU.* — *Des pointes et des patrouilles, par DELAFOSSE.*

Jahresberichte über die Veränderungen und Fortschritte im Militärwesen. XI. Jahrgang 1884. Herausgegeben von H. V. LÖBELL, Oberst z. D. Berlin, MITTLER u. SOHN. Prijs f 4,25.

Belangrijke wijzigingen in de inrichting van dezen nieuwen jaargang vallen niet te vermelden. Op het gebied der legerorganisatie zijn die van enkele tot nu toe niet behandelde mogendheden bijgevoegd geworden; terwijl ook een hoofdstuk over de luchtscheepvaart is opgenomen.

Op het gebied der krijgsgeschiedenis worden opstellen geleverd over den strijd in Soedan, de Fransche expeditiën naar Madagascar en Tonkin en de toestanden in Senegambië.

De opmerkingen, waartoe de vorige jaargang aanleiding gaf, zouden ook thans kunnen vermeld worden, nl. dat de uitvoerigheid der opstellen niet altijd verband houdt met hun gewicht, en de verschillende onderwerpen niet altijd gevonden worden onder het hoofd, waar zij eigenaardig te huis behooren. Blijkbaar voegen verschillende buitenlandsche medewerkers, hetgeen zij omtrent de militaire zaken van hun land te vermelden hebben, in één opstel te zamen, en wordt dit alsdan, door de Redactie, onder het hoofd legerorganisatie opgenomen. Zodoende komen daarin zaken, die onder het hoofdstuk tactiek of bewapening behooren, hetgeen niet

bevorderlijk is aan het gemak van het raadplegen van de overigens zeer gewaardeerde bronnen, die ons de *Jahresberichte* bieden.

Wanneer aan het schiften en verwerken van de aan de Redactie toevloeiende gegevens, nog meerdere zorg kon besteed worden, zou de waarde van het werk, naar onze meening, nog meer verhoogd worden.

Kaart van Java met aanduiding der spoor-, tram- en andere communicatiewegen, te zamengesteld door J. W. STEMFOORT en J. HORA ADEMA. 's Gravenhage, J. SMULDERS & Co., 1885.

De Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap heeft met de uitgave van deze keurig uitgevoerde kaart een goed werk verricht. Geteekend op de schaal van 1:1000000 bevat zij niet slechts alles, wat men op eene vrij uitvoerige en toch niet overladene kaart kan verlangen, maar vooral onderscheidt zij zich door eene volledige aanwijzing van alle communicatiemiddelen te land en ter zee. Men vindt er alle Spoorwegen, zoo van den Staat als van particuliere maatschappijen, die in exploitatie, in aanleg en in ontwerp zijn of waarvoor concessie is aangevraagd, met opgave van de spoorwijdte en het in gebruik zijnde aantal locomotieven en wagens voor personen- en goederenvervoer; voorts de Tramwegen, die geëxploiteerd worden en waarvoor concessie is verleend, en alle andere voor voertuigen bruikbare wegen; bovendien alle Stoomverbindingen, niet slechts tusschen de havens op Java en Madoera maar ook met de overige eilanden van den Indischen Archipel, met vermelding van de afstanden; waarom deze laatste op eene Hollandsche kaart juist in *Engelsche* mijlen zijn uitgedrukt, is ons echter niet recht duidelijk; waarom niet in geographische of, nog liever, in zeemijlen? Deze opmerking ontleent echter niets aan de waarde van de kaart, die allen lof verdient.

DE HOLLANDER.

Leidraad voor den onderwijzer bij de exercitie der recruten van het wapen der infanterie door C. K. VAN DER WIJCK, 1ste Luitenant-adjutant bij het Regiment Grenadiërs en Jagers. — Breda, BROESE & COMP., 1885. Prijs f 0,15.

Al weder een Leidraad bij de zoo vele, die wij bijna in elke richting bezitten; thans echter een van de eenvoudigste soort, tot toelichting voor den onderwijzer bij de exercitie der recruten. Voor hem, die zich afvraagt of ook bij dat onderricht nog bijzondere leiding noodig is, geeft het voorbericht nader toelichting. Ten einde toch dit onderwijs zoo practisch mogelijk te doen zijn voor den maar al te vaak weinig bevattelijken recruit, schijnen langdurige besprekingen noodzakelijk, die door het gebruik van den onderwerpeliiken Leidraad zullen worden vermeden. De Schrijver brengt daarbij zijn jarenlange ondervinding in herinnering en ofschoon op dit gebied, ondervinding veel gewicht in de schaal legt, kunnen wij moeilijk gelooven, dat door de uitgave van het boekje in, wat men noemt, een lang gevoelde behoefte wordt voorzien. Slecht

kader wordt door het lezen van den Leiddraad niet tot het goede opgeleid, terwijl voor goed kader de vaderlijke opmerkingen als in het 1ste hoofdstuk voorkomen, onnoodig zijn. Dit neemt niet weg dat er in het boekje tal van nuttige wenken voorkomen, wier herinnering aanbeveling verdient, doch met vol vertrouwen mag men het onderricht daarvan aan den Luitenant-adjutant overlaten en wanneer deze zich den winter voor het houden van oordeelkundige theoriën ten nutte maakt, dan zullen zeker de lange besprekingen door den Schrijver bij het recruten-onderricht gevreesd, geheel verdwijnen. Daarbij komt nog dat in den regel voor ieder regiment de minder duidelijke gedeelten der reglementen, door den Regimentscommandant, ter bevordering eener gewenschte eenvormigheid, worden toegelicht en het laat zich met reden niet verwachten, dat de verschillende chefs hun bijzondere zienswijze aan die van den Luitenant-adjutant VAN DER WIJCK zullen opofferen. In dit geval zou dus het gebruik van den Leiddraad door het kader zelfs tot verwarring aanleiding geven. Verdient elk streven om tot oefening van onze militie, in den korten tijd daarvoor beschikbaar gesteld, mede te werken, aanbeveling en waardeering en mag die ook thans niet aan den Schrijver worden onthouden, toch mogen wij als onze meening niet verzwijgen, dat van zijn boekje wellicht alleen met eenige vrucht bij het regiment Grenadiers en Jagers zal kunnen worden gebruik gemaakt.

V.

Handleiding ten dienste van het onderwijs in het Militair Recht voor aanstaande officieren van de Landmacht hier te lande en in Nederlandsch Indië door G. J. W. KOOLEMANS BEIJNEN, 1ste Luitenant der Infanterie, Leeraar in het Militair Recht aan de Kon. Militaire Academie. Te Breda, ter drukkerij van BROESE & COMP. voor rekening van de Kon. Militaire Academie, 1885. Prijs f 2,60.

In de vergadering der Vereeniging tot verspreiding van Krijgswetenschappen van 26 November 1875 gaf de tegenwoordige hoogleeraar Mr. H. J. VAN DER HOEVEN, als zijn meening te kennen, dat het onderwijs in het Militair Recht aan onze toekomstige officieren in hooge mate te wenschen overliet. »Zij (onze toekomstige Militaire rechters) moeten geleerd hebben het onderscheid te voelen tusschen *recht* en *billijkheid*. Men leere den militair, die lid van een kriegsraad moet worden, *wat recht is*. Niet, gelijk nu, van buiten leeren van artikelen. Niet, gelijk nu, al de gevallen van verraad, van desertie achter elkaar opnoemen; dat heeft geen nut; maar algemeene rechtsbeginselen, algemeene begrippen. Het onderwijs in het Militair Recht verkeert te onzent in een treurigen toestand, enz.» Mocht die meening ook toen reeds een minder juiste worden genoemd, thans na de verschijning van de Handleiding ten dienste van het onderwijs in het Militair Recht zou een krachtig protest niet mogen uitblijven. De 1ste Luitenant KOOLEMANS BEIJNEN geeft ons een bewijs dat de rechtsgeleerde opleiding, hoe verkieslijk overigens voor den onderwijzer in het Militair Recht, niet onbepaald noodzakelijk is en in de eerste plaats een helder hoofd, gepaard aan een ijeren

wil, ook op dit gebied den weg baant, die men door professorale machtspreuken zou afgesloten wanen.

De grondgedachte, die bij de samenstelling werd gevolgd, vindt men in de voorrede. Zij geeft tevens inzicht in de oordeelkundige wijze, waarop het onderwijs in het Militair Recht aan onze toekomstige officieren thans wordt gegeven. Geen dor uit het hoofd leeren van een zeker aantal wetsartikelen, geen lange dictaten, doch aandachtig lezen en oordeelkundig bespreken, om later beschouwing en conclusie in zelf gekozen bewoordingen terug te geven. Dit voorzoover het Crimineel Wetboek, het Militair Wetboek van Strafrecht betreft.

Voor de rechtspleging moet natuurlijk een eenigszins andere weg worden gevolgd. De vormen, hoe verouderd ook, moeten worden gekend, en aangezien deze in onze militaire wetten dikwerf in bonte wanorde dooreen zijn gewerkt, moeten ze worden geclassificeerd en in meer behaaglijken vorm worden weergegeven. Is dit voor den onderwijzer een dikwerf zeer moeilijke taak, zij wordt thans voor goed door den degelijken arbeid van onzen kameraad gemakkelijk gemaakt. Intusschen acht de Schrijver hiermede zijn opdracht niet als geëindigd; te recht oordeelt hij dat de toevoeging van verschillende sententiën, vooral in den laatsten tijd door het Hoog Militair Gerechtshof gewezen, meer licht kan werpen op den dikwijls duisteren weg der militaire rechtspraak, terwijl hij niet aarzelt naar zijn beste krachten te trachten, aan de hand van de geschiedenis der wet den weg aan te wijzen, die tot het nemen van een juiste beslissing zou kunnen worden gevolgd. Is men geen vreemdeling op het gebied van het Militair Recht, van onze militaire rechtspraak en rechtspleging, dan zal men met ons begrijpen dat de taak, die de 1ste Luitenant KOOLEMANS BEIJNEN, op de uitnoodiging van hoogerhand gedaan, had aanvaard, een zeer moeilijke was. Betreedt men ons militair rechterlijk domein, dan wordt men maar al te zeer ontstemd, door de stiefmoederlijke wijze waarop dit gebied van Staatswege is behandeld en door de slordigheid, die bij dit gewichtig onderdeel der wetgeving te allen tijde heeft voorgezeten. In een officieel leerboek moeten tal van zaken met den mantel der toegevendheid worden gedekt, eigen meeningen tegen de bestaande slendriaan indruischende, moeten worden gebreideld en toch moet men zorg dragen, bouwstoffen in de goede richting te leveren. Aan dit bezwaar paarde zich thans nog een ander, nl. de overgangstoestand waarin wij ten opzichte van het strafstelsel en de algemeene beginselen van strafrecht verkeerden en naar onze meening heeft de Schrijver wel gedaan, zich in dit opzicht de bepalingen van het in 1881 aangenomen strafwetboek tot grondslag te stellen; hoe traag ook de gang van zaken in ons land op wetgevend gebied zij, toch brengt ons iedere dag nader tot de invoering van het nieuwe strafwetboek.

Was het ons een aangename plicht, een in elk opzicht gunstig oordeel over den ingezonden arbeid uit te spreken, met nadruk bevelen wij hem bij onze kameraden aan. Ondanks de meening van Hooggeleerde Heeren dat het brein van onze officieren ontvatbaar is, om zonder bijzondere rechtstudie te begrijpen wat recht en billijkheid is, achten wij ten minste de proef gewettigd om aan de hand van BEIJNEN's handleiding naar het bereiken van dit ideaal te streven.

OVERZICHT VAN BUITENLANDSCHE TIJDSCHRIFTEN.

I. Legerorganisatie en Schutterij.

Het leger en Frankrijk in 1885. (*Vervolg.*) Bestrijding van het opstel in de *Revue des deux mondes*: »L'armée et la démocratie." (Sp. M., 1 Oct.)

Transport door lastdragers bij militaire operatiën. Uit verschillende voorbeelden van Fransche en Engelsche expeditiën wordt aangetoond, dat lastdragers dikwerf te verkiezen zijn boven lastdieren. Verschillende bijzonderheden omtrent de organisatie der afdeelingen lastdragers, het door hen te dragen gewicht enz. worden medegedeeld. (Mitth. A. u. G., Heft 9.)

Engeland als oorlogsmogendheid. (*Slot.*) De zee-macht. (Jahrb. A. u. M., Oct.)

Nogmaals de tegenwoordige toestand van het Fransche leger. Mededeeling van een artikel uit de »Avenir militaire," waarin het onder bovenstaanden titel verschenen opstel in N°. 63 der Allg. M. Z. van 1884, besproken en in menig opzicht als juist geschetst wordt. (Allg. M. Z., N°. 72.)

Over de vereenigingen van veteranen en krijgslieden. Een opwekkend woord tot ondersteuning van deze nuttige vereenigingen. (Allg. M. Z., N°. 72.)

Het leger en de school. In een onlangs verschenen geschrift »Die moderne Berechtigings-Jagd auf unseren höheren Schulen" wijst Dr. MEYER op het bedenkelijke, dat, bij de tegenwoordige vereischen voor eenjarige vrijwilligers, op vele scholen een africhtingsstelsel gevolgd wordt, dat van nadeeligen invloed is op de toekomst der jongelieden, en deze bovendien, wijl het eenjarig vrijwilligerschap ten deele een geldquaestie is, waarvoor vele ouders zich offers boven hun krachten getroosten, dikwerf uit hun eigenlijken stand rukt. De Schrijver ontwikkelt zijn denkbeelden, hoedanig in dezen toestand verbetering zou te brengen zijn. (Allg. M. Z., N°. 73—75.)

De ontwikkeling van de Turksche legerorganisatie na den oorlog van 1877—78. (Allg. M. Z., N°. 75—77.)

II. Algemeene krijgskunst.

De herfstmanoeuvres in 1885. Critisch overzicht. (*Wordt vervolgd.*) (Sp. M., 15 Oct.) De President der Republiek heeft voor de veroordeelden in Tonkin het recht opgeheven, om zich tot den Raad van revisie te wenden. — De Minister van Oorlog laat een wetsontwerp tegen de spionneering gereed maken. — De nieuwe bepalingen omtrent de aanvulling der administratieve afdeelingen. — Voor het requireeren van postduiven in oorlogstijd is een dergelijke maatregel getroffen als voor het aanschaffen van paarden. Men is van oordeel, dat deze maatregel teleurstelling zal baren, omdat men het signalement der

duiven moeilijk zoodanig kan opmaken, dat men in vreedstijd controle kan houden op hun gedaanteverwisseling, hun wisseling van standplaats, van eigenaar enz. — De maatregel, die de Minister van Oorlog van plan is te nemen, om de wijze waarop de baard door de militairen gedragen moet worden, voortaan geheel vrij te laten, wordt zeer toegejuicht. (Sp. M., 15 Oct.)

Twee voorlezingen over de verdediging van het Britsche rijk. (*Vervolg.*) De verdediging der buitenlandsche bezittingen. (Mitth. A. u. G., Heft 9.)

Geschiedkundige gegevens omtrent het schaatsenrijderskorps in Noorwegen. Naar aanleiding van het schaatsenrijden in den afgelopen winter door de troepen te *Leeuwarden*, worden eenige geschiedkundige bijzonderheden medegedeeld omtrent een schaatsenrijderskorps in *Noorwegen*, waarvan de oprichting dagteekent van 1713. (Oest. M. Z., Sept.)

De recruiteering en plaatsvervanging in Oostenrijk. Nadere toelichting en gedeeltelijke weerlegging van een artikel over dit onderwerp voorkomende in het *Organ des M. W. Vereines*. (Oest. M. Z., Sept.)

De Noordduitsche veldpost gedurende den oorlog met Frankrijk in 1870—71. Uittreksel uit een vlugschrift over den veldpost, dat binnenkort het licht zal zien. Door eenige voorbeelden wordt aangetoond, van welk ontschatbaar gewicht de uitmuntende regeling van den Noordduitschen veldpost geweest is voor het moreel van den soldaat. (*Wordt vervolgd.*) Jahrb. A. u. M. Oct.)

De Italiaansche spoorwegen na het sluiten der overeenkomst met de particuliere maatschappijen. Op 1 Juli jl. zijn al de spoorwegen uit handen van den Staat aan particuliere maatschappijen overgegaan. Ofschoon daarbij de noodige voorzorgen genomen zijn, om de militaire belangen te verzekeren, vreest men toch, dat teleurstelling in geval van oorlog mogelijk is. (Jahrb. A. u. M., Oct.)

Nogmaals Zwitserland in oorlogstoestand. Aankondiging van het tweede deel van het onder dezen titel verschenen geschrift. (Allg. M. Z., N°. 69.)

De ontwikkeling der tactiek sinds den oorlog van 1870—71. (*Vervolg en slot.*) Voortzetting der aankondiging van het onder dezen titel verschenen werk van v. BOGUSLASWAKI. (Allg. M. Z., N°. 70—71.)

De Keizersmanoeuvres van het XIIIde (Wurtembergsche) legerkorps. De aankomst des Keizers in Stuttgart. De revue op 19 Sept. De manoeuvres op 21, 22 en 23 Sept. (Allg. M. Z., N°. 76—79.)

Eenige opmerkingen over honden ten dienste van het leger. Opsomming van de diensten, die door honden, mits zorgvuldig opgeleid, in den oorlog zouden bewezen kunnen worden. Wenschelijk ware het, bij elke tactische eenheid reeds in vreedstijd een tweetal honden voor deze doeleinden te hebben. (Allg. M. Z., N°. 79.)

Schetsen en beelden van de herfstmanoeuvres van het VIIde legerkorps bij Essen in Sept. 1881. (Schw. A. u. G., N°. 9.)

III. Generale staf. Terreinleer. Opnemen van terrein. Topographic.

Over kaartprojectiën. De theoretische voorwaarden voor het geheele kaartenwezen, voor zoover zij bijzondere richtingen in het uitgebreide gebied van de projectieve geometrie volgen, worden achtereenvolgens besproken en uitgewerkt. Uit een en ander blijkt dat in de vaststelling der verhouding tusschen beeld en het origineel een bijna onbegrensde speelruimte aanwezig is. De analytische onderzoeken van A. TISSOT hebben den grond gelegd tot een

wijze van projecteeren, die door een wiskunstige formule van algebraïsch vorm wordt bepaald en de gunstige ontwerpwijze met groote nauwkeurigheid aangeeft. (Oest. M. Z., Sept.)

IV. Techniek der artillerie en ballistiek.

Verhandeling voor de officieren der infanterie over het schieten. (*Slot.*) Afstandschatting. Verschillende stelsels van afstandmeters. (Sc. M., Sept.)

Opmerkingen over het in zee schieten uit lage batterijen. Een afstandmeting met vaste basis is noodig; maar een zoodanige, die de waarnemingen electrisch in de batterijen zichtbaar maakt. De beschrijving van zulk een toestel wordt gegeven. (*Wordt vervolgd.*) (Rev. d'A., Oct.)

Roestvrij houden van ijzer en staal. Beschrijving van een methode, om deze metalen door bedekking met een laag magnetisch ijzeroxyde roestvrij te houden. (Mitth. A. u. G., Heft 9.)

De electro-ballistische chronographen op de tentoonstelling van electriciteit te Weenen in 1883. (*Met schetsen.*) Na gewezen te hebben op het groote nut van de nieuwere electrische toestellen voor de inwendige ballistiek, wordt een beschrijving gegeven van de voornaamste op de tentoonstelling aanwezige chronographen, met name van den velocimeter van SÉBERT, de valchronograaf van BIANCHI en de slingerchronograaf van CASPERSEN. (Mitth. A. u. G., Heft 9.)

Een zaakkundig oordeel over het schiethout van SCHULTZE. De Beiersche Majoor MIEG prijst de goede eigenschappen van dit praeparaat; het heeft meer kracht dan het gewone buskruit, geeft een zwakkeren knal, nagenoeg geen rook, en doet den loop weinig aanslijmen. (Allg. M. Z., N°. 78.)

IX. De krijgswetenschap met betrekking tot het wapen der infanterie.

Het infanteriegevecht. (*Vervolg.*) Voortzetting van het uitgewerkt voorbeeld van het infanteriegevecht. (Oest. M. Z., Sept.)

Het karakter van het intensieve infanteriegevecht in den oorlog van 1870. Beschouwingen worden geleverd over het algemeene verloop van het gevecht, het handgemeen worden, de afstanden waarop het vuur den aanvaller tot staan bracht, het eventueele voordeel van repeteer-wapenen, het artillerie-vuur en de verliezen. (*Wordt vervolgd.*) (Jahrb. A. u. M., Oct.)

Een woord over het bajonetvechten. Het bajonetvechten blijft altijd een zeer nuttige lichaamsoefening; het zou te betreuren zijn, indien men haar, zooals sommigen wenschen, afschafte. Van hoog gewicht is bij het onderricht een bepaalde methode van oefening. Een schema hiervan wordt aangegeven. (Allg. M. Z., N°. 69.)

XI. De krijgswetenschap met betrekking tot het wapen der artillerie.

Wijze van oefening der veldartillerie. (*Vervolg.*) Hoe de scholen te voet geregeld moeten worden. (Sc. M., Sept.)

Militaire brieven over de artillerie van den Generaal von HOHENLOHE. (*Vervolg.*) Overzicht van dit werk. (Rev. d'A., Oct.)

Beschouwing over het gevecht van de artillerie. Het gebruik van het veldgeschut in het gevecht moet zich regelen naar de omstandigheden waarin

de batterijen zich geplaatst zien. Zoo b. v. is het verschillend of batterijen bevuurd moeten worden die reeds ingeschoten zijn of die haar schot nog te regelen hebben; — of de te bevechten artillerie talrijker en vermogender is dan de eigen artillerie enz. (*Wordt vervolgd.*) (Rev. d'A., Oct.)

De militaire brieven over artillerie van den Generaal von HOHENLOHE. (*Slot.*) (Jahrb. A. u. M., Oct.)

Een Fransch oordeel over het repeteer-geweer KROPATSCHEK. Mededeeling van een correspondentie uit »la France militaire,» waarin een weinig gunstig oordeel over de waarde dezer geweren voorkomt. (Allg. M. Z., N°. 74.)

Uittreksel uit het rapport van het Zwitsersche militaire departement betrekkelijk zijn verrichtingen op art. gebied in 1884. (*Slot.*) (Schw. A. u. G., N°. 9.)

XII. De krijgswetenschap met betrekking tot het wapen der genie.

Een economische hervorming in het onderhoud der kazernes. De oud-Kolonel der genie OBIER stelt voor: 1°. in alle garnizoenen het gewone onderhoud op te dragen aan den Raad van administratie van het korps en het te doen uitvoeren door soldaten, die van beroep timmerman, schilder enz. zijn; 2°. in de garnizoenen, waar zich geen genie-officier bevindt, alle vernieuwingen aan gebouwen en belangrijke herstellingen op te dragen aan den ingenieur voor werken en wegen ter plaatse; 3°. de onder 2°. bedoelde werken op te dragen aan een militair ingenieur in de plaatsen waar zich een genie-officier bevindt, alsmede in vestingen; 4°. de directie en controle over alle werken aan de directeurs der genie te laten. (Sp. M., 1 Oct.)

Wat van de Duitsche veldtelegraphie te verwachten is. (*Vervolg.*) (Jahrb. A. u. M., Oct.)

De wijzigingen in de organisatie van het ingenieurskorps. Op 31 Aug. jl. is een reorganisatie in het leven geroepen, die als het begin te beschouwen is van een afscheiding der vesting- en veldpioniers, en als een eerste schrede om een geheele afscheiding te maken tusschen de technische troepen voor den vesting- en die voor den velddienst. De bijzonderheden van de reorganisatie worden medegedeeld en tevens wordt een blik geworpen in de geschiedenis van het ingenieurskorps. (Allg. M. Z., N°. 71.)

XIII. Onderwerpen betreffende de marine.

Het standpunt der torpedo-booten. (*Slot.*) (Allg. M. Z., N°. 68.)

XIV. Krijgsgeschiedenis.

Herinneringen aan de expeditie naar Mexico. (*Vervolg.*) (Sp. M., 1 et 15 Oct.)

Militaire gedenkschriften van den Generaal HULOT. (Sp. M., 1 et 15 Oct.)

Militaire beschouwingen over de toekomst der infanterie-tactiek naar aanleiding van de ondervinding in den Russisch-Turkschen oorlog van 1877-78. (*Vervolg.*) (Sp. M., 1 et 15 Oct.)

Het leger van Châlons; zijn bewegingen in de richting van Metz. (*Slot.*) Hoedanig het leger van Metz had behooren te handelen. Slot-beschouwingen. (Sc. M., Sept.)

Handelingen van de Russische artillerie in den veldtocht van 1880—1881 in Midden-Azië. (*Slot.*) (Rev. d'A., Sept.)

XVIII. Onderwerpen van gemengden aard.

Veertiendaagsche kroniek. De Fransche officiers-uniform stak af bij die der buitenlandsche officieren, die de groote manoeuvres hebben bijgewoond. — Het aantal soldaten 1ste kl. bij de korpsen behoort te worden verminderd, vooral nadat de driejarige diensttijd zal zijn ingevoerd; het daardoor vrij komende geld zou goed kunnen besteed worden, om de traktementen van alle officieren van denzelfden rang, onverschillig van het wapen, gelijk te maken. — Uit een oogpunt van economie zou het aanbeveling verdienen, om, evenals zulks in Duitschland geschiedt, de miliciens, die voor de manoeuvres buitengewoon onder de wapenen geroepen zijn, na afloop van de laatste manoeuvre, van het oefeningsterrein dadelijk naar hun haardsteden te zenden. — De onlangs plaats gehad hebbende ongelukken bij het schieten der bereden artillerie, schijnen toegeschreven te moeten worden aan overhaasting bij het vuren, waardoor het sluitstuk niet behoorlijk gesloten was. Men is thans bezig een veiligheidsinrichting te ontwerpen, die beletten moet, dat het pijpje kan worden geplaatst, alvorens het stuk geheel gesloten is. Ook bij de inf. is tijdens de manoeuvres een ongeluk gebeurd, doordien een soldaat van de eene partij getroffen werd door een kogel van de tegenpartij. Afdoende maatregelen behooren genomen te worden, om te voorkomen, dat bij manoeuvres scherpe patronen in het bezit van den man zijn. — Het onderzoek in de zaak van den Luit.-Kol. HERBINGER zal niet plaats hebben; men betreurt dit in het belang van het leger en van den persoon, er blijft thans een twijfel bestaan. — De nieuwe »Instruction sur le service en campagne» is verschenen; over het algemeen zijn de officieren er weinig mee ingenomen. — De uniform der nieuw op te richten van de Alpenjagers. — Het uitreiken van het legioen van eer aan den Luit. COLOMB. (Sp. M., 1 Oct.)

Rusland en Engeland in Midden-Azië. Wederzijdsche verhoudingen naar aanleiding van het vlugschrift van LESSAR. (Sc. M., Sept.)

Verscheidenheden. Duitschland: Vaste luchtballonnen. Artillerie-proeven, in de werkplaatsen van KRUPP genomen. — Oostenrijk-Hongarië: Oprichting van een technisch marine-comité. Gebruik van wielers voor het overbrengen van bevelen te velde. — Vereenigde Staten: Getrokken mortieren. — Italië: Ontploffing in de buskruitfabriek van Possano. — Rusland: Oprichting van een luchtvaart-afdeeling. Het nieuwe springmiddel, het *hellhoffite*. — Zwitserland: Ongeval bij het schieten. — Turkijë: De *Berdan*-torpedo. (Rev. d'A., Oct.)

Verscheidenheden. Het kompas, stelsel-*Paschwitz*. (*Met een schets.*) — Behoedmiddel tegen het roesten van blanke ijzeren deelen. (Mitth. A. u. G., Heft 9.)

Verscheidenheden. Schiethout. — De Deutsche voorpostentelegraaf. — De sterkte der Deutsche art. te velde. — Proeven met metadi-nitrobenzol als springlading voor granaten. — De aanmaak van het Zweedsche veldgeschut. — Proeven met schrootkanonnen, waaruit granaten geschoten worden. (Schw. A. u. G., N°. 9.)

Het 50-jarig dienstjubilé van den Generaal der cavalerie Vrijheer von SCHLOTHEIM. (*Slot.*) (Allg. M. Z., N°. 68.)

Verscheidenheden. Onderzeesche boot van NORDENFELDT. — Een Fransch oordeel over de jongste cavalerie-manoevres in het kamp van Châlons. (Allg. M. Z., N°. 70.)

Verscheidenheden. Het tegenwoordige Spaansche leger. — De tegenwoordige toestand der Spaansche vloot. (Allg. M. Z., N°. 71.)

Verscheidenheden. Een Fransch oordeel over de Deutsche cavalerie-manoevres. — De nieuwe in Duitschland gebouwde pantserkorvet voor China. (Allg. M. Z., N°. 72.)

De spionnenvrees in Frankrijk. Naar aanleiding van een artikel in een Parijsch blad, waarin wordt voorgesteld, alsof Frankrijk met Duitse spionnen overstroemd is, wordt het belachelijke van die spionnenvrees in het licht gesteld, en de bewering geuit, dat integendeel van uit Frankrijk meermalen spionnen in Duitschland gezonden worden. (Allg. M. Z., N°. 73.)

Verscheidenheid. Levensbericht van den Luit.-Gen. BAEYER. (Allg. M. Z., N°. 73.)

Verscheidenheden. De strijdkrachten van Bulgarijè. — De strijdkrachten van Oost-Rumelië. (Allg. M. Z., N°. 75.)

De manoeuvres van het 1ste Fransche legerkorps bij Arras. (Allg. M. Z., N°. 77.)

Verscheidenheid. De strijdkrachten van Servië. — Het Engelsche leger in Indië. (Allg. M. Z., N°. 78.)

Verscheidenheid. De Grieksche vloot. (Allg. M. Z., N°. 79.)